

Jelenkor

ELBESZÉLÉS:

BORSOS JÓZSEF
CALVINO, ITALO
ORDAS IVÁN
SIMON EMIL
THIERY ÁRPÁD

VERS:

BERTÓK LÁSZLÓ
BÓDÁS JÁNOS
DUDÁS KÁLMÁN
KISS TAMÁS
MARSALL LÁSZLÓ
PÁKOLITZ ISTVÁN
SIMONYI IMRE
STETKA ÉVA
WEÖRES SÁNDOR

TANULMÁNY:

SZÁSZ IMRE

CIKK:

ANGYAL ENDRE
FÁBIÁN ISTVÁN
FUTAKY HAJNA
PAL JÓZSEF
PÁLDY RÓBERT
SZÖLLÖSY KÁLMÁN
TERSÁNSZKY J. JENŐ
ÉS MÁSOK ÍRÁSAI

MAGYAR ÍRÓK
ÚJ MŰVEI
A
MAGYAR ÍRÓK
KÖNYVESBOLTJÁBAN
(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

Vers:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS:	<i>Carmina Hungarica</i>
DEMÉNY OTTÓ:	<i>A legszebb kor</i>
GARAI GÁBOR:	<i>Emberi szertartás</i>
KALÁSZ MÁRTON:	<i>Ünnep előtt</i>
MEZEI ANDRÁS:	<i>Torlódő idő</i>
PÁL JÓZSEF:	<i>Mézpergetés</i>
TAKÁTS GYULA:	<i>Virágok virága</i>
TIMÁR GYÖRGY:	<i>Iszonyat naptára</i>
ZSIGMOND EDE:	<i>Elszántan és szelíden</i>

Próza:

BERNÁTH AURÉL:	<i>Utak Pannóniából</i>
BÓKA LÁSZLÓ:	<i>Alázatosan jelentem</i>
ERDŐDY JÁNOS:	<i>Aretino Velencében</i>
FÁBRY ZOLTÁN:	<i>Palackposta</i>
HUSZTY TAMÁS:	<i>Akinek padba vették a szívét</i>
KASSÁK LAJOS:	<i>Misillő királysága</i>
KENDE SÁNDOR:	<i>Közel a mennybolt</i>
KOMLÓS ALADÁR:	<i>A lira műhelyében</i>
MARTON BÉLA:	<i>Utazás a Vénuszra</i>
NAGY SÁNDOR:	<i>A szabadulás napja</i>
RUFFY PÉTER:	<i>Varsói hajnal</i>
SINKA ISTVÁN:	<i>Eltűnik a Hóri domb</i>
SÓTÉR ISTVÁN:	<i>Édenkert</i>
SZÁNTÓ TIBOR:	<i>Valamelyik parancsolat</i>
TAKÁCS TIBOR:	<i>Móra igazgató úr</i>

Új kiadások:

GYÖRY DEZSŐ:	<i>Viharvirág</i>
ILLÉS BÉLA:	<i>Kárpáti rapszódia</i>
TERSÁNSZKY J. JENŐ:	<i>Kakuk Marci</i>

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

IV. évfolyam, 1. szám

1961. február

Szerkeszti:

Borsos József, Csorba Győző, Kolta Ferenc, Tüskés Tibor (mb. főszerkesztő)

A szerkesztő bizottság tagjai:

Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsú, Gyenis József, Katona Ferenc, Őrsi Ferenc,
Pákolitz István, Pál József, Sarkadiné Hárs Éva, Thierry Árpád
és Pörös Imre (műszaki szerkesztő).

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17—19 óráig.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Pákolitz István: De profundis (vers) — — — — —	3
Bertók László: Sárga őszi vers — — — — —	8
Simon Emil: Viaskodás (elbeszélés) — — — — —	9
Weöres Sándor versei — — — — —	17
Simonyi Imre: Pár pohár rizling egy régi bormérésben (vers) — — — — —	19
Lakatos Kálmán: Nálatok (vers) — — — — —	21
Borsos József: Szimat (elbeszélés) — — — — —	22
Kárpáti Csilla: Nyárutó (vers) — — — — —	26
Dudás Kálmán: Mentelemért a vád (vers) — — — — —	27
Török Zsófi: Két gyermekvers — — — — —	30
Kiss Tamás versei — — — — —	31
Szász Imre: Ernest Hemingway (tanulmány) — — — — —	32
Marsall László: Elhagyott világok (vers) — — — — —	45
Ordas Iván: Urak és basaparasztok (elbeszélés) — — — — —	52
Nyerges András: Falu (vers) — — — — —	55
Bódás János versei — — — — —	56
Karay Lajos: Az elveszett kismacska (vers) — — — — —	57
Thierry Árpád: Két nagy szem áll az égen (elbeszélés) — — — — —	58
Két belga költő. Stetka Éva fordítása — — — — —	68
Italo Calvino: A mégezett házinyúl (elbeszélés) Telegdi Polgár István fordítása	72

FIATALOK

<i>Németh Ferenc: Jeltelen kövek (vers)</i>	— — — — —	78
<i>Búzás Huba: Nézz a Séd vizére (vers)</i>	— — — — —	80
<i>Sobor Antal: A fák nem harcolnak (elbeszélés)</i>	— — — — —	81
<i>Farkas László: Braulio Cuervo Rodriguez (vers)</i>	— — — — —	84
<i>Szilágyi Ferenc versei</i>	— — — — —	85
<i>Szabó Éva versei</i>	— — — — —	86

DOKUMENTUM

<i>Dévényi Iván: Egry József néhány levele</i>	— — — — —	87
<i>Szij Rezső: Rippl-Rónai két levele</i>	— — — — —	91

SZELJEGYZET

<i>Tersánszky J. Jenő: Egy könyvbírálat margójára</i>	— — — — —	93
<i>Werner István: Egy hiányzó filmről</i>	— — — — —	93
<i>Simon Zoltán: 100 regény, sok kifogás</i>	— — — — —	94
<i>Futaky Hajna: Egy előadás tanulságai</i>	— — — — —	95

SZEMLE

<i>Pál József: Szabó Lőrinc összegyűjtött versei</i>	— — — — —	97
<i>Szöllősy Kálmán: Kende Sándor: Közel a mennybolt</i>	— — — — —	100
<i>Bögel József: Tóth Endre: Az elszálló ifjúsághoz</i>	— — — — —	102
<i>Arató Károly: Orbán Ottó: Fekete ünnep</i>	— — — — —	104
<i>Angyal Endre: Mednyánszky László naplója</i>	— — — — —	106
<i>Páldy Róbert: Két dunántúli monográfia</i>	— — — — —	107
<i>Fábián István: A XVI. század újjászületése</i>	— — — — —	109

KEPEK

A címlapon:

Horváth Ferenc rajza

A belső rajzok:

Diskay Lenke és *Simon Béla* munkái

A műmellékleten:

Márffy Ödön: Onarckép

Martyn Ferenc: Kakasok

Egry József: Táj

Egry József 1950-ben

(Foto: *Sarkadiné Hárs Eva*)

Évi előfizetés díja: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft.

Csekkszám: OTP 349—893. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető minden postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekkszám: 61 066, Közületi előfizetési csekkszám: 61 066, vagy átutalás az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Pákolitz István

De profundis

1.

A mélységből kiáltozom neved,
Uram, hallgasd meg esdeklő beszédem;
kiáltásom jusson színed elébe,
könyörgésem szavára hajtsd füled;
ha számbavetted mind a vétkeink,
ki az vajon, ki még elődbe állhat
s kinél vagyon föloldozó bocsánat?
tebenned bízom törvényed szerint;
a poklon is szemed uralkodik,
s hajnalsugártól késő alkonyig
nyugodt neved visszhangja zeng szivemben;
kinek kezében bő az irgalom,
a szögesdrótövezte udvaron
megőrzöl, míg a fegyver őriz engem?

2.

Megőrzöl, míg a fegyver őriz engem?
ki — ősi áldozatra szánt barom —
a máglyafüst ízét az ajkamon
ízlelhetem, és szűkölő szivemben
a félelem ringatja már a tébolyt:
halálon innét s túl az életen
csak szám vagyok, ki most következem,
s nem mennydörög tiltó szavad: elég volt!
Az állat akkor támad, hogyha éhes;
az ember-alja: beteg szenvedély
nyügében gyilkol, s míg az ördögé lesz,
önistenítő, gőgös szíve-telve
emberfölötti emberről beszél,
s szivembe döf a gúny: Jedem das Seine.

3.

Szivembe döf a gúny: Jedem das Seine —
 Igazság, jaj, mit nyomsz a mérlegen,
 ha nincs szavam, botom, se fegyverem
 és senki sincs, ki értem harcra kelne?
 Jedem das Seine! Szegény lányomat
 szemem láttára... Ó, segíts, te szent ég!
 a rablók földülták a szentek szentjét,
 de mégis engem sújt a kárhozat!
 A csökkentett kenyéradag keményen
 kioktat: meg nem érdemelt nagy érdem,
 hogy élhetem e torzó életet;
 ítéletem parázsló láza-kinja
 — Jedem das Seine — homlokomra írja:
 se meghalnom, se élnem nem lehet.

4.

Se meghalnom, se élnem nem lehet:
 a Feldwebel — kevés a kín, a börtön —
 határt nem ismer már, hogy meggyötörjön;
 a vérmocsokba hullt kísértetek
 kifosztott-pőre, sajtó árvasága
 pokol-gyönyör-szomjának teljesebb;
 a meztelenre levetkőztetett
 leányokat kiaggatják a fára;
 parancsolt-nászra nem hajló, szemérem-
 gyalázta testükön füttyel vezényelt
 ostorcsapások véres fürtje nő;
 az asszony-éh-gyötörte foglyok ezre
 parancsra nézi s fölsóhajt remegve:
 az egyenlőtlen harcra nincs erő.

5.

Az egyenlőtlen harcra nincs erő
 s a győzelmét kiélheti a gyáva;
 a szellem és a szépség tiszta lángja
 fojtó sötétben eltemetkező
 lidércként bújva pislog itt a vak-
 iszonyba dermedt fenyeserdő-aljba,
 szikráiból pipára gyűjt a bamba
 keretlegény; közös töről fakad
 valódi és a törpe óriás,
 az emberség s a szomjas gyilkolás,
 magasság fénye és a mély homálya;
 ha fegyveré a szó, az értelem
 lebéklyózva nyüszít reménytelen,
 s az életem csak életemnek árnya.

6.

Az életem csak életemnek árnya;
csillagkioltó, szürke éjeken
kiver a lázborzolta félelem:
a hangfogó-álcájú muzsikába
ütések tompa püffenése szabvány
szerint zuhog; utolsó vészjelet
kopognak még a koppanó fejek
a tébolyult jaj távirószalagján;
az álom kék vizéből fölmered
a rémülettől kifordult szemek
fehéren égő, kérdő, néma gyásza;
te látod ezt a véres orgiát,
mely bosszúért az égre fölkiált:
emlékezzél szívünk gyalázatára!

7.

Emlékezzél szívünk gyalázatára,
tekintsd, Uram, mi történik velünk;
szuronnal feksziünk, bottal ébredünk,
s a testünk szétszórt szénaként kiszárad;
a harag vesszejétől földreverten
keservesebb a keserű falat,
kivérzett számban nyemhez tapad
a szomszúságtól lázban égő nyelvem;
a gőgösöknek törd le büszke szarvát,
s ragadj fegyvert, a vesztemet akarják,
te légy a váram és védelmezőm;
lehullt Sion szüzének minden éke,
ne hagyj az ellenség gonosz kezébe',
elpusztul itt a múlt, jelen, jövő.

8.

Elpusztul itt a múlt, jelen, jövő,
perelj Uram a perlekedő sátán-
sereggel, és a gonoszságuk láttán
ítélj szívem szerint, mert vakmerőn
előszámolták minden csontomat,
sorsot vetettek véres köntösömre,
s ha rám borul örök nyugalmam csöndje,
dicséreted nem zenghetem soha;
hajam szálánál több az ellenem,
és hal helyett kigyót adnak nekem,
gyüölölködő szemük parázsa éget;
torkom kiszáradt, és a hasztalan
kiáltozásban elcsuklik szavam,
halált lehelve tántorog az élet.

9.

Halált lehelve tántorog az élet,
 s ijesztő-sűrűn ritkuló sorok
 közén újabb hiéna vicsorog:
vorwärts auf! jüdische Schweine, gehet!
 ki elhurcolt és száz halállal büntet,
 szekér elé fog, mint igáslovat
 — a pattogó vezényszó hasogat —
 és hallani akarja énekünket;
singende Pferde! s zúg a hangzavar,
 hulláma sodró, mély örvényt kavar
 s röhög az ör a tréfás térzenére!
 a külön-kinnak eggyéötvözött
 zsoltára száll a barakkok között:
 az emberség, ha volt még, semmivé lett.

10.

Az emberség, ha volt még, semmivé lett,
 de meg se mozdul bosszuló karod
 a választottadért, ki farkasok
 vermébe hulltam, és hiába kérlek:
kergesd meg őket bosszúálló Isten,
 törd össze újuk, rontsd el fegyverük,
 kilőtt nyiluk fordítsad ellenük;
bosszuld meg őket, hogy tizediziglen
vakuljon meg gonosz szemük világa,
 a házuk dőljön romba, és a párna
 hová fejük lehajtják, kő legyen;
pusztítsd el őket, hogy napod ne lássák!
imé, fölöttem eltörték a pálcát,
 vagy fegyver öl meg, vagy a félelem.

11.

Vagy fegyver öl meg, vagy a félelem,
 mely, mint a pók az áldozatra várva,
 hálót feszít és láthatatlan szála
 keríti, fonja, fojtja életem;
csikland a fütttyös szellő friss ize,
az április zizgő zenéjét hallom;
csillag biceg, a kotló-barna alkony
tollába bűvó sárga kiscsibe:
tavaszi! menyasszonylázban gyúlt öröm
az almafán; de itt, e zord körön
 belül még fű se nő; a cölöpfára
 repült rigó torkán szorul a dal,
 a láger óriási ravatal — —
 de mégse húnyhat konok hitem lángja!

12.

De mégse húnyhat konok hitem lángja,
holott, Uram, nem küldöd a vigaszt
s szerelmedből — erőm fogytán — kihagysz,
ködökbe bújsz előlem, nem találalak;
tebenned biztam eleitől fogva,
forrásod üzőtt vadként szomjazom,
lehetnél volna pajzsos oltalom,
igazság és erősségemnek tornya;
szemem-s szivemből most vesztitek el:
kesernyés hús-bűz-felhőket lehet
az ember-hasábbal fült pokol szája!
s mert nem akarsz, vagy nem tudsz óvni engem,
a Szabadítót ünnepli a lelkem
szabadulásom ünnepére várva!

13.

Szabadulásom ünnepére várva
reményem újra hajt; e zaklatott
s halálba húzó éjek, nappalok
hullámain oldódik már a bánat:
a vágyó szívbe rejtett rádióból
hírek zümmögnek; enyhül tán a kín,
sereg nyüzsg a tenger partjain ...
s Kelet felől piros zászlókra csókol
a szél ... — Szivem, kit a gyehenna lángja
megégetett, de nem gyötört halálra,
vigyázz a jó hírekre szüntelen!
Ne sejtse árgus szem se, hogy a porban,
a titkolt öröm kinjától bomoltan,
szabad jövőbe zengem énekem!

14.

Szabad jövőbe zengem énekem,
hallélujja, szabad leszek majd újra!
Pokolsötétből fényes napra bújva
többé ne tudjam, mi a félelem!
Ki gúnyolódott könnyeken, jajon,
övé legyen, mit nekem szánt, az „érdem”,
nyugtót ne leljen sem földön, sem égen,
a gyilkosnak ne legyen irgalom!
s az Übermensch örök gyalázatára
legyen mementó itt e pokol-tárna:
az ember ilyen mélyre süllyedett ...
Szabadulásom, élet hírhozója!
behúnyt szemekkel látom lobogódat
s a mélységből kiáltozom neved!

Mesterszonett

A mélységből kiáltozom neved,
 megőrzöl, míg a fegyver őriz engem?
 szívembe dőf a gúny: Jedem das Seine,
 se meghalnom, se élnem nem lehet;
 az egyenlőtlen harcra nincs erő;
 az életem csak életemnek árnya;
 emlékezzél szívünk gyalázatára,
 elpusztul itt a múlt, jelen, jövő;
 halált lehelve tántorog az élet,
 az emberség, ha volt még, semmivé lett,
 vagy fegyver öl meg, vagy a félelem;
 de mégse hűnyhat konok hitem lángja
 s szabadulásom ünnepére várva
 szabad jövőbe zengem énekem!

*Bertók László**Sárga őszi vers*

Ezek a szalmafényű,
 tört szárú délutánok
 úgy borulnak a tájra,
 mint nagy sárga virágok.

Magházaik kinyíló
 zsúfoltságából sárga
 kukorica tömődik
 szekerek derekába.

Sárga a dűlőútra
 hintázó falevél is,
 égő krumpliszár sárga
 bokrába fúj a szél is.

A nap egy óceánba
 hajított sárgadinnye.
 Arany mosoly gyűrűzik
 öcsém égszín szemére.

Szedtem egy kosár almát,
 most itt ülök és nézem,
 hogyan osztódik bőre
 a sárga mindenségen.

És hallgatom apámat,
 ki talpig aranyporban
 megáll, s azon törődik,
 hogy ősszel mennyi gond van.

Simon Emil

Viaskodás

1.

Megforgatta a kulcsot a zárban, könnyű, halk nesz hallatszott.

— Sándor beolajozta a zárat — gondolta. — Igen, őneki ez kell: simán, csendben történjék minden. Ellentétben a dolgok természetével.

Az előszobában levette a kabátját, felakasztotta a fogasra. Majd a fürdőszobába ment, megmosakodott, átöltözött. A férjével a szobában találkozott.

— Jóestét — köszönt Erzsí. Gyorsan és röviden mondta ki a szót.

— Jóestét — felelte vissza Sándor. Ágyban feküdt, nagy barna kezét a paplanra kirakta.

Ezután sokáig nem beszéltek, kerülték a súrlódást. Pedig ma enyhültebb hangulatban voltak mind a ketten.

Erzsí elrendezte a szobát, azután azt kérdezte:

— Vacsoráztál?

— Ettem.

Erzsí tudta, hogy nem evett. Ha ő nem találta elébe, nem keresett magának ennivalót. De azt nem mondta soha, hogy éhes.

— Hozok be valamit. Bár én is ettem, de hozok valamit.

Amikor így beszélt, mindig csodára gondolt. Arra, hogy egyikük bátran ki mondja: ostobaság, amit teszünk! Azután megöleli Sándor, a nagy kezével és ujjászületnek.

Most is megállt és várt, mielőtt a konyhába ment volna. De a csoda most is elmaradt. Nem is a jószándék hiányzott belőlük, csak éppen álmosak voltak és szügyelltek valami rendkívülit tenni. Ahogy az ajtóban állt, háta mögül hallotta a férje hangját.

— Elfelejtettél valamit?

— Nem — mondta erélyesen. — Én nem!

Sándor egyedül maradt, meglepetésre gondolt, amit Erzsinek szerezhetne, születésnapjára. Nem rajongott a rendtől eltérő ötletekért, de tudta, hogy ki kell találnia valamit, ha Erzsit meg akarja tartani. Úgy gondolta, legjobb, ha ma este közömbös lesz, ezzel elkerüli, hogy harag legyen közöttük. A meglepetéssel pedig megszerzi a békességet.

Erzsí visszajött, fehér tányéron puha szelet kenyereket hozott és taréjosra sültöt rántottát. Sándor felült az ágyban, megvárta, amíg Erzsí elébe teszi az ennivalót. Akkor nekilátott. Erzsí csak csipegetett, Sándort figyelte.

— Milyen kár, hogy nincs valami gyógyszer, amivel az ember természetét meg lehetne változtatni — gondolta. — Maradhatna minden más változatlanul. Sajnos, szeretem én is a kényelmet.

— Jó — mondta Sándor a rántottára.

— Örülök.

— Holnap délelőttös lesz?

— Igen, de nem tudom, mikor végzek. Két súlyos műtétünk lesz.

— Háromig csak szabadulsz?

— Lehet.

Erzsit élénkké tette a kíváncsiság: miért érdeklődik a férje? De nem kérdezte meg. Látta Sándor, hogy csak valami nem mindennapi, megrázó élmény melegítheti meg őt.

Megették a vacsorát, ebben a megszokott hangulatban. S ez nem rontotta számukra az étel ízét sem.

Erzsi kivitte még az edényeket, fogat mosott, azután lefeküdt a másik ágyba. Sándor eloltotta a villanyt. A redőny résein beszűrődött az utcai lámpa fénye. Nyitott szemmel feküdtek, apró mozdulataik elárulták, hogy még ébren vannak.

— Alszol? — kérdezte Erzsi.

— Igen, azt hiszem, rövidesen aludni fogok.

Erzsiben néhány pillanatra fellobbant valami vágy, de Sándor hangjára megdermedt.

— Azt hittem, hogy most idejössz hozzám és...

— Hogy jutott eszedbe? — kérdezte meglepődött hangon Sándor.

— Szükségem lett volna rád — mondta kis csend után Erzsi. — Sajnos, amíg bonyolító gondolkozásoddal az okát kerested, el is múlt. Vedd úgy, mintha semmit sem szóltam volna.

— Nem értjük egymást. Az a baj — mondta ijedten Sándor.

Erzsi nem felelt. Először alvást színlelt, azután valóban elaludt.

— Holnap majd minden rendbejön — gondolta Sándor.

2.

Elment a sebészetre, ahol Erzsi ápolónő volt. Terebélyes virágcsokrot tartott a kezében, meg egy finoman csomagolt dobozt. A folyosón, ahol várt, száraz meleg volt. Megízzadt. Fehérbe öltözött emberek jártak-keltek mellette, köpenyük zsebébe süllyesztették a kezüket, nagy csomó kulcsot csörgettek. Régen vár már, amikor egyikük megállt és megszólította.

— Várni tetszik valakit? — kérdezte feleslegesen.

— Igen.

— Beteget?

— Nem. A feleségemet.

— Itt dolgozik?

— Ápolónő.

— Kérem. Szólhatok neki. Szabad tudnom a nevét?

— Kőváriné.

— Sajnos, így nem ismerem. A keresztnévét tessék.

— Erzsi. Magas, szóke.

— Tudom már! Ma éppen műtétes nap van. Beszólok neki.

Haragudott magára, hogy így elmondta ennek az idegennek, kire vár. Azt kellett volna válaszolnia: egy nővérré várok, köszönöm, már üzentem érte. Erzsi

most majd jóelőre fel fog készülni a találkozásra, éppen a meglepetés hatása marad el.

Ügyetlenségét annak tulajdonította, hogy feltűnően idegen volt ebben a környezetben, és hogy attól félt, hogy Erzsivel nem is találkozik, mert egy másik folyosón távozik.

Akit látott, mindenki otthonosan mozgott, egyedül ő állt sután, félszegen. Sohasem járt még itt.

— Ez is helytelen — gondolta.

Jött végre Erzs, puhán lépkedett. Ezt sem vette eddig észre, a járásában látható harmóniát. Tiszta arcáról azonban hiányzott a mosoly.

— Te itt? — kérdezte. — Tudod, mit mondott az a doktor, akivel üzentél? — „Erzsike, egy csokor virág, egy doboz bonbon, meg egy rosszul operált madárijesztő várja odalent.” — Pedig tudta, hogy a férjem vagy, mégis ezt mondta.

— Megfojtom — mondta Sándor. Erzs kezébe nyomta a csokrot, meg a dobozt. Széles kézfejét megkönnyebülten tornáztatta. — Mondd hát hol van? Megfojtom!

— Hagyd már — mondta Erzs kicsit enyhültebben. — Ez a te bajod: vagy ölni akarsz, vagy megalázkodni. Egyenletesebb forma sikerültebb lenne.

Sándor mélyet sóhajtott.

— Neked csak jót akartam. De hát vagy én vagyok ügyetlen, vagy te akarsz taszítani, minden áron. Máskülönben ezt a születésnapodra hoztam.

— Kedves — mondta Erzs. — Csak most már menjünk innen.

Szótlanul mentek, kiérték az utcára.

— Mit szoltál volna akkor — kérdezte hirtelen Sándor — ha más férfi hozta volna ezt az ajándékot?

— Úgy gondolod: ha mi ketten soha nem ismertük volna egymást?

— Nem, nem! Hanem úgy, hogy a feleségem vagy.

— Nem fordulhatott volna elő. Eddig!

— Erzs! — kezdte Sándor — kell, hogy legyen valakid. Minden asszonynak van valakije.

— Hát te?

— Én? Én csak teher vagyok számodra.

— Idegesek vagyunk — mondta Erzs.

— Ne beszélj másról! Kell, hogy legyen!

— O, de határozott vagy.

— Igen! Jól meggondoltam mindent.

— És? Nem akarsz megfojtani?

— Ez az, amit mondtál: előttem megalázkodom.

Mentek tovább, egyenletes lépésekkel. Sándort elhagyta a nyugalma, ingerülten szólt.

— Mondj már valamit!

— Szerezz egy taxit és menjünk haza mielőbb.

3.

Órákkal később a szobájukban ültek már, mindegyikük a megszokott helyén. Erzs ülésben felbontva feküdt az ajándékba kapott doboz.

— Jó ez a bonbon — mondta őszintén. — Olykor rájövök, hogy kiválasztott ízlésed van.

— Nem én választottam — mondta Sándor.

— Elrontottad az illúziómat. Pedig így, ilyen képzelődésekkel kezdődhetnék újra a szerelem.

— Semmi szükség a képzelődésre.

— Fejezzük be. Jó? — mondta Erzsi.

— Annak se sok értelme van — mondta Sándor, kis gondolkodás után. — Magunkban úgyis folytatjuk. Te én helyettem válaszolsz, én meg tehelyetted beszélek. Meghamisítjuk a valóságot, tulajdonképpen.

— Mi a szándékod akkor? — kérdezte idegesen Erzsi. — Mert én még a magam szándékát sem tudom. Őszintén mondom, hogy nem.

— Bevallom neked, hogy sokáig készülődtem erre a mai napra. Meglepetésnek szántam. Azt hittem, rendkívülinek fogod találni, ha felkereslek a kórházban.

— Ne haragudjál, de ahogy ott álltál azzal a virággal, meg a dobozzal! Mintha egy szülőanyához jöttél volna.

— Sejtettem, hogy körülbelül így végződik. Azért kérdeztem, mit szőtt volna, ha más férfi hozza? Most hát megismétlem a kérdést. A büszkeségedre hivatkozom: kicsinyességre vall kitérni valami elől, ami hirtelen bonyolultnak tűnik előttünk,

— Jól van, válaszolok. Beláthatod azonban, tévesen feltételezted a büszkeséget. Mire is lennék büszke? Ilyesmit akkor érez egy asszony, ha jó házasságot kötött. Vagy ha szeretője van, akiről nem tud a férje. Ezek a feltételek hiányoznak.

— És?

— Elképzelhető viszont, hogy más férfi nem ilyen öncélúan hozta volna.

— Nézd, Erzsi, én még abba is beleegyezem, hogy alakíts. Azt is elismerem, hogy ez eredményre vezetne. Ha nem látnám mindenütt az elhibázott szándékot. Ez pedig éppen úgy terád is vonatkozik, mint ahogy énram.

— Ebben igazad van. Nem is tudom, lehetnek-e rokonszenves szándékaink.

4.

Ritkaság volt ez is, hogy ilyen hosszan elbeszélgettek. Utána jöttek rá, hogy nem azt mondták, amire magukban készültek. Tudomásul vették azonban, hogy a döntésnek most már el kell érkeznie. Ám ez következményekkel jár, később a kezdeményezőt terhelni fogja a lelkiismereti felelősség. Ezért hallgattak mindketten. Óvatosabbak is lettek, kerülték a szóváltásra alkalmat adó mondanivalókat.

Sándor több figyelmet fordított más nőkre. A kolléganőin kezdte: talál-gatta, melyik lenne engedelmes asszony. Olyan engedelmességre gondolt, mint ahogy a fa ága engedelmeskedik a viharos szélnek. Magát gondolta vihar-nak.

Nem úgy képzelődött erről, hogy ha majd Erzsitől elválik. Inkább így: mi lett volna, ha nem Erzsit, hanem ezt, vagy azt az asszonyt veszí feleségül. Ez a játék nem csak megnyugtatta, de el is szórakoztatta.

Erzsi azonban egyre nyugtalanabb lett. Megalázottnak érezte magát, olyan események bekövetkezését sejtette, amiről később nem szívesen adna számot.

Lehet, hogy ez a hangulata mások számára is észrevehető volt. Minden-esetre ezzel magyarázta, hogy a főműtős, valahányszor találkoztak, hosszan nézte őt. Majdnem mindig cigaretta volt a szájában. Amikor Erzsit meglátta, kivette szájából a cigarettát és elnyomta, olyan erővel, hogy belefehéredett az

ujja. Szenvedélyes mozdulat volt ez, Erzsi asszonyi ösztönével megérezte, hogy a férfi így akarja tudomására adni érzéseit.

A hónap harmadik hetében együtt voltak ügyeletesek. A folyosó padján ültek, kék lámpák világítottak a csendes sötétben.

— Olvasta A vörös liliomot? — kérdezte a férfi.

— Régebben — válaszolta Erzsi.

— De azért emlékszik még?

— Valamennyire igen.

— Szeretnék megismerkedni egy olyan asszonnyal, mint amilyen Martin Teréz volt.

— Nincs nyugtom, amióta elolvastam ezt a könyvet.

— Nem vagyok regényes — mondta Erzsi — sohasem gondoltam még arra, hogy megelevenedjék, amit olvastam.

— Egy idő óta úgy érzem, megtaláltam Terézt. Maga! Maga lehetne az én Terézem.

— Ha jól emlékszem, Jaque szobrász volt. Így hát hiába lennék én Teréz — mondta hűvös hangon Erzsi és felállt a padról. De nem ment el.

A férfi kicsinyesnek érezte ezt a védekezést, bár szellemesnek tartotta.

— A lényegre, úgy látom nem emlékszik. A lényeg a szerelem volt. Heves, hús-vér szelerelem. Mint ahogy én gondolok magára.

Ha most otthagyja a férfit, vagy bezárkózik a férjét megbecsülő asszony erejével, vagy megsértődik a férfi nyílt beszédétől, mint érzékeny asszony — nyom nélkül elmúlt volna ez a beszélgetés.

Am ő egyiket sem tette. Kis ideig meredten állt, végiggondolt sokféle lehetőséget, majd hirtelen eszébe jutott, amit a férje mondott az ajándékról, meg a más férfiről. Végül döntött.

— Asszony vagyok — gondolta határozottan — jogom van egy férfihez, aki boldoggá tesz. Bárki legyen az.

Es visszaült a padra, esetlenül, összekulcsolt kezét ölébe tette. Ahogy a férfi ránézett, ijedt, szorongó kislányt látott a kék világításban.

— Nem, maga még nem Teréz — mondta csalódottan. Felállt a padról és elment, görnyedten, lassú lépésekkel.

5.

Néhány nap múlva úgy gondolta, hogy mindezt Sándornak is el kell mondania. Sértettnek érezte magát, mert éppen kiszolgáltatottságában hagyta ott a férfi. Másra nem is gondolt, csak erre a sértésre.

Megvárta, amíg vasárnap lesz. Akkor nyugalomban lesznek otthon, jól megfontolhatja, mit, hogyan mondjon. Addig készülhet is.

A hátralévő napokban csendes, visszahúzódo volt; Sándor nem ismerte ezt az alakját, félt megkeresni az okot, inkább ugyanúgy csendben maradt ő is.

Ez azt jelentette, hogy csak a legszükségesebbeket beszéltek.

— Van tiszta inged?

— Köszönöm, van.

— Főzhetek holnap tésztát?

— Megeszem.

Ilyen, s hasonló közömbös mondatok között múltak el a hét köznapjai.

De még szombaton délután a főműtös lejött hozzá. Amikor Erzsi meglátta, azt gondolta:

— Jobb is, hogy most jön. Legalább egyben elmondhatok mindent Sándornak. Jövő héttől úgy is elmúlik minden.

De mint asszony, nem érzett örömet a férfi látására.

— Meggondolta magát? — kérdezte a férfi. Megint szenvedélyesen szorította a cigarettát.

— Volt arról szó, hogy gondolkoznom kell valamin?

— Hát ezt most mire véljem? A magam ügyetlenségének, vagy a maga mesterkéltságtalanságának?

Sürgetően nézett az asszonyra.

— Megbánná később, ha most nem a saját véleményével felelne — mondta Erzsi.

— Én csak egyre akarom emlékeztetni, amit mondtam: A vörös liliomra.

— Ezen valóban elgondolkoztam — mondta Erzsi. — Nem találtam magamban semmi hasonlót.

A férfi a fejét csóválta.

— Megkavart maga engem. — Kicsit hallgatott, majd azt mondta még: — Van valami titka, én tudom. Csak éppen nem találtam meg. De nem nyugszom, amíg ki nem bogozeum.

6.

Vasárnap reggel, az első ébredés ismerkedő hangulatában, rámosolygott Sándorra.

— Képzeld el, megjött a férfi, akit emlegettél.

— Melyik? — kérdezte Sándor, még álmosan.

— Aki később ajándékot hozott volna, amit így, meg így fogadtam volna, mint nem a férjem ajándékát.

— Ugratsz?

— Nem én. És hiába nézel hitetlenül, igazat beszélek, később is látni fogod, hogy nem kitalálás, amit mondok. Mert most mindent el fogok mesélni.

Sándor hiába próbált közömbösen hallgatni, melegség öntötte el, felkönyökölt az ágyon.

— Hát már ezt is megértük? — kérdezte összehúzott szemmel.

— Mit? — nézett rá Erzsi. — Ne a lehetőségeken tündödj, hanem a valóságon. Egyébként nem tartasz csábítható asszonynak? Tetszetősnek sem?

— De, de! Csinos vagy és — — — nagyon szép formás a melled. Különösen az. Azonkívül van benned bizonyos harmónia.

— Erre pedig vágnak a férfiak.

— Valóban — helyeselt Sándor. — Aki nem lehetett szobrász, vagy költő, az asszonyokban keresi a harmóniát.

— Milyen értelmesen el lehet veled beszélgetni — mondta őszinte lelkesedéssel Erzsi.

Sándor zavarba jött.

— Volt ez a néhány gondolatom, de most már kimerültem. — Visszafeküdt, de éberen figyelt minden szóra.

— Szóval, ahol abbahagytuk — folytatta Erzsi — a főműtös volt az a férfi. Megnyerő jelenség, sok asszony megvalósultnak érezné álmát, ha szerelmet vallana nekik. Mint ahogy nekem tette.

— Jól tudsz előadni — mondta Sándor.

— Színésznőnek is készültem. Csak ezt még nem mondtam neked. Úgy sem érdekelt volna.

— És a mütösnek?

— Neki sem mondtam, bár neki elmondhattam volna.

— Annyira érdeklődött irántad?

— Nagyon. Azzal kezdte, hogy szeretné, ha azonos lennék A vörös lilium hősnőjével. Ő meg a szobrász akart lenni, természetesen.

— Emlékszem erre a könyvre — mondta Sándor. — Annak idején, amikor olvastam, nem hittem, hogy léteznek ezek az emberek. Most már elhiszem.

— Valami olyasmit mondtam erre, hogy nem vagyok regényes, még kevésbé hősnő. És, hogy ő sem azonos a szobrásszal. De ő várta ezt a visszautasítást, minden asszony ilyesfélét mond először. Ez sablón.

— Valóban, a legfontosabbnak hitt emberi kapcsolatok ilyen sablonok köré formálódtak.

— Bennem is támadt olyan gondolat, hogy most, íme, még a boldogságot is elérhetem. Ha rövid időre is. Bár ilyenkor általában kikapcsolja az ember az időt. Ez is sablon, de élő emberi vágy is. Jobban mondva asszonyi. Te pedig nem törődöttél azzal, hogy bennem is megvan ez a vágy.

— Tudom, azt gondolod erre — folytatta Erzsi — amit ilyenkor a férfiak általában gondolnak: mi kell még? Megvan a kenyerem, fedél van felettem, nem ázom meg, ha esik. Egyéb dolgaimban is rendelkezésemre áll a férj. Elvégre mindez kötelessége.

— A kötelességek között is tesz különbséget az ember — mondta Sándor.

— Nehéz különbséget tenni, mindenestre. Most már nem akarok sokáig beszélni erről, elég az hozzá, hogy más az, ha odajön hozzám egy férfi és összehasonlít egy regény hősnőjével.

— Ez is kötelesség. Önmaga vágyai iránt. Nem?

Erzsi elgondolkozott.

— Látod, ebben igazad lehet. Adott pillanatban azonban nem ez jut eszembe.

— Eltértünk a mondanivalótól. Így sohasem fogom megtudni, hogyan végződött a kaland.

— Azt hiszem nincs vége még. Előjáték volt.

— Igen? És te most mire gondolsz? Folytatni akarod? Mi volt akkor a célod azzal, hogy elmeséled?

— Engem is kötnek a kötelességek. Ez végül is megakadályoz abban, hogy folytassam. De ha már elmeséltem, szeretném hallani a véleményedet.

— Egyelőre fenn kell tartanunk a házasságot. Az sem megy olyan könnyen, hogy más férfi akarátának akarsz engedelmeskedni. Ahhoz az is kell, hogy a korábbi életed nyomait eltüntesd. Ami pedig a boldogság-keresésedet illeti — hát ez hangulat kérdése. A boldogságot végül abban is megtalálhatod, hogy a napokat egymás után végigéled.

Betűzött rájuk a nap, sápadtak voltak és tanácstalanok. Úgy érezték, hogy hirtelen összekapkodott mondataikban saját maguktól is idegen énjük tükröződött. Ezért nem is tudták később felidézni, miről is volt szó.

7.

Tél lett nemsokára, reggelre vastagon állt a hó és még mindig esett. Sándor az ágyon feltérdelve figyelt kifelé, Erzsi is a hóesést leste, kerekre nyílt szemmel. Egyszer csak azt kérdezte Sándor.

— A szánkó a padláson van?
 — Ühüm — mondta Erzsi. Felragyogott az arca.
 — Ha van kedved, elmehetnénk.
 — Hahó! Hahó! — ugrott fel Erzsi és megölelte Sándort örömeiben.
 Sándor lefejtette magáról az asszony karját.
 — Sose adj a váratlan örömeiből fakadó érzéseidre. De a váratlan szomorúságra se.

Erzsi nem törődött ezzel a megjegyzéssel, öltözködni kezdett.

Déltájban már a hegyoldalban jártak, mélyen befűrödő nyomot hagytak a hóban. Mögöttük, mint a nyugalom, fehérén és puhán szállt lefelé a lejtő.

Erzsi fordult meg először, lélegzetét is megakasztotta a látvány, a széles lejtő, a sima hó, a fátyolos napsütésben halvány szikrázás. Mélyen lent egy integető fa emelkedett, mintha utánuk kiáltó ember lett volna.

— Nézd csak, Sándor — szólította aztán a férjét.

A férfi előbbre volt már, nagyokat szuszogva tört felfelé, húzta maga után a szánkót. Erzsi szavára megfordult.

— Szép — mondta röviden.

— Nem csak szép, de csábító. Lesiklás ezen a lejtőn, útközben elfelejted, hogy megállás is van. Tisztító lesiklás.

— Uljünk fel?

— Persze! — lelkesedett Erzsi belepirosodva. — Száguldás! ez az, ami még nem volt a mi házasságunkban. Hátha, hátha most megváltozik minden!

Felültek. Erzsi előre kérezkedett, Sándor mögé ült, átfogta az asszony derekát. Lábukkal lökték magukat, aztán egyszerre elindultak lefelé, s elzúgott mellettük a szél.

Valóban új érzés volt. Nem szóltak, nem is gondolkoztak szavakon. Ahogy a cipőjük sarka a hó színére ért, puha por csapódott fel mögöttük.

De a terepet nem ismerték, s hirtelen a hóból kiálló kövek közé kerültek. Erzsi felkiáltott, félre akarta kormányozni a szánkót. Ehelyett azonban neki-ütődtek egy sziklának, a szánkó felborult. Erzsi rábukott egy kőre, Sándor hanyattvágódott, lábfeje egy hasadékba szorult.

Csak egy rövid kiáltás hallatszott, azután ugyanolyan csendes lett a lejtő, mint azelőtt.

8.

Hosszú hetek múlva engedték ki Erzsit a kórházból, amikor már a seb-helyek letisztultak az arcáról. Belülről azonban nem volt tökéletes a gyógyulás. Gyakran érzett a fejében szúró fájdalmakat, azonkívül bágyadt és erőtlén lett. Furcsa módon, a fájdalmak ellenére, valami félénk mosoly ült ki az arcára, s hozzánőtt, mint a tagjai. Elgondolkozó, csendet teremtő mosoly volt. Az orvosok bíztak a gyógyulásban, azt remélték, hogy a mindennapi környezetbe visszatérés megváltoztatja állapotát.

Sándor lábtörésből gyógyult fel, járása bicegő lett, emiatt szégyellte magát, s zárkózottabbá vált.

Egymással szelídek lettek. Erzsi mosolygott, Sándor békésen hallgatott, s lopva arra gondolt, hogy ez a megnyugvás érlelni kezdi majd a gyógyulást.

Esténként egymásba karolva hosszú sétákat tettek, s olykor, ha elfeledkeztek magukról, megsajnálták őket a szembejövők.

Weöres Sándor versei

Contraposto

Folyón át indul nagy sereg,
medret szárító tűzlovakkal,
fölöttük pára-köpenyeg,
ahol eltűnnek fém-sisakkal;

holt-ágon pákász énekel,
bár e bajban ezer alakja
s millió lépte menetel,
ugyanaz ő, mint az ükapja;

míg őrzi a láng-méneket
a lúdbőrző emlékezet,
e jámbor pákászt rég feledték;

de ott jár, ingovány felett,
ahol a hajnalok s az esték
vigan áztatják ingüket.

Psyché

A víg városból meredély ölébe,
mélyebb törésbe menekülni vágyva,
hol egy-remény lobog, a szív halála:
elém jó sorsom menyasszonyi képe.

Mint tűzköntös borítja pöresége,
hajlásain csillagok ullanása,
tánc és zengés valahány mozdulása,
nagy rózsák fonódnak lehelletébe.

Csóknál közelebb világol ez álom,
ámít tán, nem tudom, mért nem maradtam
hab és iszap közt a vizes világon?

Allok az elperzselő zuhatagban
szinte megcsalva és zavarodottan:
a várt gödör helyett ez a halálom?

Hszi-Csün hercegnő

„Férjhez adott idegenbe
 a törvény, az apa.
 Várt rám, messzi, más ég alatt
 a vu-szun nép ura.
 Most hajlékom kerek sátor,
 cserzett bőr a fala.
 Nyers hús itt az asszony étke,
 lótej az itala.
 Mindig visszazáll az álmom —
 jaj, életem baja!
 Bár lehetnék sárga daru,
 repülhetnék haza.”

Hszi-Csün (i. e. 105 körül)

*Ahol a csontokon áttüzelő zafir
 háborgat holtakat, hogy kondában rőfögve
 szürcsölni keljenek, sörtéiken zefir
 rózsaszín fésűje, mint anyjuk könnyörögve:*

*itt gyötri Han szépét kancatej és kefir,
 nyersbőr-sátor alá hazájából örökre
 kivetve pusztai hőségbe, míg Ophir
 elmerül feketébb, csillagosabb körökbe.*

*Lám, égi kézben is kockajáték pörög;
 de az eltört tükör épségben jut a sírba,
 mint tó színe, mikor nem tépik ördögök.*

*Lelkét hazafelé a sárga daru hívja,
 testével pusztai durva mén dübörög,
 és minden sors repedt disznó-csülökre írva.*

Simonyi Imre

Pár pohár rizling egy régi bormérésben

(Néhai T. J. színművész emlékezetére)

... utoljára még Krudyról beszéltünk

meg arról hogy a rizling általában
úgy harmadfél négyesztendős korában
éli legduhajabb legénykorát

s hogy kalapot nem visel okos ember
sértődések elkerülése végett
— Bartók rég halott —
hát ki előtt emelné meg

s hogy meglehetősen elgondolkoztató
az emberi tehetség természete:
a rögtön-mérgező mérgeket már felfedeztük
ám a rögtön-gyógyító gyógymódokat még nem

s hogy vajon a gazember tudja-e hogy gazember
akár kasszafürő akár messiás

(és érdekes — hogy közös ismerősünk
ott Tolcsván az a veresbajszú pincemester)

a pubertás pedig pontosan a bölcsőben kezdődik
s még a koporsó fedelét is lerugja
nyolcvanadik évünkkel egyetemben
— ebben megegyeztünk —

s különös: — a harmadik pohár után már sejti az ember
hogy a szerelem mindig magánügy
egy ember ügye
azé aki szeret

bűn pedig csak a hazugság a gyávaság az árulás:
felebarátod feleségét ha megkívánod
vagy ő a bűnös vagy ő sem

s ezenkívül ne lopj, ne ölj — rendben van —
nadehát teljesen rokontalanul mégsem élhet az ember

„de aztán színházról egy szót sem” —
„de aztán irodalomról egy szót sem” —
— dehát x színház már rég nem színház
— dehát z író sosem volt író
tehát: színházról meg irodalomról egy szót sem beszéltünk

csak arról hogy okos fejfel nehéz boldogan megöregedni

meg arról hogy a legszebb magyar szó
talán mégis csak az hogy szerető

meg arról hogy mégis csak rettenetes — Pirandellő
csupán egy komédiáslányról jut olykor eszembe
aki hat szerepből egyet játszott a színpadon s az idegeimben

meg arról hogy a hurkot a gyilkosnak és a hősnek
ugyanabból a kenderből fonják
ám mi lesz ha egy napon a gyilkosok
ki-kérik ezt maguknak

meg arról hogy az újság szívhasgatón írja:
egy disszidensnek se éjjele se nappala
a honvágytól
ám furcsa — de akkora honvágy is akadt
amitől az ember egyszerűen itthon maradt

s hogy negyven felé már illő a legvégső dolgokról gondolkodni:
úgy mint Jäger tanár úr találmányáról
a lakbérhátralékról
a szeptembervégi falevelekről
valamint anyai nagyapámról
aki bölcsen nyilatkozott egy görbelábú asszonyságról:
ágyban nem kell gyalogolni

s hogy nincs annál iszonyúbb hogy anyáink
tulajdonképpen nem minket szeretnek — akik vagyunk —
hanem a fiaikat — hivatalból

jónak lenni pedig csak előre megfontolt szándékkal
folytatólagosan és többrendben lehetséges
(amiként gyilkoltak a kopaszra beretvált fegyencek)

és aztán: — bármibe is kerül —
hazádnak hazádnak rendületlenül

s aztán: — a pohár alján
a lélek mélyén
a nehezülő nyelvek hegyén
— staccatóban —
ilyen kategóriák:
emberség tisztesség becsület...

s erről vagy másról
eszünkbe jutott vajon
mit csinálhat most Németh László

s mint végső felismerés
 csurran az üvegből a maradék:
 tisztességes ember nem gondol asszonyra
 és nem olvassa a hadvezérek emlékiratait
 halála órájában

s végül fokozás:
 — fokozása ennek annak —
 nagy nagyobb legnagyobb ...

hát így alakult
 hogy bár sok mindenről beszéltünk
 erről meg arról
 Gorkij színészéről meg Willy Lohmannról
 (s hogy iható volt ez a bor)
 de elmenőben — ahogy már mondtam —
 már megint valamit Krudyról ...

Lakatos Kálmán

Nálatok

A félelmes magányú réti héja
 míg vaskos kérdőjelként tovalebben,
 egy vén akácnak a bodzás ligetben
 billegve ing-leng lombtalan taréja,
 ahonnan indult, s meg-megállva rója
 előttünk útját, közelithetetlen;
 zokognom kellene, vagy tán nevetnem,
 hisz én is ilyen ős gyanúk tudója
 voltam, keresve itt-ott percnyi nyugtot.
 Ha olykor körötökben megpihentem,
 s a párás élet gőze rám suhintott,
 az otthon íze nyugözött le menten;
 s jövőm alapját mérve önfeledten,
 bennem a bús tornyú magány megingott.

Borsos József

Szimat

A gyorsvonat étkezőkocsija úgy dajkált bennünket, mint odakint a szél a kukorica bugáját.

Vártam.

Válogattam a zajból a kések, villák koccanását. Lehúnytam a szemem. A hangok felerősödtek. De mi volt mindez az illathoz képest. A konyha felé szimatoltam, s a nyelvem hegyén előre dédelgettem a finom ízt.

A rántott májra vártam.

Körülnéztem, mert úgy éreztem, mindenki engem figyel. Hogyne, hisz tudják, mit rendeltem. Hiába suttoztam, a pincér hangosan ismételte. Nem a máj aggasztott, hanem a kristályvíz, amit végigüvöltött a kocsin. Mi jogon rendelek én ásványvizet? Se vékonydongájú nem vagyok, se keserűképű, hogy gyomor-bajos lehetnék. Tiszta ügy, bárki láthatja rajtam: nincs pénzem.

Végre jött a pincér.

Alig hajoltam azonban a tányér fölé, súlyos kéz csapott a vállamra. Villámat, kesemet az asztalra ejtettem.

— Ni, csak ni, hisz ez meg a Jocó!

A kéz igen szőrös volt. Ezt akkor láttam, amikor félretolta a tányéromat. Felpillantottam. Egyik volt katonatársam állt előttem, vigyorogva.

— Áááá, nahát...! — és kutattam a neve után. Eszembe jutottak a sora-
kozók: hányszor kellett miatta álldogálnunk a tűző napon, a hidegben, és egy-
szer — jól emlékszem — a zuhogó esőben. Akkor meg is akartuk verni. Láttam,
amint pihenő végeztével gombolja a nadrágját az erdőszélen, és derékszíjával a
nyakában rohan a század után; láttam kimenőn, amikor disznóságokat sugdos
a lányok fülébe; és láttam a zászlóalj elé kiállítva, mert megette a társa cso-
magját, belelőtt a kis felcser lábába és a szakadékba hajtott két lovat. Szinte
tapintottam őt a múltban, de a nevét képtelen voltam előkotorni. Igaz, egye-
lőre nem is kellett, mert élémvonszolta útítársát, egy rendkívül fehérbőrű nőt.

— A menyasszonyom.

A nő mosolya világított. Hideg, fényes mosolya volt.

— Napsütötte hómező, — mondtam, vagy csak gondoltam, már nem tu-
dom.

— A század kedvence, — mutatott be a bajtárs. — Öregem, hát ez nagy-
szerű! — és lapáttanyerével paskolta a hátam. — Mit szólsz hozzá, hogy így

összetalálkoztunk? Remek fiú ám, — magyarázta újra a nőnek, — mindig olyan jópofa volt, olyan szellemes, hogy ha szólt, dőltünk a nevetéstől.

Rámkacsintott, biztatott a szemével, hogy csak bátran, szóljak valamit, valami jót, szellemeset, ne hozzak szégyent mindkettőnkre.

— Hogy vagy? — mondtam.

A hómező még fehérebb lett. Riadtan láttam, hogy máris kiábrándult belőlem.

— Mi van veled, hol dolgozol? — kérdeztem tovább.

— Hol dolgozom, hol nem dolgozom, — felelte. Láthatóan örült annak, amit mondott, és sajnált érte, hogy nem én mondtam. — Öregem, hát te élsz, ez pompás! — kiáltott fel hirtelen és most ököllel csapott rám.

— Hogy, hogy élek? Miért ne élnek? — húzogattam sajtó vállam.

— Hát, csak úgy mondtam, mert ugye azóta sok víz lefolyt a Dunán, sokkal disszidáltak, a Kertész tizedes is, meg mit tudom én.

Aha, látom már honnan fúj a szél. Szimatol. És újra én kérdeztem:

— Aztán mondd csak, hát te hol voltál akkor?

Rögtön éreztem, hogy butaságot csináltam. Mit lehet ilyen kérdésre felelni? És én mit felelnék, ha megkérdeznék, mikor?

Kár volt izgulnom, mert bajtársam elnéző volt, kisegített; úgy elengedte füle mellett a szót, mint csökönyös katonaló az újonc szavát.

— Mert tudod, Gyöngy, — így szólította a nőt, — olyanokat csinált, hogy az ember megdöglött a röhögéstől. Egyszer is az őrmesterünk, az Ökrös, az a vadállat elordítja magát: „feküdj!” Jocó épp egy tócsa előtt állt, hát belehasalt. Emlékszel? Aztán menetelés, nóta. Persze Jocóval nem lehetett kiszűrni, átvert mindenkit. Hetekig pihent utána tüdőgyulladással.

Míg beszélt, alattomban visszahúztam a tányéromat. A rántott máj ekkor már hideg volt. Vendégem velem szemben, a nő szorosan mellettem. No, ez szép kis helyzet. Bajtársam a kezem szorongatta.

— Örülsz, mi? Tudod, Gyöngy, Jocó, mindig ilyen volt. Csak hallgatott, hallgatott, aztán kirukkolt a nagyágyúval. Majd meglátod, milyen jól fogsz nevetni. Egyszer is ugyanígy volt: csak hallgat, hallgat, aztán megszólal... hahaha... hogy azt mondja... épp sorakoztunk a díszteremben... azt mondja, hogy neki ki kell menni... No, mit szólsz hozzá? Jó, mi? A díszteremben, amikor már az őrnagy is bent volt.

Közben úgy látszik kigondolta az iménti kérdésemre a választ, mert újra megfogta a kezem és így váltott át a nagy nevetésből.

— Tudod, hogy engem akkor meglőttek? ;

— Kik?

— Kik? Nem is gondolnád. Ok. — mondta fontoskodó hangsúllyal.

— Aha, értem, — bólintottam, pedig dehogyan is értettem.

— Hogy jönnek ahhoz, hogy belémlőnek. Ők, énbelém, mint a kutya.

— Hol? — kérdeztem, hogy tovább billentsem az ügyet.

— A bal karomon.

— Hol történt, úgy értem.

— A Széna téren, — mondta és rámnézett, hosszan kutatva. — Az ördög vigye el őket! No, de hagyjuk az egészséget, elmúlt. — Nagyot nevetett. — Legálább van egy barométerem. Mert jelzi az időváltozást.

Csak tudnám, kikre gondol. Bizonyos akartam lenni, tovább kérdeztem.

— Aztán mondd csak, a z az idő, hogy tetszett neked?

— Melyik idő?

— Melyik idő? Hát a z az idő, ötvenhat.

Újra hátbaveregetett és vidáman felkiáltott.

— Hát erre gondoltál? Az más, az egészen más. Miért nem kezdted rögtön ezzel? Hogy te erre gondoltál! Nahát, ki hitte volna! Persze, most már értem az egészet. Mert van ilyen idő is, meg olyan idő is, igaz? Ravasz vagy öregem, ravasz. Eljöhetnél a szakmába, nagy sikered lenne.

Síkos, mint a hal. Megkérdeztem, mivel foglalkozik.

— Ezzel is, azzal is, — forgatta a tenyerét. — Adok-veszek, ahogy jön. Főként használtat. Nem rossz szakma ez, tudod, csak érteni kell hozzá. Tiszta lélektan öregem. Ott állsz, előtted a pofa a kacatjával, ránézel, de nem ám úgy akárhogy, hanem úgy, hogy sülyedjen el a szégyentől, restellje, hogy pénzt mert kérni, hogy odament; már menekülne, de nem tud. Két ujjad közt fogod a portékát, messze tartod magadtól, enyhe undorral, így ni! . . . Szóval, ahogy mondtam, lélektan öregem, tiszta lélektan. Ezt én mondom neked, érted?

— Értem, — bólogattam, és most már csakugyan értettem, Tehát maszek vagy.

— Nézd kérlek, valamiből meg kell élni.

— Kaparj Kurta, neked is jut! — nevettem. Ez nagyon tetszett neki. Gyalázkodni kezdett. Megvagy, gondoltam, kibújt a szeg a zsákból. Csakhamar észrevettem azonban, hogy ebben a halandzsa beszédében most óvatosabb, mint valaha. Bárhogy figyeltem, nem tudtam kihámozni, hogy a rendszert szídja-e, vagy az embereket, és egyáltalán, hogy szídja-e a rendszert, vagy dicséri. Én meg játszogattam közben: „rideg barom, bamba barom, mama majom, apa majom, rideg barom, bamba barom, mama majom, apa majom . . .”

A napfényes hómező meg világított. Nem is olyan csúnya nő.

— És te mit csinálsz, hol dolgozol? — kérdezte volt katonatársam.

Megmondtam. A közléstől felszaladt a szemöldöke, aztán megcirógatta, megveregette a menyasszonya kezefejét.

— Hát, így vagyunk öregem, élünk, éldegélünk. Csak ne legyen semmi baj, ne legyen háború . . .

Közbeszóltam:

— Azért nyugodtan beszélhetsz, mert például, ha én nem szeretném a rendszert és . . .

— Mi az, hogy nem szereted a rendszert? Hogy mondhatod ilyent!

— Ezt csak példának mondtam.

— Jó, jó, értem, — és kacsintott hozzá — persze, hogy értem. Én ne érteném?

Legyintettem, mire röhögni kezdett.

— No, ne ijedj meg, persze, hogy példának mondtad. Értem, példának. Jó, nagyon jó, remek, kitűnő. De te még példának se mondhatod, akinek ilyen állása van. Ezt jegyezd meg jól magadnak, mert ezt én mondom neked, én, a bajtársad, a barátod. Mert én aztán megmondom az igazat, ha tetszik, ha nem. Emlékszel, katonáéknál is mindig megmondtam, mert én megmondom a véleményem, ha az atyaúristen előtt állok is, meg én. Most is megmondom, őszintén, ha neked nem is tetszik, megmondom, hogy azért jól csinálja ez a munkás-paraszt kormány. Öregem, ahogy ezek megoldották a problémát, az nem mindennapi. Az zseniális! Most is bizonyos vagyok benne, hogy megoldják a mezőgaz-

daság szocializálását. Úgy ahogy megmondták... De látom, neked mégiscsak más a véleményed. — Szóhoz se juthattam, egyre hangosabban beszélt. Szimatot kapott. — Ami itt megy ebben az országban, az csodálatos. Magyarország most éli első igazán hősi korszakát. — És mos már a biztos talajról támadott. — Tudod Gyöngy, ez a Jocó mindig ilyen fickó volt, mindenről be tudta bizonyítani az ellenkezőjét. Esküszöm, most is azon töri a fejét, hogy megcáfoljon, hogy bebizonyítsa: rosszul megy a sora, hogy baj van a rendszerrel, hogy ez, hogy az...

Hallgattam a „hogy”-okat és néztem őt. Most kövér és undok volt, mint az ázott cigarettavég. Közben mosolyognom kellett, mert arra gondoltam, a víz hogyan pereghet a hasán, amikor kilép a Balatonból.

Később a politikai szónoklásról áttért az utazásra, aztán szabadkozott, hogy ő nem iszik, nem kér semmit, legfeljebb, ha nagyon ragaszkodom hozzá, egy üveg Zsiráf-sört. Egyáltalán nem ragaszkodtam semmihez, mégis előkerült a sör, sőt a hölgynek is egy féldeci. Így mondta: „a hölgynek fél konyakot!”

— Szóval maszek vagy...

— Ahogy vesszük, kérlek, — vágott a szavamba. — Tulajdonképpen csak voltam, csak voltam, kérlek. Most elsejétől munkaközösségben dolgozunk. Ez a fejlődés útja.

A könyökét figyeltem, a céklám felett. Kicsit meg kellene löknöm. Felvettem az asztalról a kést és azzal játszogattam.

— Fogadni mernék, megint töröd a fejed valamiben, — mondta. — Figyelj Gyöngy, most következik amit vártam, amit előre megjósoltam. Meglátod, ilyen jót nem röhögtél. Csak bátran, ki vele! Figyelj csak, figyelj!

A nő figyelt is. Az arca megmerevedett. Havas rét, vékony jégkéreggel. Ez a nő félelmetes!

— Nem olyan, mint a disznóölő, — mondtam. — Nem hegyes. — És óvatosan arrébb toltam a céklás tányéromat.

— Na, mit szólsz hozzá Gyöngy? Ugye megmondtam! Neki most a disznóölés jut eszébe. Épp a disznóölés. Óriási, or-r-r-ri-á-si! Remek pofa vagy öregem.

Rohamokban nevet. Időnként csukott szájjal pukkadozik, próbálja visszatartani a röhögést, de újra és újra kitör belőle. Elnevetem magam. Saját hangom megijeszt, restellem. Nagy ürességet érzek. Az utasok figyelnek. Mindenki minket figyel.

— Ez az! — röhög. — Jópofa, mi? Nézd!

A hómezőn szikrázik a nap. Hideg van, fázom. Ez a cékla milyen vörös! Ő, meg beszél, röhög, beszél, röhög és beszél...

Az ablak üvegéhez kis bogárka tapad, a szél le akarja sodorni... Ha nem hallgat el, leszúrom... Szemben a másik asztalnál egy szikár öreg ül. Úgy eszik, hogy amikor a villára szúrja a falatot, már előre kitátja a száját, nyújtja a nyelvét. Kissé reszket a feje... „Igen is, egy ásványvizet.” Arra nézek és mosolyogva intek a fejemmel.

— Erről jut eszembe, — folytatja rötyögve, — hogy vannak olyan közveszélyes örültek, akik látszólag nyugodtan beszélgetnek, közben azon törik a fejüket, hogy beledöfik a kést a másikba. Bele kérlek, a másikba, az ártatlanba, aki nem is sejt semmit. Hallottam egy esetet, amikor az örült a torkát vágta át valakinek. — Közelebb hajol és úgy suttozja: — A torkát kérlek, a gé-gé-jét.

Ásítottam. Eszembe jutott, hogy az erős figyelestől is ásíthat az ember, de aztán mégsem szóltam.

— Ez az! — csattan a hangja. — Ez az! Nézd, most nézd! Isteni vagy öregem, hogy milyen jól csinálod!

— Mit?

— Mit? Ezt. — és kezével elvereget egy ásítást. — Isteni! Ha-ha-ha, bruhaha...!

Döbbsenten néztem. Röhög, annyira röhög, úgy röhög, hogy könnyezik.

A nő hangtalanul nevet. Mintha hólabdával gurigáznának a hómezőn. Szörnyen buta lehet. Most csak őt nézem. Megtörli a szemét, göcög kicsit, — most hallatja a hangját először, — göcög, majd — belöki a féldecit.

En meg fricskázni kezdtem a terítőről a morzsákat.

Vendégem ekkor váratlanul felugrik, köszön, megköszöni a vendéglátást. Legközelebb majd visszafizeti. És mi az, hogy nem számít? Igen is, hogy számít, nem fogadhatja el ingyen, én se lopom a pénzt. Találkozunk csak újra, majd megmutatja mi az a magyaros vendéglátás.

— Ni, csak, ni! — hallom elforduló hangját. — Hisz ez meg a Kocsis Ferkó! Nahát, ez isteni! Gyere, Gyöngy, ismerkedjete meg! Szevasz öregem, kösz!

Ottmaradtam. Lefricskáztam a terítőről az utolsó morzsát is, és lehúnytam a szemem. Ez a pondró hogy csodálkozna, ha egyszer csakugyan leszúrnák. A sörösüveg címkéjén a zsiráf nyaka megnyúlt, előre hajolt, ki az ablakon, egészen a mozdonyig és megemelte a mozdonyvezető sapkáját.

Gondolatban megszámloltam a pénzem, számot vetettem a nálam lévő igazolványokkal és szóltam:

— Fizetek.

Kárpát Csilla

Nyárutó

*Bizsergetőn füröszk a napfény,
nyaldossa lábamat, ledér hab,
szelíd homok szítál be lanyhán:
reámtapadt e végtelen perc.*

*Gyümölcsök édes íze csorran
ínyemre, mint a csókok, aztán
arcom redőit sírva rejtem
a nyár leperzselt köntösébe.*

Dudás Kálmán

Mentelemért a vád*

CSÖND ÉS KÉZFOGÁS

Panaszkodol,
föltártad titkodat
s most vád, mosoly,
kaján csönd, csíny fogad ...

Gyanútlanul
ne érhesen viszontvád:
bizalmamul
a csókot sem bízom rád.

Meddig vajon?
Ha tudnám is, tagadnám.
Nem tudhatom ...
ha egyszer úgy fakad rám

a vallomás
profán forrása, hogy
egy kézfogás
is mindent eldadog.

ÓVATLAN PÁRBESZÉD

— A csönd vagyok:
sóvár és tiszta mély.
És hallgatók,
hogy hangoddal kitölts.
— A föld vagyok,
dajkáló televény:
hogy zamatod
belőlem gyűjtsd, gyümölcs.
— Sugár vagyok,
csak érted rezdülő:
hogy alakod
kibontsd s bennem füröszd.

— Gyöngy tó vagyok,
vágyadtól mélyülő:
rámbontható
szemedbe meggyülő
varázslatod,
partomra ért ünnő.
— A láng vagyok,
csókkodra lobbanó:
nem nyughatok,
a titkod vallató.
— Szikrád vagyok
és lobogás leszek,
ha gyúlhatok,
csóvás gyönyör: veled!

PILLANAT, HAJÓN

Fukar szeszélytől igazán szép,
ölünkbe hullatott ajándék:
két hetet ad, hogy veled töltssem
tömény magányban és örömben,
együtt osztózva közös részen —
eképp tünődtem, amint néztem,
termeted fénybe szőtt varázsa

* Részletek egy hosszabb versciklusból.

miként vetül a parti fákra,
 míg ringva siklik a fedélzet
 s az alkonyati gőzös orrán
 a szél, a szobrásszá igézett,
 mintázza tested szép szoborrá...

És tűnt nyarak derűje leng el
 szememben: hegyvidék és tenger,
 sok ég és fény, sok csók és illat:
 emlékek csobbanása ringat,
 a végtelen vizeket rója
 az ifjúság bolond hajója.

Majd hirtelen kikérni részed,
 mosolyod mosolyomba téved
 s kezed, gyöngéden mint az alvót,
 megérint. És én visszahajlok...
 „Hol jártál? Messze? Szép volt?” — vallat
 szemed. És moccan a sugallat,
 a szájalomé, s én átölellek,
 tükrözöm fényét szép szemednek,
 gyönyörködöm, bűnbánó, szótlan.
 Csak nézlek, rámsugárzó békém,
 kar és szem két-egy vallomásba forrtan.
 E pillanat, a holnap érvén,
 némán is vallva vall helyettem:
 karodban biztos révre leltem
 s nincs tenger, melyre elcserélném!

VISSZAHOZHATATLAN

Tested a játék áramába szépül:
 ideg és ér hevül, hogy vezetékül
 röptetse át a vak sziderítésba —
 lüktet a láz, az egybekapcsoló,
 zizzen a szikrás fürtjeid varázsa
 s a lélekzeten csók a hangfogó.

A lobogás, a szerelem cselédje,
 a gyönyörnek oly étkül visz elébe,
 hogy mámor szomja kéjjé teljesedjen
 s a bódulat sistergő illatát
 vonagló sejtek sikolyába leljem
 még mielőtt a csöndnek visszaad...

Hullámvölgy mélyén kagylós csöndje benned
a csókutáni lanya szerelemnek.
A test zilált szép tájain csupán
a kizajlott vágy emléke mereng
a hangulat elomló ritmusán
míg ajkadat is ellepi a csend.

A villamosság fürtödön is túlhalt.
Pihen a vér parázna dallama.
A csend idézi még az elcsitult dalt,
amint a teljesülés mozzanatban
mintha az árulásra vallana:
a dal egyszeri, s visszahozhatatlan!

Z Á T O N Y T A L A N

Sodorjon hát a nélküled-
világ hinárja! Közönyöd
zátonytalan. És számkivet.

A kötést — évekig kötött —
gyáva gyanúval oldatod.
Tetőzd! teljen a balgaság!
Savat a sebre! Szép dacod
ép szálait is marja át
a szövedéknek!

Így a jobb,
mintsem a csók kárhozatát
szomjúhozni, mont színvakok
a színt.

Inkább a nélküled-
világ hinárját, mint kegyed,
ha ily közönyre bízhatott.

Török Zsófi: Két gyermekvers

Esőben

Esik az eső,
ázik az erdő,
hízik a forrás.
Nagyszemű, csuklyás
lányka kezében
szép, csíkos ernyő.

Jó öreg néne,
lassú a lépte.
Jaj, csupa víz már!
Lányka dehogy vár!
És az esernyőt
adja kezébe!

Kisfiú régen
ázik a téren.
Szánja a sorsát
lányka, — s a csuklyát
szösze hajára
ráteszi szépen.

S így a leányka
otthonig ázna,
ám jön a szellő,
elfut a felhő,
s nap puha csókját
küldi le rája!

Őszi mese

Őszi szél fúj lombot lombra,
Összehordja nagy halomra.
Kisgyerek
Arra megy,
Benne vígan hempereg.

Bukfencet vet, lába égnek,
Fittyet hány az ősz lehének!
Úgy szalad,
Úgy kacag,
Mint a fűrj a fák alatt.

Jaj, de szíve félve rebben,
Mert a holt lomb légbe lebben,
Gógteli
Szél veri,
Más vidékre kergeti.

És a pőre rögre bújva
Megremegve újra-újra:
Kis nyuszi!
Nem sunyi —
El se merne ugrani!

Kisfiúcska, jaj be szánja:
—Oh, te kedves, oh, te árva!
Mit tegyek
Most veled,
Cseppnyi, rémült nyúlgyerek?

Zsebredugjam, elcipeljem?
Sűrű rácsú ólba rejtsem?
Sír szegény
Nyúl legény...
Fuss mamádhoz! — Légy serény!

Tegnap én is arra jártam,
Tapsi pajtit megtaláltam:
Arra túl
Jár a nyúl,
Anyja mellett meglapul.

Kiss Tamás versei

Mi mondja azt

Mi mondja azt szivemben: messzi vagy!
Hisz földbe tettünk, ide. Két kezem
dobott röggött utánad. Réműlet
kongó szavával szólt fel a nagy ür.
Mi sugja azt, hogy: vagy, és messzi vagy?
Tul e körön, Galactikák ködén,
sugáron ülsz, a Cassiopeia ormán
vigyázod a messzünen suhogó
idők kilengő hét állatkörét,
miként ha pásztor bot felett figyel.
Nem hiszek én jósoknak, mágusoknak,
a tér rettent s a szám izgat csupán:
mért hull a lét planéta-távokkra?
s miért van kettő, mikor több az egy?

Vigasz

Ha bánt valami — istenem — miért
ne mennél őszi fákhöz vigaszért?
Ha nyugtalankodsz. Oktalan! De hát
nézd mily nyugodtak odafenn a fák!
Hogy engedik, hogy lombjukat erős,
tele marokkal tépje le az ősz.
Kifosztva nekik vigaszul elég
csupasz ágak fölött a szürke ég...
Engedik, hogy — ha jönnek a derek,
derek mohán a baltás emberek,
ág recsen, varjú a tarlóra száll —
apróra vágja őket a Halál.

Szász Imre

Ernest Hemingway

Kaland és legenda

„Hemingway az elpusztíthatatlan”, hirdeti egy puhakötésű, olcsókiadású *Afrikai vadásznapló* (Green Hills of Afrika) hátlapja. Teste tele van hegekkel, háborús sebesülések és balesetek emlékeivel. Talán nincs is olyan testrésze, amely sebek nyomát ne viselné, talpától a feje bubjáig. „Bármit csinál”, írta róla ifjúkori pártfogója, Gertrude Stein, „vagy betörik a feje, vagy a keze, lába törik el.” Egy kalandos, látványos élet testi nyomai ezek a sérülések. Kamaszkorában boxolni tanul, betörik az orrát és tönkreteszik fél szemét. Két évig csavarog, azután jelentkezik az első világháborús olasz hadseregbe. Fossaltánál kapja a legsúlyosabb sebeket egy mozsárágyútól a fején és a térdén. Nem rajta múlik, hogy később nem éri találat, csupán többrendbéli autóbaleset, repülőszerencsétlenség. A világháború után haditudósító a görög—török háborúban; majd Párizsba megy (itt kezd kialakulni írói egyénisége), s innen jár le Spanyolországba, bikaviadalokra, mint a *feriák* buzgó, hozzáértő és szigorú kritikusa. A harmincas éveket az afrikai nagyvad-vadászat és a nagytengeri horgászat ugyancsak nem veszélytelen mesterségének szenteli és Miss Stein megállapítása itt sem veszít érvényéből. Amikor kitör a spanyol polgárháború, saját költségén mentőautókat visz a köztársaságiaknak, haditudósító Madridban, beszédekkel buzdítja amerikai íróársait, hogy szálljanak szembe a fasiszta veszéllyel. Utána Kínából haditudósít. A második világháborúban saját hajójával cirkál a kubai vizeken, német tengeralattjárókra vadászik, és nem is haszontalanul; a St. Lô-i áttörés után haditudósító Franciaországban az amerikai Első Hadseregnél. A haditudósítókra vonatkozó genfi megállapodással mit sem törődve, hatvan mérfölddel a hadsereg előtt üti fel „főhadiszállását” s géppisztollyal, övében kézi-gránátokkal irányítja „csapatainak” hadműveleteit. Ő az, aki Párizs felszabadítása előtt kipuhatolja a befészkelte németek helyét s átadja a térképet a felszabadító hadsereget irányító Leclercnek; mintegy kétszáz főnyi, főként francia ellenállókából verbuvált személyes hadserege, amely jobban fel van szerelve municióval és itallal, mint egy hadosztály, immár a Diadalívnél csetepatézik, mikor Leclerc még csak a Szajna déli partján áll. S e hadseregnek jutott a dicsőség, hogy felszabadítsa a Ritz Hotelét, amely alkalomból az ajtóban álló őr így köszöntötte a megérkező riportert: „Papa jó hotelét foglalt el. Sok pia a pincében. Menjen fel gyorsan”. (Még ez a rövidmondatos stílus sem véletlen. Azt mesélik, hogy a „Hemingway-hadtest” tagjai a maguk anyanyelvén úgy igyekeztek beszélni, mint „Papa”, olyan pózokat vettek fel, mint ő — akiről nem tudták, hogy egyik legnagyobb élő író: áruházas tábornoknak hitték.)

Ma Kubában él, Havanna közelében. A kubaiak állítólag nagyon szeretik, s ha valami idegen belép egyik törzsbárjába, a pincér megkérdi „Papát ismeri?” Igenlő

válasz esetén a vendég dupla adag italt kap. Újságjaink tudósításai szerint erősen rokonszenvezett a kubaiak forradalmával és jó viszonyban van Fidel Castróval (úgy is, mint tengeri horgásszal.) Regényt is készül írni a forradalomról.

Ezek az életrajz látványos, bár éppenséggel nem lényegtelen adatai. Azok, amelyek kialakították a hősi Hemingway, a talpig-férfi Hemingway, a rokonszenves, bátor és joviális Hemingway legendáját. — Ez a legenda persze nem megalapozatlan s azok, akik amerikai módra erőszakkal igyekeztek ezt a legendát eloszlatni, néha örülhettek, ha kisebb veréssel megúszták. Ez a halász, vadász, boxoló, hadakozó, matadorkodó Hemingway a nyugati, főként az amerikai újságírás csemegéje. Több cikk jelenik meg róla, mint a „nagy négy” másik három tagjáról, Steinbeckről, Faulknerről, Don Passosról együttvéve. Látjuk a fényképét, amint egy oroszlan fölé hajol, vagy puskával a kezében repülővadra vadászik; látjuk kövéren, kezén boxkesztyűvel, szőrös, öreg mellkasával egy szorító kötélnek támaszkodva; térdigérő, bő, szoknyaszerű rövidnadrágban egy madridi szállodában, kezében afrikai hajítódárda; az aréna mézőterén (egy másik páholyban Cocteau), amint Antonio Ordóñez fia annak a régi Ordóñeznek, akit a *Halál délután*-ban (Death in the Afternoon), ebben az érdekes, pimasz bilkviadal-Baedekkerben úgy leszólt, s akiről ma azt mondja, hogy a barátja volt), neki nyújtja át tisztelete jeléül matador-kalapját, vagy spanyol eleganciával, imponálóan és fiatalon neki ajánlja fel a megölendő bikát. Az újságok megírják, hogy *A folyón át a fák közé* filmjogáért Hollywood negyedmillió dollárt kínált s ő nem fogadta el az ajánlatot; hogy a *Gyilkosok* című novellája filmdíjáért 125 ezer dollárt, egy kétezer szavas tudósításáért az utolsó *jeri*kről 32 000 dollárt kapott. Megírják, mit mond, mit iszik, mit fogott és mit lőtt. Néha megírják azt is, hogyan dolgozik, mit ír — bár erről nem szeret beszélni, — mi a véleménye az írói hivatásról, más írókról. Elvégre is a jelenkor egyik legnagyobb — s legjobban kereső írójáról van szó.

A legendát ő maga is táplálja. Férfias pózaival, részben megjátszott antiintellektualizmusával, komisz és kegyetlen irodalmi deklarációival, hányavetiségével, nehezen titkolt hiúságával és zabolátlan ambícióival. A fényképek, ezek a puskás, horgászbotos, tábori látszóves szennzációk néha inkább egy sportemberhez vagy kalandorhoz illenének, nem a huszadik század egyik nagy írójához; ő azonban, úgy látszik, éppenséggel nem tiltakozik ellenük. Nem egy vita folyt arról, hogy Hemingway igazában olyan bátor-e, amilyennek mutatja magát, vagy éppen ellenkezőleg: gyáva; holott bátorságát eléggé bizonyítja az életrajz, s a félelemről, arról a félelemről, amit Nick Adams érez roham előtt, amikor felszítja az állát, hogy ne vacogjon a foga, arról a rettegésről, amely nem hagy elaludni évekké később sem — emberien és fájdalmasan vallanak a művek. Az írás fontosabb, mint a nyilatkozatok.

Pedig alighanem a nyilatkozatok gyűjtötték a fejére annyi haragot. Az amerikai irodalmárokat bosszantják Hemingway európai sikerei. Igazságtalannak érzik a méltánylást, vagy legalábbis „vieux jeux”-nek a szerzőt. Időről időre felhangzik körülötte a csatazaj, s a túlzó hívekkel szemben, akik azt hirdetik, hogy nemcsak a század, hanem az egész irodalomtörténet legnagyobb regényírója, józan vagy személyi indulatoktól fűtött kritikák próbálják őt a „helyére tenni”. S ő mindig visszaüt. Visszaüt az újságokban, a könyvekben; ellenfelei kénytelen-kelletlen tisztelettel beszélnek írói rangjáról, ő azonban semmit sem tud melegségükre felhozni. S ez nagy előny. De nyilatkozik, főlényes mellékmondatokban, elevenekről és holtakról egyaránt. Főként két könyvében, az *Afrikai vadásznapló*-ban és a *Halál délután*-ban. Az ítélkezésnek a kiindulópontja többnyire a nyers féltasság és az antiintellektualizmus. Gide siránkozó vénasszony, Heinrich Mann elolvashatatlan, Melville csupa bombaszt, némi igazsággal. S megkapja a magát Huxley, Thomas Wolfe, Proust, Racine és mások is.

Ezekben a véleményekben néha van igazság, gyakrabban azonban nincs. A kurta jellemzések lehetnek figyelemreméltóak, a rangsorolás azonban szinte kivétel nélkül igazságtalan. Egy írónak természetesen joga van másokról, élőkről és klasszikusokról ítéletet, még igazságtalan ítéletet is mondania. Némely esetben csak a tévedésekkel tudja a maga szándékait, ars poeticáját megfogalmazni, önmagát elküldöztetni, szán-

dékait és látásmódját tisztázni. Elég talán itt Móricz Zsigmond Arany János cikkére és Shakespeare tanulmányaira gondolnunk. Ezek az ítélezések, ha nem is a tárgyalt író, de az ítélezőt segítenek megérteni. Így van ez Hemingwaynél is. Részben a másik rész azonban nem árulkodik másról, mint fölényességről, vagy legalábbis meggondolatlanságról és iszonyú versengő ambícióiról. Ha összeállítanánk az elismert és el nem ismert szerzők listáját, legfeljebb körmönfont okoskodással találnánk meg benne azt az esztétikai szemléletet, ami egy ars poeticára enged következtetni. Mi hozza közös nevezőre például Thomas Mannt, Joyce-ot, Mark Twaint, Tolsztojt, Turgenyevet, Shakespeare-t, Flaubert-t, Kiplinget és Csehovot, azokat a szerzőket, akiket nagyra tart? (Egyik nyilatkozata még Marryat kapitánynak is helyet szorít e nagy nevek sorában.) Az írással foglalkozó megjegyzéseinek egyrésze azonban határozott esztétikai körvonalakat sejtet, s Hemingway, ha mestersége művelőit nem is mindig tiszteli, a mesterségét nagyon fontosnak, nehéznek és felelősségteljesnek tartja. Ennek az esztétikának tartóoszlopai az egyszerűség, a pontos, megbízható tudás és leírás, a valóságigény. Emlegetni azonban nem ezeket, hanem antiintellektualizmusát szokták, megint csak inkább a korábbi nyilatkozatok, mint a későbbi művek alapján. A póz itt is túlnőtt a lényegen. Hemingway büszkén bevallja, hogy sportmagazinok légióját járhatja, de szemérmesen titkolja, hogy állandó olvasója filozófiai folyóiratoknak is. A boxolóról és toterókról sokkal többet beszél, mint arról, hogy állandóan olvas, jól ismeri és szereti a festészetet s néhány nyelv területén vagy a természetrajz némely ágában szakembernek is becsületére váló ismeretekkel rendelkezik. Mindez nem illene bele a szerepbe, inkább hallgat hát róla. S a maga szempontjából talán igaza is van. Egy író működését rendszerint jobban megvilágítja a botrány és a feltűnés reflektorsugara, mint a „midnight oil”, az elmélyült-ség mécsesének „éjféli olaja”. Ámbár Hemingway melleleg és szemérmesen ezt is égeti.

Hozzánk azonban e gyanus csatáknak még a fegyverzaja is alig hallatszik el. Kívülesvén e viták hatósugarán, keveset tudunk a néha nem jelentéktelen mellékkörülményekről, s magukat a műveket nézzük, elfogultság nélkül, vagy csak annyi elfogultsággal, amennyit egy nemzeti kultúra idegen életművek elfogadásánál vagy visszaautásításánál mintegy szervileg tanúsít. Hemingway életművének megítélésében mi már kissé a tisztábban látó utókor vagyunk: olyan utókor, amely fel tudja mérni egy író jelentőségét, de nagyságát, rangját, helyét pontosan még nem szabhatja meg. Ahhoz nemcsak távolság kell, hanem évek is, nemcsak a tér szigetelő légrétege, hanem az idő is.

Az erőszak világa

Több irodalomtörténész észrevette már, hogy az amerikai irodalom voltaképpen nem derűs, nem olyan, amilyet analógiák alapján az ember egy fiatal és nagy nemzettől várna, amely fél évszázaddal ezelőtt még elől járt a társadalmi fejlődésben. Cooper ugyan még optimista, bár az erőszak motívuma az ő írásaiból sem hiányzik; de Cooper ma már legfeljebb ifjúsági regénynek átdolgozva olvasható. Melville már komoly és tragikus, és Mark Twain látszólagos derűje se tévesszen meg bennünket: a humor kifejezései forma és nem világkép. Világirodalmi hatása azonban a „nagy barbároknak”, Hemingwaynek, Faulknernek és drámaíró társaiknak van. Elsősorban kíméletlen látásmódjukkal. A derűt valahogy állandóbbnak, felfedezettebbnek, kevésbé elemezendőnek látják, mint a kint, későbbnek és felszínibbnek s inkább az ismeretlent, a mélyben rejlő szorongást keresik. „Egy nagy író leglényegesebb adománya a szimat, amellyel felfedezi a bűzt. Ez az író radarja és ennek minden nagy író birtokában volt”, — mondja Hemingway. S neki és társainak kétségkívül ez az alapvető magatartása — de hogy nem ez a magatartás teljessége, hogy a pokol mennyországa nélkül nem elviselhető egy életet át, hogy minden író megtalálhatja a maga világképében — és a valóságban — a szebb, emelkedettebb, tisztább mondánivalót, arra éppen *Az öreg halász és a tenger* a példa — más világnézetű író munká-

ját nem is említve. Persze, ezt a mély, igaz és szép mondanivalót megtalálni semmivel sem könnyebb, mint a mély és igaz tragédiát: sőt, az érzelmesség buktatóin keresztül talán még nehezebb eljutni hozzá. Hemingway három évtizedes írói munka után érte el.

Kevés író van, akinek pályaképe ennyire egységes, alapélménye, az élmények változatossága mellett is, ennyire egy-hatású — legalább is írói pályafutásának első felében. Az alapélmény: ember és világ összeütközése, amelyből mindig az ember kerül ki sebzetten, sérülten, vagy lelkében, vagy testében is. A világ brutalitása, az erőszakos halál vagy a finomabb, halkabb fájdalmak majdnem egyenrangúak abban a döbbenetben, mely a rájukeszemlést kíséri, már a gyerekkortól fogva. A hősök nagyrésze, kisebb-nagyobb változtatásokkal elmondhatná ugyanazt, amit Henry hadnagy gondol a szorongató, nagy háborúellenes regény, a *Búcsú a fegyverektől* végén: „Az ember belecsöppen az életbe. Megmondják neki a szabályokat, de az első alkalommal, ha valami hibán hibán rajtakapják, végeznek vele. Vagy megfertőzik szifilisszel, mint Rinaldit. De a végén végeznek vele. Ezzel számolni kell. Várj sorodra. Flóbb vagy utóbb meghalsz te is.” Azt, hogy ki végez az emberrel, Hemingway nem mondja meg. — vagy feleslegesnek tartja megmondani. A lét és a világ végez vele; — a lét azzal, hogy meg kell halni, azzal, hogy a felnőtté válás keserű ráeszmélés is az emberi tettek, szándékok kereszteződésére, a magánélet és a lélek fájó meglepetéseire; a világ az erőszakos halállal, a gyilkolással. Ez utóbbi, az okok és okozatok összefüggése nélkül nagyon elvont és időtlen lenne — s az okokról Hemingway nem beszél. Mégsem időtlen, mert az események, az emberek, a látásmód, az életérzés egy konkrét koré s egy konkrét, bár meg nem nevezett társadalomé, amely háboruzik, megengedi a gyilkosságot, a csalást és elkerülhetetlenné teszi a csalódást. Ha Frederic Henry megfogalmazását nézzük, valami névtelen erő lappang a többszám harmadik személyű igék mögött: az eseményekben azonban ez a névtelen erő mindig nagyon valóságosan jelenik meg; ágyúgolyó, szifilisz, vagy orgyilkosok képében. Az igazságtalanság felismerése teszi az embert íróvá, mondja Hemingway egy francia újságírónak, s ez a megfogalmazás nem mond keveset, sem mint *ars poetica*, sem mint írói felelősségvállalás. Es nem mond keveset az első Hemingway novelláskötet címe sem: *A mi időnkben*.

Ez a novelláskötet tulajdonképpen kulcsa Hemingway életművének — vagy legnagyobb részének. Az első novellában, az Indián táborban a gyermek Nick Adams a hajnali csónakuton, mikor hazafelé jönnek apjával az indiánoktól, egy császármetszéses szülés és az indián apa öngyilkossága után, úgy érzi, ő sosem fog meghalni. Többé nem fogja ezt érezni. Ez első találkozása a halállal. Így találkozik azután apja grávaságával, az első szakítás keserűségével, a háborúval, a házasság bomlásával. S Nick Adams a későbbi novelláskötetekben is felbukkan. Találkozik csavargásai során a végzetszerű, elkerülhetetlen halállal, amelynek az ember csak megadhatja magát, de nem futhat el előle (*Gyilkosok*), a megcsalt kamaszszerelem felületes, de mellbevágó döbbenetével (*Tíz indián*), az alvilág groteszk és szomorú sóvárgásával (*A világ világossága*), a háború, a fejseb okozta tudatszóródás rémületével. A Nick Adams novellák valóságos fejlődésregénnyé állnának össze, ha egymás mellé tennénk őket. Hemingway azonban nem rakta egymás mellé őket soha. Némelyik novella későbbi megírását nyilván a téma lassúbb érlelődése magyarázza: némelyiknél, például az *Apák és fiúk*nál tudhatjuk, hogy az égető élmény csak évek múlva hűlt le megírástóvá. Ő maga is, alakjai is, mint például Robert Jordan, beszélnek ilyen megírhatatlannul fájó képekről s beszélnek arról is, hogy ezeket mégis ki kell írniuk magukból, ha valamiképpen szabadulni akarnak tőlük, le akarnak számolni velük. (Egy újságíró egyszer megkérdezte Hemingwayt, ki a pszichológus-kezelőorvosa. Az írógépem, felelte Hemingway).

Mert az egész életmű önéletrajzi. Adatszerűen természetesen nem minden mozzanatában az (bár itt-ott, főként a novellákban még adatszerűen is felfedezhető az életrajz), de az alaphelyzet, az érzés, a kiindulópont önéletrajzi. A Hemingway hősök mindig annyi idősek, mint az író, ott járnak, azzal foglalkoznak, az történik velük, ami alkotójukkal, s nem sok az olyan novella, amelyekben a mű és író viszonya csu-

pán a jelenlét, a megfigyelés és a megfigyelt esemény hordozta mondanivaló kapcsolatára korlátozódik. Ilyen például *A legyőzhetetlen*, ez a bikaviador novella, vagy az *Otvenezer dollár*: ezeknél az élményt Hemingway, a bikaviadalk és boxmecsek lelkes nézője élte át s a személyességet a mondanivaló jelzi; itt nem ő az írás szereplője (ámbar az előbbinek tárgyi emléket megtaláljuk a *Halál délutánban*, s az alakok jórésze élő személy s a saját nevén szerepel). Mindez az alkotás-lélektan különossége volna csupán, figyelemreméltó érdekesség, ha nem jelentene a Hemingway-i prózában, sőt az egész modern irodalomban egy sajátos szemléletű írói magatartást.

Ebben a magatartásban a prózai ihlet nagyon hasonlóvá válik a lírai ihlethez: a hős, tehát a kor, a társadalom problémáinak kifejezője és prototípusa maga az író, éppúgy, mint ahogy a versek hőse s egy egyetemes tapasztalat kifejezője a költő. Ez az önéletrajziség természetesen korábban is felbukkan az irodalomban, hisz az élmény, a tapasztalás nagyrészt személyes, és személyesek, tehát önéletrajziak az érzések is. De a régebbi íróknál ez burkoltabb, szemérmesebb és sohasem növekszik írói magatartássá és elvvé.

E lírai önvállalás magva kétségkívül az „epikai hitel” új felfogása: vannak írók, akik ezzel szeretnék a prózát a már-már tudományos megbízhatóság s ugyanakkor a lírai „negyedik dimenzió” felé fejleszteni, ezzel szeretnék kikerülni a csalást, önámítást, a konvenciók csapdáit. Az emberi lélek mérésére nem szolgálnak műszerek, s az író, ha tehetsége van, őszinte és kíméletlen magával s a környezetével szemben, így fedezheti fel legmegbízhatóbban, mi is történik valójában benne és vele. Mechanikai műszerek híján mintegy ő válik műszerévé az emberi önismeretnek. Igazi író ezt csak akkor vállalhatja, ha tudja, hogy egyéni élményei általános érvényűek — bizonyos határokon belül — éppúgy, mint a lírikus egyéni élményei.

Ugyanakkor ez a magatartás, kivételes helyzetektől eltekintve, lemond a társadalom átfogó ábrázolásáról: egyetemességre elsősorban nem az átértett tárggyal, hanem az ábrázolás szuggesztivitásával törekszik. Ilyenformán sok esetben akarva is, akaratlanul is, kimaradnak az életműből a nagy aktuális társadalmi kérdések. Az író nem hisz abban, hogy létezik az egész emberiségnek feltett egyetlen nagy kérdés — vagy túlsok ilyen nagy kérdést lát. (Részben talán erre a magatartásra vezethető vissza a líspróza műfajok mai térhódítása). Hemingway nagy kérdései az egyes embernek valóban nagy kérdései; mert a szerelem és halál, vagy az ember legyőzhetetlenségének érzése *Az öreg halász és a tenger*-ben, minden korban új és új megfogalmazást, új értelmet és érzelmi telítettséget kap. A legjelentősebb Hemingway-művek egyrésze azonban abból született, hogy az egyéni létnek ezek a kérdései beleolvadnak a társadalom nagy kérdéseibe s egyiket a másik nélkül feltenni nem is lehet; ilyen kérdés az első világháborúban a *Bűcsű a fegyverektől*, s a fasizmus elleni harcban a spanyol polgárháború idején, az *Akiért a harang szól*. Azt talán felesleges hangsúlyozni, hogy az önéletrajzi magatartást Hemingway ezekben a regényekben sem adta fel, de az egyetemesség igénye itt már nem csupán egy nagy író szuggesztív erejéből táplálkozik, hanem az ábrázolt valóság társadalmi jelentőségéből is.

Mint már említettük, a Hemingway-életmű legfőbb vonásait már az első novella kötetben megtaláljuk. Nick Adams az első Hemingway-hős — és bárhogy nevezzék is később, tulajdonképpen nem változik, nem fejlődik, csak idősebb lesz, tapasztaltabb. Csúpn két Hemingway-hős változásának vagyunk szemtanúi: Francis Macombernek sikerül legyőznie gyávaságát a támadó kafferbivallal szemben, és Henry hadnagy megköti a maga különbékéjét. De jellemük, gondolkodásmódjuk, magatartásuk voltaképpen e változás ellenére is a régi marad. Legalábbis az életmű fordulópontjáig, amelyet írásban *A Kilimandzsáró hava*, eseményben a spanyol polgárháború jelez. De erről majd később. Sőt, az egyik novellában benne van mindaz, vagy majdnem mindaz, ami a Hemingway-hősöket érdekli, amivel idejüket töltik. A *Háromnapos szélvész* kamasz Nick Adamsa megkóstolja az italt, sportról, irodalomról, horgászatról beszél, vadászni indul és szíve mélyéig fáj az ellökött szerelem.

Nick e kötetben nem találkozik a háborúval. Mint már említettük, később, mikor az író szembe tud nézni emlékeivel, vagy meg tudja írni őket, ez az űr is kitöltődik. De az élmény, nyersen, már ebben a kötetben is felfedezhető. Az egyes elbe-

szélesek kis képek vezetnek be, kis képek, amelyek látszólag semmi összefüggésben nincsenek a novellákkal, valójában azonban kiegészítik és folytatják a novellák önéletrajzi élménysorozatát. Ezekben a képekben mindenütt az erőszakos halál kísért, háború, akasztás, kivégzés a falnál, bikaviadalok. Különösen két kép jelentős a későbbi művek ismeretében: az egyik a rettenetes képe Fossaltában, ágyútűzben, a jézusomcsakinnensegíts-ki kétségbeesett fohászáé, a másik a sebesült Nick Adamsé, aki ezt mondja Rinaldinek: „Különbékét köitünk. Többé nem vagyunk hazafiak.” (Rinaldinak hívják majd a katonavost, Frederic Henry barátját az első nagy műben, a *Búcsú a fegyverektől* c. regényben. A szorongató kép ott teljeseedik ki művészi mondanivalóvá.)

Mert az *A mi időnkben* megjelenésekor nem hozott sikert, noha néhány elbeszélését ma is nagyra tartjuk. Talán nem volt elég vonzó az egyszerű forma, a háború utáni csalódott, keserű fiatalság, az „elveszett nemzedék” nem fedezte fel magát benne, mert az élet és a művészet szélesebb mozgulataihoz szokott. Annál inkább felfedezte magát a *Fiestában*. Párizs, Spanyolország, bikaviadalok. Egy háborútjárt férfi, aki ott szerzett impotenciája miatt nem tud lefeküdni a szerelmével; egy nimfomániás nő, ital, szeretkezések, vad reménytelenség és menekülés. A kor, talán kissé büszkén is, mert a léha felelőtlenségnek is megvan a maga dicsfénye, s a „nagy élet után sóvárogva” vagy a maga fájdalmára ismerve, tetszéssel fogadta a regényt. Pedig csak egy kísérőjelenség képe. A kiváló jelenséggel, a háborúval a következő regény számol le, s ha egy negyedszázad dönthet a maradandó irodalmi értékekről, akkor a *Búcsú a fegyverektől* ma már klasszikus műnek látszik. Nick Adams Henry hadnagy néven elmondja a maga háborúját és békéjét, és küzdelmét a halállal. A regény első, nagyobbik fele voltaképpen benne rejlik abban a kis pillanatképben, amely *A mi időnkben* egyik elbeszélését vezeti be. Henry hadnagy rádöbben, hogy a háború, amelybe önként jelentkezett, nem az ő háborúja; nincs köze hozzá, éppúgy, mint azoknak a sofőröknek, akikkel sebesülése előtt együtt vacsorázik s akik azt mondják: „Mindenki útálja ezt a háborút. Minden országban egy osztály uralkodik. Ennek köszönhetjük a háborút.” Frederic Henry azonban nem ilyen megfontolásokból köti meg a maga különbékéjét. Benne az egyes ember számol le magányosan a háborúval. Sebesülése és a Catherine Barkley iránti szerelem felteszi neki az élet és halál kérdését, s amikor a csendőrök kiemelik a menekülő tömegéből, mert a korlátolt és háborúban sosem járt fanatikus fiatal tisztecskének agyon akarják többedmagával lövetni, felszabadul az adott szó becsületbeli elkötelezettsége alól. „Nem volt semmi kifogásom az olaszok ellen, de végeztem velük. Sok-sok szerencsét kívánok nekik, mert vannak közöttük jók és bátrak és rendesek és világosfejúek. De most már egyék meg ők, amit főztek, semmi közöm többé az egészhez.” Az egyes ember fellázad a háború ellen és fellázad a halál, az erőszakos, korai, biológiai igazságtalan halál ellen. Bujkálás a halál előtt: ez a regény második része, a szép szerelem és a svájci boldog idill, míg végül a halál utoléri Henry hadnagyot Catherineben és újszülött fiában.

Menekülés, értelem

A mi időnkben a hős életrajzi pályáján s a bevezető pillanatképek vad villanásán kívül még egy jelentős, szerkezetileg is hangsúlyos mozzanatra hívja fel a figyelmünket: a kötet befejezésére, a *Nagy, kétszívű folyóra*. Nick a háború után elmegy egyedül pisztrángozni. Magány, csend, a horgászat gyönyörűsége, a zsákmányszerzés, az élet legegyszerűbb konfliktusa ember és természet között, de nem harc a természet ellen: kiismerhető, ősi, nyílt világ, amelyben az erőszak és a pusztulás is természetes, nem vézetszerű, nem bűnhődés valami kikerülhetetlen bűnért, amely voltaképp nem is bűn. Ahogy Hemingway kitűnő monográfusa, Philip Young megjegyzi, Nick itt, a folyónál, mintegy lemossa magáról a gyötrelmeket, a fossaltai gránátrobbanásnak, az indián öngyilkosságának, a szmirnai kikötő vízében vergődő, eltört lábú öszvéreknek emlékét, a világ brutalitását. Nick elérkezett a Hemingway hősök egyik menedékéhez, a természethez, amelybe nem szemlélődése, hanem zsákmányszerző tevékenysége folytán olvad bele, mert csakis így lehet. A természettel soha-

sem a gyönyörködés teremt igazi kapcsolatot, hanem az, ha az ember belekapcsolódik az életközösségbe; ez pontosabb, igazabb gondolatokra, megfigyelésekre kényszeríti, mert megfigyelések nélkül a leszűkített életközösségen belül megbukna.

Ez a menedék éppúgy illik Hemingway hőseihez, mint írójukhoz, akit amugyis mint a férfiaság (vagy ha úgy tetszik, az ösztönösség) modern íróistenét szokták emlegetni. Mit is tehetne a nagy barbár, ha éppen nincs háború, vagy kalandos, fegyveres csempészség, minthogy nagyvadra vadászik, marlinokkal, vagy szerényebb körülmények közt pisztrángokkal csatázik, esetleg ott ül az aréna nézőterének első sorában, nézi a bikaviadalt, mellette egy üveg szesz, melyet jó meginni és kiürítve néha arra is jó, hogy hozzávágjuk a matadorhoz, ha az gyávának vagy stílusalannak bizonyult! Ez azonban túlzott leegyszerűsítése volna, s mint minden túlzott egyszerűsítés, igaz is, meg nem is: fontos a kaland és fontos a menedék is, de mindez más mondanivalót is rejt az erőszakon, és az erőszaktól való menekülésen kívül.

Az első és leglényegesebb az, amelyről a *Nagy, kétszívű folyó* kapcsán már beszéltünk: a vágy világos, áttekinthető, egyszerű világkép után. Ha e mindig kalandot kereső írónál, aki témáiban is mindig a rendkívülit, a kalandot keresi, nem vakmerőség a klasszicitás nyugalmaról beszélni, nála ez a témakör közeledne, minden erőszaktevéssel és mozgalmassággal e nyugalom felé. Az efféle törekvés és vágy mindig több, általánosabb érvényű voltaképpen témájánál. Ilyen jelentőséget kap a *Nagy, kétszívű folyó* a novelláskötet szerkezetében s ez tisztul és gazdagodik egyszerű és sokértelmű remekművé *Az öreg halász és a tenger*-ben — magába olvasztva csaknem mindent, ami Hemingwaynek fontos.

Ez a nyugalom persze nem zárja ki az ölést, a halál fogalmát, még akkor sem, ha e halál nem emberek, hanem állatok halála. Némiképpen disszonánsnak tűnik, ha egy író, aki művei nagyrészt az erőszakos halál gondolatával küzd, aki társadalma vétkői közül legsúlyosabbnak a brutalitást és az ölést tartja, egy másfajta ölést szegez szembe vele. Igaz, ez az ölés ősi, természetes, egykorú az emberrel, nem gyilkosság, mint az imperialista háborúk, vagy a kapitalista társadalom emberölése, és gyanús széplelek-finomkodás volna szót vesztegetni rá, ha nem volna olyan szembeszökö a kontraszt. Magyarázatot nem nagyon találunk rá, s az, amit a pszichológia találma, aligha értetné meg jobban a műveket. Az természetesen nem szorul magyarázatra, hogy a horgászat, vadászat, bikaviadal sűrűn felbukkan ebben az önéletrajzi fogantatású műben, hiszen az első kettő Hemingwaynek gyerekkori szenvedélye s az utóbinak is korán lelkes híve lett. A kontraszt mondanivalója, filozófiája nem világos, ha csak ki nem elégít bennünket az, amit maga Hemingway mond erről: „Nagyon kevés megállapításunk van az ölés igazi öröméről. Egyik nagy gyönyörűsége, az esztétikain kívül, amilyen a röpülő vad lövése, amilyen a nehéz vad-becserkészés... a halál elleni lázadás érzése, amit a halál osztogatása kelt. Ha az ember elfogadja a halál uralmát, akkor a ne ölj könnyen és természetesen megtartható parancsolat. De ha az ember még lázad a halál ellen, akkor gyönyörűsége telik benne, hogy magáévá tegye az isteni tulajdonságok egyikét — a halál kiszabását.” Önelemzésnek ezt elfogadhatjuk ugyan, de mint mondanivalót nehezen fedezzük fel az írásokban — ami viszont némiképpen érvényessége ellen szól. És Santiago, aki pedig megöli a nagy halat, nem öl nagyobb örömmel, mint ami mesterségéhez tartozik, sőt inkább részvét fogja el; de Santiago már nem lázad a halál ellen, mert többet jelent neki az élet és az élet munkája.

Az elkerülhetetlen halállal mást aztán sokáig nem is nagyon tudnak szembe szegezni a Hemingway hősök, mint a bátorságot. A jó halál, a méltóságteljes, nyugodt halál: ez alakjainak végső nagy próbája. Így meghalni csak az tud, aki bátor, akiben van valami mély, ösztönös bölcsesség, s kinek kitöltötte valami az életét. Így hal meg Catherine Barclay, a gyávából férfivá bátorodott Francis Macomber, s így hal meg a spanyol partizánok, El Sordo, Anselmo, vagy az akkurátus Fernando. És így hal meg Robert Jordan, aki megtalálta élete nagy szerelmét, s aki meg van győződve róla, hogy az emberiség ügye évekre a fasiszták elleni harc sikerétől függ.

A bátorság és a helytállás azonban Hemingwaynél nem csak a halál előtt vizgázik. Morális jelentősége akkora, hogy a helyzet súlyától értelmétől és jelentőségétől függetlenül önmaga céljává és igazolójává válik. Ez a bátorság a boxoló Jacké, aki

az ötvenezer dollár érdekében kibírja a szörnyű mélyütést; Manuelé, a matadoré, aki legyengülten, öregen, szánalomraméltóan újra és újra felkel a porondról, ahova a bika lökte, mert győzni akar; a hamiskártyásé, akit egyik áldozata meglőtt s most zokszó nélkül viseli kinyitott a kórházban; ez a bátorság szállja meg hirtelen az oroszlántól gyáván megfutamodó Francis Macomber a bivallyal szemben, s ettől lesz „rövid” élete „boldog”. Ez a bátorság természetesen sosem motiválatlan: pénz, pálya, asszony, önméltóság eléggé motiválják, hogy hitele legyen. Annyira azonban nem, hogy értelme is legyen, hogy arányban álljon a vállalt veszéllyel. A Hemingway-i erkölcs-kódex nem a helyzeten méri le a bátorság értelmét, az egész embert, hanem a bátorságon, mint önmagáért való erkölcsi magatartáson, férfimagatartáson. Tartalmat és értelmet ez az ideál igazán csak az *Akiért a harang szól* hőseiben kap, bár még ott is kísért a bátorság fogalma, mint önmagáért való mérce; az öreg halász azonban, a Hemingway-i ideálok összefogója és kiteljesítője, már az ember legyőzhetetlenségéért, az élet alkotásáért áll helyt, teli tartalommal és mély jelentéssel.

A szerelem az egyetlen, amit az öreg Santiago nem hordoz a Hemingwayi-ideálok közül. Ez a szerelem-ideál aligha önéletrajzi. Az önéletrajzi férfi-nő viszony keserű: a *Hódolat Svájcnak* nehezen elviselt válása; a *Tenger-változás* kegyetlen perverziója; s talán nincs híjával az önéletrajzi elemnek a két nagyszerű afrikai novella, a *Francis Macomber* és a *Kilimandzsáró hava* kegyetlenül megrajzolt asszonyalakja sem. Ez azonban nem szerelem s főként nem ideál, hanem a világ sebző fegyvereinek egyike. A szerelem és ideál három regény nőalakja: a *Búcsú a fegyverektől* Catherine Barckleek-je, az *Akiért a harang szól* Mariája, s a *Folyón át* Renátája. Ők az ideál, a szerelem, „szövegségek a halál ellen”, ahogy Robert Jordan érzi, mikor Maria mellett alszik a hálósáokban a váratlanul jött májusi havon. E három nőalak voltaképpen egy, s amíg Frederic Henry Cantwell ezredessé öregedett, e szerelem-ideál megőrizte örök ifjúságát. E nőalak a férfi kiegészítője, társa, segítője; s a szerelem, amely egyszerű és természetes, mint az emberi élet legnagyobb dolgai, amelyben nincs semmi a nemek ellentétének keserűségéből, csak a teljes összhang boldogsága, amely tiszta erotikájával válik teljessé és költőivé, valóban mintegy ellentétje a halálnak, talán azáltal, hogy éppoly ősi, mint amaz, s benne van az élet és a halál fogalma egyszerre. Értelme és jelentősége azonban mindegyik műben más e nagy egymásratalálásnak. Henry hadnagynak a szerelem különbözik, menekülés a halál elől a szerelem öntörvényűnek látszó világába; Robert Jordan számára Mariával teljesedik ki, válik mindent átfogóvá a harc az emberiség ügyéért s naggyá az áldozat, a halál; az öreg és beteg Cantwell ezredesnek pedig Renata segít elbúcsúzni az élettől. Az ábránd nem változik de jelentőségének és szerepének változása jelzi az írói világnép kitágulását.

E Hemingway-i ideálok nem az intellektus ideáljai; Hemingwayt általában mint antiintellektuális írókat tartják számon, sőt, mint olyan írókat, akinek hősei óvakodnak gondolkodni, ivásba, bikaviadalokba, szeretkezésekbe menekülnek. Ez is, mint anynyi más, a korai Hemingway-művekből kiinduló általánosítás, örökletes ítélet, amely nem változott meg akkor sem, mikor a művek megváltoztak. Egy egyszerűsítés, főleg az ilyen leegyszerűsítést kínáló életműnél, rendszerint akkor is tovább él, ha már nem fejezi ki egészen az igazságot.

Az író antiintellektualizmusa és az alakok ösztönössége természetesen egymást kiegészítő jelenségek — ha mindkét meghatározás helytálló. Az ösztönéletbe, szeretkezésbe, ivásba való menekülés rendkívül szembetűnő a *Fiesta* szereplőinél, s van az itallak ilyen bűjtató, menekítő szerepe a *Búcsú a fegyverektől* hőseinél is. A későbbi művekben azonban a szeretkezés, az állati szeretkezés témája egyre ritkább, epizodikusabb, s a testi kapcsolat már az igazi szerelem beteljesülése. Láttuk ezt a regények nagy szerelmeinél, s láthatjuk a novellákban is. Inni ugyan a Hemingway hősök mindig és mindenütt isznak később is, általában csak könyvekből ismert kitűnő borokat és töményeszecskéket, Afrika vadászterületein éppúgy, mint a spanyol hegyekben, floridai kocsmákban, vagy előkelő velencei bárókban — nemhiába önéletrajzi jellegű az életmű, a szeretkezés és ital dekadens jelentősége, az ösztönökből menekülés azonban már nem jellemző a későbbi művekre. Az alkohol nem „felejtető” már

de inni önmagáért is jó, s az ital a Hemingway hősöknek immár nem az életformájához, hanem az életrendjéhez tartozik. Későbbi ösztönösségük azonban — mert szörakozásaik és mániáik „férfias” primitívsége rokon az ösztönösséggel — inkább annál az egyszerűség-vágnak a kifejezője, amiről a *Nagy, kétszívű folyó* kapcsán már beszéltünk.

A dekadens ösztönösség természetesen a hősök és az író antiintellektuális magatartásának kifejeződése. A háború után, az eszmék és „az érzelmek zűrzavarában”, annyi rettenetes tapasztalat, vér, és halál után az értelem mintha megszűnt volna a világot magyarázni és irányítani, mintha a halál kétvállra fektette volna. A későbbiek során ez a magatartás megváltozik; nem a cselekmény jellegének változásával, hanem az életérzésével. S ez az antiintellektualizmus már mást jelent, inkább irodalmi viszáhatást és igazabb a mondanivalója, olyannyira, hogy az antiintellektualizmus szó nem is fedi a fogalmat.

Nem mintha Hemingway hősei intellektuálissá válnának, vagy az intellektus problémáival küszködnének a későbbiekben. De jellegük inkább nem-értelmi, mint értelemellenes. Aldous Huxleyval vitatkozva írja Hemingway a következőket: „Ha azok az emberek, akiket az író alkot, valóban régi mesterektől, zenéről, modern festészetről, irodalomról vagy tudományról beszélnek, akkor beszélniük kell erről a regényben is. Ha nem beszélnek e tárgyakról s az író beszélteti őket, akkor csaló s ha ő maga beszél róluk, hogy megmutassa, mennyit tud, akkor felvág. Akármilyen jó mondata vagy hasonlata legyen is, ha belerakja oda, ahol nincs rá feltétlenül szükség, s nem helyettesíthető, akkor önzésből elrontja a munkáját. A próza építészet, nem belső dekoráció, s a barokk elmúlt. Ha egy író intellektuális tűnődéseit, amiket olcsón adna el esszének, mesterségesen konstruált jellemek szájába adja, mivel a regényalakok többet jövedelmeznek, akkor ez lehet jó gazdálkodás, de nem lesz irodalom.” S ebben igen sok igazság van, különösen, ha a XX. század prózájának vértelen esszéizálódására gondolunk. E nagy amerikai „barbár” nemzedéknek, a létrehozott műveken kívül legfőbb érdeme az, hogy szüntelenül az életet akarja ábrázolni a maga valóságában, s az epikai hitel és a valóság nyers igényével mintegy kiegészíti a másik irányzat íróit; s talán ez a nemzedék is segít létrehozni a jelen vagy közeljövő irodalmát, amelynek sem az intellektuális mondanivaló nem absztrakció, sem az élet tényei nem idegenek. Hemingway egyike azoknak, akik korunkban a regényesség régi rangját, a cselekményt, mozgást, izgalmat visszahozzák száműzetéséből, ahová a finnyasság szorította.

A későbbi Hemingway alakok már nemcsak nem fordulnak el az értelemtől, hanem értelemi ítéleteket is hoznak, s ez az ítélet mindig az író ítélete. Ezek az ítéletek gyakran világnézetiiek. Létrehozásukban valószínűleg több szerepe volt a közvetlen tapasztalásnak, az „igazságtalanság érzetének”, mint a filozófus értelemnek, de az írói megismerésnek és felismerésnek a tapasztalás a fő útja. Hemingway egyike azoknak az amerikai íróknak, akik legkorábban írtak a fasizmus ellen. Persze, eleinte ezek a nyilatkozatok nagyon Hemingway-ízüek. Íme egyik (két madridi arénaszolgárolról beszél): „Ha egyszer eljön az az idő, amikor az ember néhány napig bárkit lelőhet, akit akar, azt hiszem, mielőbb elindulnék, hogy elejtsék különböző rendőroket, olasz politikusokat, kormányhivatalnokokat, massachusettsi bírákat és ifjúságom egypár társát, lelövöm ezt a kettőt.” Jellegzetes Hemingway-i bravado: ironia, nagyotmondás és őszinte érzés. Hogy miért antifasiszta ő és az alakjai, arról nem beszél. *Tudja*, hogy a fasizmussal szembe kell szállni. E meggyőződés létrejöttében talán egy mozzanatot elárul a *Che ti dice la patria?* ez a riportszerű olaszországi novella. Cantwell ezredes sem mondja meg, miért volt fontos végezni Olaszországban a fasizmussal, arról viszont beszél, hogy Spanyolországban is kellene valamit tenni ellene. A hemingway hősök kész jellemmel, kész nézetekkel lépnek a regénybe, s így is halnak meg a végén: nézeteiket nem indokolják, és nem vitatkoznak rajtuk. Legtöbbet Robert Jordan mond erről a kérdéstről, de ő sem nézetei kialakulását fejtegeti, hanem tartalmát és jelentőségét. Így a Hemingway-alakok nézetei rendkívül szuggesztív, már-már magyarázatra sem szoruló alapigazsággá válnak, de az elmaradt magyarázat néha mintha inkább az elmaradt végső tisztázás volna. Egy öreg ezredes elismerheti Rommel tábornoki képességeit, de meggyőződéses antifasiszta léte aligha nyilatkozhat úgy

Hitler egyik tábornokáról, ahogy ezt Richard Cantwell teszi. Az írói empirizmusnak, bármennyire megbízhatónak látszik is, megvannak a maga buktatói.

Egyébként ez az empirizmus jellemző a hősök gondolkodására is. Közkeletűvé vált az a megállapítás, hogy a Hemingway-alakok nem gondolkodnak, menekülnek a gondolatától. „En nem arra születtem, hogy gondolkodjak,” mondja Henry hadnagy, amikor különbékéjét megkötí. Ez a megállapítás is csak a korai művekre, a *Fiesta*-ra, és a háborús írásokra áll. A későbbi regényalakok, Robert Jordan, Cantwell ezredes, Santiago gondolkodnak s nem is keveset. Az *Akiért a harang szól* tele van Jordan belső monológjaival s ezek nagyrésze gondolati. Santiago pedig többek között az író egyik legjelentősebb megállapítását mondja el a tengeren, elhagyatva, ereje végén: „Az ember nem arra született, hogy legyőzzék.” Ez a gondolatosság azonban mindig empirikus: a látott, közvetlenül átélt eseményekből indul ki, nem elemzi hosszasan őket, de néhány vonásukat már-már axiomatikusan általánosítja. Halál, szerelem, bátorság, a harc a jó ügyért — e sajátos Hemingway-i kérdések töltik el az alakok, elsősorban a legnagyobb ívelésű, legátfogóbb mondanivalójú regény, az *Akiért a harang szól* alakjainak értelmét. Nemcsak Jordanét, hanem a babonás, okos Pilarét, sőt más mellékalakokét is. Nem intellektualitás ez, de már nem fosztja meg az embert emberi létének egyik alapvető sajátosságától, a gondolkodástól. Az embernek már nem kell eltakarnia arcát, szemét, hogy élni tudjon. Nem a világ lett jobb, hanem az ember erősebb.

„Az írástudók felelőssége”

Az életmű tartalmának és mondanivalójának változásairól már eddig is esett szó. Furcsa módon e változás igényét két bosszus, veszekedő, fölényes és elégedetlen riportkönyv, a *Halál délután* és az *Afrikai vadásznapló* jelenti be. Az egyik a bikaviadaloktól, a másik a kudu vadászattól szökell el valami ars poetica felé. Ez teszi érdekessé őket. Kvalitásukat, ha van, a leírás szuggesztivitása és megbízhatósága adja meg. A szépprózai fordulópont, amint ezt Young s utána mások is megállapították, *A Kilimandzsáró hava* című elbeszélés, amely egyszerre jelzi a halhatatlanságra való törekvést s az elégedetlenséget a korábbi alkotásokkal, vagy legalább a megújulás vágyát. (Ez a gyönyörű novella másképp is jelentős: végső mondanivalóját csak Hemingwaynél szokatlan szimbolikus eszközökkel tudja kifejezni, — s a következő mű amelynek szimbolikus értelme van, *Az öreg halász és a tenger*, de ebben a szimbólum már a valóságból sugárzik, a misztika segítségével nélkül.) E keserű és szigorú írói önvizsgálatban éppúgy vád az írás elszalasztott lehetősége, a gazdagokkal való együttélés, mint a túlsok ivással szétrombolt tehetőség. A visszapillantás azonban, bármily kíméletlen is, még nem a jövőendő. Ezt a jövőendőt, a változást a külvilág, pontosabban a spanyol polgárháború adta meg, bár a lélek készenlétét nemcsak az önmagával való szembenézés, hanem az utolsó novelláskötet (*A győztesek nem nyernek semmit*) néhány részvételt teli elbeszélés is jelezte (*Tiszta, világos hely, A világ világossága, Egy napi várakozás*).

Egy félbehagyott írása maradt otthon, mikor elutazott Spanyolországba. Eleinte novellának készült, később merőben megváltozott a koncepciója s regény lett belőle: a *Gazdagok és szegények*. Már a címe is elárulja, hogy Hemingwaynél szokatlan témáról van szó, társadalmi ellentétről, amelyben egy gazdag ember jóvoltából elszegényedett és csempészésre kényszerült Harry Morgan volna hivatva képviselni a szegénységet éppúgy, mint az önmagát igazoló, legyőzhetetlen bátorságot, Hemingway egyik fő erkölcsi parancsát. A regény mondanivalója a spanyol polgárháború után alakul át radikálissá — s ez, mint az átalakulás jele, nagyon fontos, de nem eredményezett jó regényt, mert a régi és új koncepció még nem fért össze. Mintha kissé ponyva, kissé önkarikatúra volna a *Gazdagok és szegények*, a reális részletek nem tudnak reális egészévé összenőni. Van azonban egy mondat benne, amely tovább világít: „Így vagy úgy — egy embernek önmagában semmi esélye sincs.”

Mintha erre a mondatra visszhangozna az *Akiért a harang szól* mottója: „Senki sem külön sziget; minden ember egy rész a kontinensből, a szárazföld egy darabja;

ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy mintha egy hegy-fokot mosna el, vagy barátaid házát, vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól." E Donne idézet szinte önmagában is eleget mond a bekövetkező világnézeti fejlődésről. A főhős jelleme változatlan, a szerelem, bátorság, ital szent-háromsága most sem hiányzik; de felelősségérzete, helye a világban egészen más, s ettől más lesz jellemének fénytörése is. Élete fölé nemcsak a spanyol ég borul, amelyt Hemingway annyira szeret az olasz és kubai s az őszi michigani éggel együtt, hanem az egész emberiség tág ege.

Robert Jordan, amerikai spanyol nyelvtanár, önkéntes a köztársaságiak oldalán parancsot kap, hogy robbantson fel egy hidat a fasiszta vonalak mögött. Jordan a hegyekben élő partizánok segítségével veszi igénybe. Három napig él köztük, készülődik a feladatra — s e három nap a regény, Hemingwaynek ha nem is a leghibátlanabb, de a legnagyobbszándékú és ívelésű regénye. E három nap alatt Jordan megtalálja élete nagy szerelmét Mariában s halálát a híd felrobbantása után.

Jordan úgy látja, hogy a parancs, amit kapott, nem jó parancs. Nem jó a végrehajtójának, mert iszonyú kockázatos, veszélyes, és talán lényegében nem jó, mert az egész készülő támadás nem jó. De elkergeti magától a gondolatot, nem engedi elgyávítani magát saját ítéletétől, elgyengíteni a szerelemtől. „Nem lehet így gondolkodni, mondta magának... Sem te, sem az öregember nem számítok. Kötelességek eszközei vagytok. Vannak szükséges parancsok, amelyekben nem te vagy hibás s itt van a híd s ez a híd lehet az a pont, amelyen megfordulhat az emberi nem jövője. Mint ahogy bármin megfordulhat, ami ebben a háborúban történik.” A Hemingway-i bátorság öncéli erkölcsi törvénye itt értelmet kap s mindjárt a legnagyobbat: az emberiség ügyét. S ez a nemes bátorság nemcsak Jordant tölti el, hanem a mellékfigurák nagyrésztét is. Van köztük anarchista és vallásos ember, van, aki szeret ölni, van aki szeretné elkerülni az ölést; mindegyik másképp képzel el a jövőndőt, Fernando például úgy, hogy a győzelem után mindenki „Don”, „úr” lesz; de egyik sem tudja másképp elképzelni, csak a bölcs, babonás, mindentudó hatalmas asszony, az író legzadagabban ábrázolt alakjainak egyike, aki a lélek meglepetéseivel is szolgál; a kedves, megbízhatatlan és teljesen erkölcstelen Raffael; a mocskosszájú Augustino, aki éppoly tiszta ember, mint a meggyalázott Maria; a korlátozottan méltóságteljes Fernando; a gyávává silányodott, okos Pablo, aki végül mégis megembereli magát: egy nép szabadságharcának eleven emlékművei. Nem idealizáltak; ha Hemingway valamire nem hajlamos, hát az idealizálásra nem. Emberek. Emberek, akik rettenetesen kegyetlenek tudnak lenni, de kegyetlenségük az elemi méltányos igazságérzet féltelensége. „Tudom, hogy mi is szörnyűségeket csináltunk velük”, gondolja Jordan, miután Maria elmondja meggyalázatása történetét. „De azért, mert tanulatlanok voltunk, s nem tudtuk, mi a helyes. Ők azonban eltökélten és tervszerűen csinálták. Ők, akik műveltségük utolsó virágai.” Csak ebben a világban lehet hiteles, sőt nagyjelentőségű Maria szép naivitása: „Szeretném méhemben hordani fiadat és lányodat. És hogyan lehetne jobban tenni a világot, ha nincsenek gyermekeink, akik a fasiszták ellen harcolnak?” S Maria csak azért tudja otthagyni a lábatörött Jordant, mert úgy érzi, őt is viszi magával és magában. Robert Jordan pedig gyötrelmes kínok közepette megfordul, hogy ne kelljen magát agyonlőnie, hanem harcban öljék meg. Méltó halál az ügyszó s a Hemingway hóshöz.

Jordan, az író nézeteinek képviselője, nem kommunista, hanem antifasiszta, mint maga mondja. Ez jelzi a regény ideológiájának szemhatárát. Megjelenésekor, 1940-ben azonban éppen ez a magatartás adta meg a könyv aktuális jelentőségét, az irodalmi jelentőséggel együtt. Korunk egyik legnagyobb élő írója emelte fel szavát a fasiszmus ellen. Mégis: félreérthetetlen mondanivalója s jelentősége ellenére is érték támadások a baloldal részéről, legalábbis részleteiben, főként a madridi főhadiszállás légkörének, egyik-másik alakjának indultatos és fölényes ábrázolása miatt. Ma már azon-

ban ezek a részek, ha nem is elhanyagolandók, vesztek el élükből, s a könyv lényege, a nép ábrázolása adja meg értékítéletünk alapját. (Érdekes volna egy irodalomtörténeti részlet-tanulmány olyan szerző tollából, aki jól ismeri a spanyol szabadságharc részleteit. Ilyen tanulmány fényt vetne arra, hogy ezekből az epés epizódokból mennyi irandó Hemingway ideológiai számlájára, mennyi a „frontarcos” magatartására, amely mindig hajlamos lenézni a háterszágot, mennyi bennük az író indulatos és fölényes ítélkezése; és mivel a nevek mögött gyakran feltehetőleg élő személyek húzódnak meg, s Hemingway rendkívül pontosan igyekszik visszaadni a látott valóság felületét, nincs-e egy-egy ítéletében igaza, mint például Massard esetében, akit általában a Francia Kommunista Pártból azóta kizárt Martynak tartanak.)

A halál végzettségével azonban még Robert Jordan sem tud megküzdeni. Pilar „látja” tenyerében a halált, még mielőtt a végzetet szolgáló kis események sorozata megkezdődne. Ezek az események nem a drámai hős hibái és botlásai, amelyek szükségszerűen a pusztulás felé visznek, hanem a végzet epizódjai. Leesik a hó, s így a fasiszták nyomon tudják követni El Sordot, a legfőbb szövetségest; Jordan nem mehet ki maga figyelni az utat, mert más fontos dolga van, az öreg Anselmo pedig nem ismeri fel a vezérkari Rolls Royce-ról, hogy a fasiszták már értesültek a készülődéséről; Jordan az utolsó pillanatban még így is jelenteni tudja tábornokának, hogy tervüket elárulták, de küldöncét a korlátolt, gyanakvó inkvizitor, Massard tartja, s a jelentés már későn érkezik. A Hemingway-hős még nem tud fölébe kerekedni a végzetes halálnak, de már nem szenved teljes vereséget tőle, mint annak idején Frederic Henry.

A regényt tíz évi hallgatás követte, majd, váratlanul, ismét egy regénnyé dúszasztott novella, egy sietős búcsú az élettől, mert a vérmérgezés, amely elviszi *A Külmandzáró hava* hőseit, a novella alkotóját is ugyanezzel a sorssal fenyegette. A regény címe a delirizáló Jackson tábornok utolsó mondata: *A folyón át a fák közé*; a styxi rév s a halál erdei magánya és sötétsége. Nick Adams, Frederick Henry, Robert Jordan megöregedve, Cantwell ezredes néven búcsúzik az élettől — s vele búcsúzik az író, aki önéletrajzi alakjaiban talán még soha nem volt ennyire önéletrajzi — éppen csak egyenruhát öltött. Az élet emlékei összegyűlnek körülötte, s rajtuk kívül nem is maradt más, csak néhány jó étel és ital öröme, s egy szép szerelem, a Renataé, akivel eljátsszák utolsó színjátékukat az életnek, mert mindketten tudják, hogy az ezredes meg fog halni. Ezzel a valóban elkerülhetetlen, szívбай okozta halállal szembenézve azonban most először nem úgy hal meg a hős, hogy a világ öli meg, vagy a végzet jelentkezik hatalmas apró esemény képében. Szorongató búcsú után fájó, szomorú halál, de nincs benne több igazságtalanság, mint minden emberi halálban; az, hogy az életet végül itt kell hagyni. A regény azonban gondolatilag, érzelmileg széteső, éppúgy nem sikerült, mint az a másik regény, amely ugyancsak novellából dúszadt regénnyé s ugyancsak a világgép átalakulásáról adott hírt, de szintén tisztázatlanul még: a *Gazdagok és szegények*. (Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy volt, aki az író legnagyobb művének tartotta, például Tennessee Williams.)

A világgép változása azután itt is létrehozta a nagy művet, talán a legnagyobbat, amit Hemingway valaha írt. Santiago, az öreg halász, aki nyolcvannégy napon át nem fogott semmit, a nyolcvanötödiken megakaszt egy óriási marlint. Három napig küszködik vele a tengeren, egyedül, öregén, fáradtan, de az öregkor bölcs erőbeosztásával s az emberi nagyság makacsságával. A cápák azonban megfosztják zsákmányától, nem visz vissza mást a kikötőbe, csak a nagy hal szép, csupasz csontvázát. A balsors látszólag fölébe kerekedett az embernek. Mégis, amikor Santiago nagyon fáradtan elalszik, az ifjúkorában látott oroszánok játszanak álmában a tengerparton. A boldog emlék és a megelégedettség álmát alussza, mert nem az eredmény a fontos, hanem a vállalkozás, és nem a siker igazolja az embert, hanem az a tudat, hogy mindent elkövetett, amit elkövethetett a ráért feladat teljesítéséért. Még akkor is a megelégedettség álmát alhatja, ha a buta turisták félreismerik a vállalkozás rom-tanúját, a csontvázat, mert ott van a gyerek, aki tőle tanult, s ezután vele fog ismét halászni, ott van a többi halász, s ott vannak az ifjúkor játszó oroszánjai az álombeli parton. Santiago már nem azért öl, mert az ölés öröme lázadás a halál ellen, hanem kötelességből, helytállásból, hivatásból, mert ez

az a mű, melyet öregségére meg kell akotnia; de testvére a hal éppúgy, mint a nap és a csillagok és az emberek. Santiagonak nem kell már lázadnia a halál ellen, mert nincs végzet, amely most kényszerítené meghalni. Vele talált helyet az ember a világban.

Santiago, a havannai öreg halász, akit valaha, ifjúkorában El Campeonnak, a bajnoknak neveztek, csakugyan „nem akármilyen öreg ember”. Bár a kisregény minden részletében a realitás szigorú határain belül marad, mondanivalója mégis félreérthetetlenül szimbolikus és sokrétű. Mottónak az itt is, másutt is sokszor idézett mondatot viselhetné: „Az ember nem arra született, hogy legyőzzék.” E szimbolikus jelentőség nem öntudatlanul sugárzik a kisregényből, mint némely ösztönös nagy remekműből, amely írója szándékától függetlenül önálló létté nő. Hemingway tudta, milyen nagy mondanivalót hordoz e vékony könyv. Ime egy rejtett, stiláris példa: „Ay”, mondta Santiago, mikor meglátta a két közeledő cápát. „Spanyolul mondta azt az „ay”-t, de nem lehet lefordítani semmilyen nyelvre. Talán csak egy akkora sóhajtás az egész, amilyen akaratlanul is kiszalad az ember száján, ha éppen azt érzi, hogy a szögek átfúródnak a két tenyerén és belemennek a fába.” Ha az a meghatározatlan és meghatározhatatlan negyedik dimenzió, amiről Hemingway egy helyen beszél, csakugyan elérhető a prózával, itt jutott hozzá legközelebb. Santiago ladikja mögött az égaljig nyúlik el az óceán.

Simon Béla: Cigánylány (Szénrajz)

Marsall László

Elhagyott világok

Hogy honnan jöttem nem tudom, s mi végre
s hogy társa voltam-e a kerti hársnak,
mely születésemkor lobbant virágra.
Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem
mozgó anyagból élő Görcsbe rántva,
mint a Nap, mely ott égett felettem,
(hogy honnan jött, nem tudom, s mi végre)
s mint e rim, e rimtelen szonettben
véletlenül vagyok, vagy holmi törvény,
szándék, vagy cél tesz naponta tisztába,
nem tudom, de lettem: a világgal
határos, határral világos, ágy, hová
a tájak forró emlékként születnek,
— hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem.

Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem
és a Közösnek őrzöm legendáját,
hol muskátlik zöld bokrai fakadnak,
s lángjuk öntözi az Élet Fáját,
megláttam egy világ verandáját.
Es zizegtem a sárgamintás pamlag
sarkában, vagy a szárnyamat emeltem
— mindegy, hogy kerti hárs voltam, vagy gerle —
bőröm bizsergett, helyemet nem lettem:
álomban uszó indigó-szin ágyást
kerülgettem palántát csipegetve,
majd jóllakottan szárny-homályba rejtve
fejemet, elgyűrtem a langyos vánkost,
kertet, palántát, vágyat veszni hagyva.

Hogy honnan jöttem, nem kérdeztem akkor,
az álom voltam, majd az álom álma:
egy bodzaágon csipkés katedrális,
körüldonogva csikos angyaloktól.
Csodás szerkezet, vagy mi voltam akkor,
mint élő isten olyan lehetetlen,
szívemmel egy, a szívveréssel páros,
(hullámán ringva minden egyremegy).
Hogy honnan jöttem nem kérdeztem akkor,
s hogy vagyok-e, vagy hogy idő van-e,
s tér, mely mindentől úgy kerithet el,
hogy minden más és minden távolabb...
Csodás szerkezet voltam; álom álma,
más-más indáknak közös folyondára.

Mikor hintámba lengést tudtam lopni,
 mikor bögrémbe teljes ürességet,
 Bidaka szállt le gazdag országomra,
 játszótársam, a hároméves angyal;
 fején a szőke haj-korong, kezében
 Fehér Hattyú, egy patika cégére,
 (a patikát a Körös mellett látni)
 s hol jobbra tért az ut, a rőt salak,
 az aranyeső bokrai alatt,
 ott, e g y k ö r e ültünk mind a ketten,
 s egymás kezét is addig fogtuk ott,
 míg benépesült a föld, a földünk:
 hullámozottak a különös hadak,
 s az isteneik fejeket arattak.

És jött Masi, egy lilaakác-indán
 a padlásablakból siklott a földre,
 párás reggel kigyózőld ruhában
 és jött Maön, sötét ikertestvére,
 a Körösparti ritka nádasokból
 kósza vizek hozták agyag-csónakban
 s felhők ügettek aamu-niu hátán
 egy tűzvészben égő kontinensre.
 Benépesült a föld, a földünk,
 hogy honnan jöttek nem kérdeztem akkor,
 de bugócsigaként egy tarka csillag,
 óriás pörgettyű, forgott fenn az égen,
 neve Báma — oly mindegy — a magunk
 hatalma rejlett mindenegyes névben.

Hogy honnan jöttem nem tudom, s mi végre,
 de az időre tanított a m a n a p ,
 (a lélek füstölt, szörnyű szárazsága
 végigsöpört egy pillanat alatt),
 hogy honnan jöttem nem tudom, s mi végre,
 de az időre tanított a m a n a p ,
 (világok máltak élő mészesben
 s a képzeletre pattant a lakat),
 hogy honnan jöttem nem tudom, s mi végre,
 de az időre tanított a m a n a p ,
 mikor a Parázs rokona meglátott
 — piros virág, h o m á l y o s ö n t u d a t —
 és meggyújtott egy pillanat alatt,
 hogy üvöltöttem: Én! én! én! én! én!

Akkor: homokot szórtam Bidaka szemébe,
 az arca szürke, az enyém világos,
 Akkor: elkezdett ketyegni egy óra,
 mint részeg pulzus virradat előtt,

Akkor: a földre zuhantam s a föld
 nem volt sehol, csak én magam az ürben,
 Akkor: hogy honnan jöttem, azt kérdeztem,
 hogy honnan jöttem, honnan és mi végre,
 Akkor: fütyülni kezdtem a sötétben,
 s ráncolt homlokkal tiszteltem apámat,
 Akkor: megtudtam más országba térek,
 s hogy csont is van a mély gödrök aljában,
 Akkor: nem láttam felszállni a füstben
 senkit, s üvöltöttem: én! én! én! én!

Elvégeztetett. Imé a nyálas
 Ut, az érdes, a taplóbőrű ut,
 az ut, imé az ut, balpartján
 a félelemnek, s jobbpártján a vágnak,
 imé az ut: hazug csuszások oly kürtőbe
 előre fejjel, hol minden gyomor
 kiönti mocskos tartalmát a kőre
 s a vér is tüzre-vizre hullik szét,
 majd kétes égbe elszánt repülés,
 különönc muzsákkal különönc küzködés
 és kapaszkodás olyan koronába,
 melynek hat ága fény, hat ága trágya
 és arctalan fej van a közepén.
 Imé az Ut:

...az e s t, mikor a vánkös
 lánnýá vált és birtokolni kezdett
 és foggal téptem alaktalan ajkát
 (a Fehér Hattyut élve fojtogattam)
 és testemről a verejték patakzott,
 ikertestvére könnynek, vizeletnek,
 s az ablakhoz rohantam erdőt látni,
 mégis a lenti mélyet méregettem,
 de gyáván pillantottam vissza, hátra,
 a meztelenül fénylő gordonkára,
 fekete dallam fortyogott ölében,
 és megverten lehervadtam az ágyra,
 — fuldokló álom: a konyhába repültem
 és zakatolt a gáz a gázórában.

A r e g g e l — csipetnyi bicskát élesített,
 hogy szutykos kézzel padomat faragjam —
 általam szült lázadózó verset:
 „Torkon ragadlak mocskoslábu város,
 hogy kidülled fényes kirakat-szemed,
 tócsádnak partja, mint a szád oly sáros,
 mellyel a zörgő levelet elnyeled”
 — s vesztett világom hangtalan keresett
 és keresett a mellékutcán délben

és hangtalan e verssorok mögött,
de le se köptem, a hajamat néztem,
két kosszarvu hullámot félóráig
és könyvcimeket: „A vonal”, „Antidühring”,
az esőcsepp-mázgás kirakatban.

Majd más goromba stáció, hol kérdés
kérdés hátán hever — szemétkupac —
s a felelet a vágyakhoz hasonló
és minden szóban önérdék motoszkál,
így hazug mind, csak a magvat jelentő
„önérdék” szó az egyetlen, a tiszta. —
Mégis különös kórus zengett néha
a hus pilléreiből ima helyett:
„Állatember, te hazudsz össze-vissza,
a m a n a p óta hazudsz össze-vissza.”
És ekkor elszántságtól átítatva,
s reménytől, olyan vezetőre leltem,
ki, úgy hittem, a szíve szerint alszik,
s a csont hangjára ébred reggelente.

Lépcsős padsorban, fenn a C-teremben
ültem, s figyeltem csontnál tisztább hangra:
„a egyeneshez rajta kívül fekvő
B pontból egy és csak egy másik olyan
huzható evvel párhuzamosan.”
Ezt megtagadva abszolút világot
építhetünk, s én éppen erre vágytam,
ám ész alatti kusza alvilágban
és nem észben kaptam tiszta rendet,
e geometriánál is tisztábbat,
mert kaptam, s adtam egyszerre szerelmet:
a pad alatti testszagu homályban,
(hol nem tudtam, hogy Fehér Hattyu uszik),
magához vonta kezemet egy társam.

Hogy honnan jöttem, nem kérdeztem akkor,
az álmom voltam, majd az álmom álma:
egy bodzaágon csipkés katedrális,
körüldonogva csikos angyaloktól.
Csodás szerkezet, vagy mi voltam akkor,
mint élő isten olyan lehetetlen,
szívével egy, a szívvéréssel páros,
(hullámán ringva minden egyremegy).
És minden dolog három arcot öltött:
saját arcán az Övé átderengett
és e mögött a Foghatatlan Távol,
hol örök forrás könnyei peregnek:
tehát minden teli, s mégis lakatlan,
— vesztett világom lépcsőin bolyongtam.

Am két lény, kiben félöntudat lángol,
 idegenítő, egyszínű virág.
 nem lel kegyelmet másban önmagától,
 se mástól önmagában, így a rendje:
 feldulni azt, mit szűk köre határol.
 S az érzékek míg jóllakásig teltek,
 a támadt űrben pocsékul-szikáran
 ölre megy két ellenséges váz,
 e küzdelmet Stanzáimban megtírtam:
 „csőrt kér a szív, a gerinc nem vigyáz,
 egy edény zár be, melyhez nincs közöd...”
 (egy edény, melynek falát szétrepesztve
 fogoly vagy újból, foglya önmagadnak)
 „... s egy iker-testű állat leigáz.”

Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem,
 s az imént még egy mással eggyélettem:
 kettőből egy, a világgal határos,
 külön-külön két határral világos,
 mert idegenítő félvirág
 virult bennünk és nem közös utra
 taszított, lenni egymással határos,
 s hogy miért lettünk e g y, s miért e végre,
 a különlétből közös görcsbe rántva,
 nem tudom és hogy miért oldattunk
 két más életbe, mint közös halálba,
 nem tudom, s külön meghalni hányszor
 kell, nem tudom, s újjászületni újra
 oly létbe, mely csak e g y m á s t nem határol.

Igy szóltam akkor, foglya önmagamnak,
 hajnalán egy új tapasztalásnak,
 bár éjjel volt s én szénporos ruhában
 egy vagon mélyén küzdöttem a szénnel,
 fáradt izmokkal és egyszál lapáttal,
 szemtől-szemben e szinte őselemmel,
 egyszál szerszámmal és fáradt izmokkal,
 mint Hemingway halásza és a Tenger
 És mellettem a szenesvagonokban,
 fáradt izmokkal és egyszál lapáttal,
 emberek, kik izzadnak és esznek
 s a munkahely-ágy-tányér háromszögében
 kerengnek csucstól-csucsig ébren, alva,
 s el nem hagyják, ha egy-egy pillanatra.

E pár emlék, s a hólyagot virágozó
 tenyér mögött, a kézfogás mögött,
 a gondolat mögött, mi összevonja
 akarva, nem akarva mind a hármat,

megláttam e társadalmi rendszert
 (az egyensúlyszerv késő unokája),
 melynek törvénye közös a világgal,
 s közösse cél: a szükségletekért
 a képességet kívánni cserébe,
 mely felváltva von ma munkapadba,
 ágyba, munkapadba, újra ágyba,
 s mert javadra van, hát irgalmatlan,
 hogy felfűzhessen önnön fonálára,
 — s a célért minden léptünket vigyázza.

Vlagyimir Iljics, te hatalmas angyal,
 művedről beszéltem, ámde hozzád
 szólok most, míg a kinti hűvös hajnal
 s a tarkótól átforrósodó párna
 ellentétét az álom egybeoldja
 és homályos urnájába zárja,
 Vlagyimir Iljics, fundamentumod nagy
 magasságot sejtet, mégis én a
 mélybe vájok mindenféle szerrel,
 a lélek-menti forró ásatagba,
 hogy megtaláljam anyaszült meztelen
 a Közöset, a tisztát, melyet régen
 jelként láttam egy patika-cégéren,
 s amelyre magad odakint törekszel.

És megindultam kőpatakok habján,
 szikár mederben és Vasárnap délben,
 tanulgatva nyers gyökérré lenni,
 e hús-vér testben hársfagyökéreképpen
 létezni és bolyongtam árva parton,
 a kőlépcsőt egy eb szemével nézve,
 majd illatárban jeleket bogoztam,
 lefordítva ösztönök nyelvére,
 hogy önmagamból mássá semmisülve
 átlépjek az önérdek határán,
 s az emberen is túl — a szívben, vérben —
 a hársfa-nővér álmára hangolva,
 az eb-fivér szimfóniában lapulva,
 tágabb testvériségemet megéljem.

S ezt rögzíteni, akkor elsüllyedve
 a szavak öt értékű rétegébe,
 egy tiszta metrum hullámán hevertem,
 mint rész zenéje, s mint e zene része,
 majd alaktalan hangulatok alján,
 hol testetlenül futnak az emlékek,
 hogy irányt vonjak, rajzoltam magamnak
 ábrákkal telt szimbólum-térképet,
 s e szövevénynek néhány csomópontja,

hol, úgy véltem, a jelek lelke-szála
egybefut: a magvat magyarázza.
De minden lény épp elkerülte mását,
mert míg e térkép az önkényt mintázza,
nem leli a tárgyak valóságát.

Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem
és a közösnek őrzöm legendáját,
hitem, hogy e közösből születtem,
a közös adta lényegem mintáját.
s hogy lényegem majd versben megszülessen,
(versben, melynek én adom mintáját)
kell, hogy versem a közöst mintázza,
a közöst, mint a mintának mintáját.
E születésnél majd, mint felesleges
közbülső e viszonyból kilépek,
hogy közvetlenül leljen a medrére
törvény és tárgy, fogalom és álom,
s e születést, e tökéletes létet
jelképezze képletes halálom.

*

Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem
és a Közösnek őrzöm legendáját,
önnön romomból talán kivetkezve,
ez új nap huszonötödik óráján,
mely belül nő, a végső egyensúly, s az
új aranykor szoborszerű képe
fogad: smaragdzöld falu Labirintus
csendje és temérdek tekervénye
és fodortalan áttetsző vizén a
Fehér Hattyut elevenen látom, —
percek lelket rázó dördülése, —
a szív kezét nyújt és a benső pusztán,
a só-marta tájon áthaladva
ím elhagyom rég összedőlt világom.

Ordas Iván

Urak és basaparasztok

Esteledik.

Üres előtttem az út. Már minden szekér hazatért és elült a házakhoz szétoszlott csorda pora is.

Elernyesztett derékkel ülök a bakon. Minden zökkenést átvesz a testem. Hozzá ízesül a szekérhez, rázkódik, himbálózik, mintha csak lényegtelen alkatrésze lenne az egész zörgő alkotmánynak. Zsíros karimájú kalapomat a szememre húzva, foltozott cájg ruhámban, ormótlan bakancsaimmal szakasztott olyan vagyck, mint egy „igazi” parasztember. A falubelieket azonban nem téveszti meg se napégette, borostás képem, se nikotintól sárga, gondozatlanul lecsüngő bajuszom. Az a pár ember és asszony, aki ilyenkor az utcán van, egytől-egyig így üdvözlöl:

— Jó estét kívánok, Berey úr!

Ezeknek a sültparasztoknak a fejéből fejsze fokával sem lehet kiverni a megszokást. Az Atyaistennek sem felejtik el, hogy valamikor főhadnagyi egyenruhában láttak és „úrnak” tituláltak.

Mire végigdöcögök a Fő utcán, már egyre sűrűbb szövésű fátyolt borít a falura az est. Ez az igazi falusi este, amit a városi széplelkek szemforgatva szeretnek dicsérni a csendje és állítólag idillikus nyugalma miatt. Messzire bűzlik belőle az unalom, a butaság, a pletyka és az az izmot bénító, agyat tompító, ölmos fáradtság, amit az ember egész napi inat szakasztó, baromi munka után érez. Nem este ez, hanem a leroskadás, a vacokra húzódás állati örömeinek ideje. Petróleumfénnyel, asztalra horgasztott fejjel, csámcsogva belefetyelt vacsorákkal, éjszakai hortyogással és fülledt, verejtékes szeretkezésekkel az egyetlen, közös szobában.

A Nádor-köz végénél már tudom, hogy egy pillanat múlva felbukkan a Vénasszony. Ott áll a kerítés szögleténél, mereven, szóltanul és vár. Természetesen meg se moccanok. A szárat se fogom szorosabbra és így sikerül is a bal hátsó kerékkel alaposan nekihajtanom a szegletkőnek. Még káromkodni sincs időm, máris felhangzik a sipítása. Siet vele, hiszen csak arra várt, hogy károg-hasson:

— Ni, a főhadnaggy úr! A díszparaszt! A tekintetes Berey! Úgy hajt be a kapun, mintha a magáét töretné. Gyötri a lovakat, rongálja a szekeret! Mit bánja ő, hogy kinek kell megcsináltatni! Nem az ő pénze megy rá, a sehonnai-

nak! — lélegzetet vesz, aztán felsóhajt — Óh, énistenem, de megvertél engem ezzel a fráterrel!

Mindig ez a nóta vége, az istenverése, ami az én személyemben sújtott le rá, a védtelenre, az ártatlanra, a kiuzsorázottra.

Zsuzsi szokás szerint a tornánál vár és igyekszik kezemre járni a kifogásnál. Ócska, szürke szoknyában van és vedlett, rózsaszínű blúzban. A szoknya szabása, az a két berakott ránc, városias, „úri”. Engem azonban dühít ez a jólápoltság, ez a célzatos szépség, ez a tervszerű merénylet, hogy minél jobban, ezer szállal befonjon, magához fűzzön, behálózzon. Az ilyen toprongyos robotcshoz mint én, nem fehérbőrű delnő illik, hanem egy izmos, tenyeres-talpas nőtény, aki elvégzi a dolgát az istállóban és az ágyban, de utána nem mereszt fájdalmas, könnyben úszó, borjú szemeket, mint a feleségem.

Bevezetjük a lovakat az istállóba. Egy ideig némán áll mögöttem, aztán bánatos hangon megszólal:

— Mi anyussal máma sokáig fenn maradunk, szilva befőzés lesz. De te csak vacsorázz meg és fekdüj le korán. Fáradt lehetsz, Kazi!

Ez az utolsó „Fáradt lehetsz Kazi!” afféle választ váró mondat. Éppen ezért meg se rezdülök, hanem egy biccentéssel nyugtázva a tudnivalókat, konokul dolgozom tovább.

Mire végzek az istállóban, Zsuzsi a konyhaasztalra készíti a vacsorát. Tisztára kanalizom a tányért, kitörölöm kenyérrel és kiballagok az udvarra. A kutya oda sündörög a lábamhoz. Nem akarom, hogy csalódás érje, bakancsom hegyével most is a bordái közé célzok és félre rúgom. Ebben a házban útalok minden bizalmaskodást.

Fejem fölött az égbolt rokonszenvesen komor és fekete. Csak itt-ott tarkázzák ezüst fejű, fényes csillagszegek. A korán kelt hold sietősen gomolygó felhőfodrok mögé bujik. Megállok a kút mellett, félfarral a vályú szélére ülök és kabátom zsebéből előhalászom a dóznimat. A kész cigaretta talán már nem is ízlene, hanem csak ez, amit a tulajdon nyálammal ragasztok össze.

Velem szemben a szilvalekvár főzés fénye. Hátborzongató látvány.

A kis konyha ajtaját levették. Odabenn rőt lángok és vastagon gomolygó gőz között áll a Vénasszony és két ínas, csontos karja egy hosszúnyelű kavaróra tapad. Liheg. Verejtékes, kipirult, pofája láttán egy pillanatra az a sejtelem cikázik át rajtam, hogy ez az arc rút tükörképe lehet annak, amilyen né valamikor régen, a szenvedély pillanataiban torzulhatott. Az asztal sarkánál egy zsámolyon ott ül Zsuzsi. Blúza nagy verejtékfoltokkal tapad a testére. Kötény van rajta, két lábát előrenyújtja és szétveti. Jobbra-balra mellette egy-egy nagyfülű bádóg edény. Az egyikből szedi a szilvát, fűrgé ujjal magvazza és a feltépett testű gyümölcsöt gépiesen hajigálja a másikba. Kötényében halomra gyúlik a nedves, vörösesbarna mag. Kezén végigcsurog a szilva leve. Csuklóig ragacsos, cukros szenny borítja.

Szinte nevetség rágondolni, hogy láttam én valamikor a Vénasszonyt barátságosan mocsolyogni, sürgölődve tüsténkedni is körülöttem. Negyvenötben, amikor bolond fejjel az elsők között jöttem haza Nyugatról: „csak hogy épségben megmaradt, kedves főhadnagy úr!” voltam neki. Két hónappal később, az apám halála után, a gőzmalom új tulajdonosát tisztelte a „drága Berey úrban”. Nemsokára elvettem a lányát és a malom melletti új házban laktunk, új bútorok között és az infláció jóvoltából gyarapodó perzsákkal a lábunk alatt. Ez volt az az időszak, amikor a Vénasszony még a kimondatlan gondolataimat is: „Igazad van, Kázmér fiam!” felkiáltással sietett elismerni.

Személyes hadiállapotunk csak akkor kezdődött, amikor bejelentettem neki, hogy a malmot államosították. Először nem értette a szót.

— Államosították? — nézett rám — Mi az?

— Elvették, mama! Elvették!

— És kifizették?

— Csudát! Nem adtak érte egy vasat sem.

Ez a szívéig hatolt.

— Te jószágos ég! — eresztette le maga mellé a mosogatólével teli vödört

— Semmid sem maradt? Akkor most ki tart el majd benneteket?

Vállat vontam:

— Majd maguk!

Ezt komolyan gondoltam. A malom államosítása letaglózott ugyan, de egy percig sem hittem, hogy minden elveszett. Hiszen ott van még mögöttünk Zsuzsi várható öröksége, hatvan hold a legjobb patakmenti földekből. Majd csak beállok az apósom mellé és amit idáig egyedül csinált, most üzletelünk ketten. A Vénasszony azonban egy percig sem gondolt erre a vigasztalásra. Lepetetlenül és nyomban keseregni kezdett:

— Még, hogy mi! No hiszen, szegény lányom, megvert minket az Isten! Egy nincstelen vő, aki az apósa nyakán akar élösködni... — és így tovább, ebben a hangnemben vagy negyed óra hosszat.

Szerencséje volt. Engem még aznap este letartóztattak valutaüzérkedésért és feketézésért. Ezzel egy időre megkíméltem a Bodó vagyont attól, hogy egy nincstelen vőt kelljen eltartaniok. Mire pedig visszatértem, már nem volt Bodó vagyon.

Komédiába illő, de így van. Ez az öt hold, amin gürcölök, a lovak, a szekér, a ház, a konyha, még a vályú is itt alattam, mind Dömötör vagyon, a Vénasszony hozománya. A föld használata fejében mi ketten Zsuzsival holtig eltartjuk őt, de ez csak szóbeli megállapodás volt. A tulajdonjogról nem mondott le, szerződést nem kötöttünk, írás nincs. („Csak nem kételkedsz az édesanyám szavában?” — meresztette rám könnyben úszó szemeit Zsuzsi és belőlem, ördög tudja miért, csakugyan kitört valami elfelejtett ludovikás jómodor: — nem kételkedtem az anyósom szavában.) Amit pedig ez a gyatra, trágyáért síró öt hold hoz, az az adóhátralékok törlesztése és a rendes adó kifizetése után csak nyomorra elegendő egy olyan embernek, aki mint én, tudja mi az igazi jómód. Most hát együtt nyomorgunk, de a Vénasszony tulajdonán, az ő kegyelméből.

Igényeimet már rég alább adtam. Italból megelégszem a féldeci keverttel. Kedvenc ételem a ludaskása és egy jobb étterem asztalán az evőeszköz légiók csillogása bizonyára zavarba hozna. Régen elmúlt az az idő, amikor Mirjamot, Extrát vagy éppen finom egyiptomi cigarettákat szívtam. Dózniban őrzött, magam nyálazta papírból sodort, finánclás, durva, nagyszálú dohány foglalta el a helyüket. Tulajdonképpen ócskább, mint a békebeli bagó. Néhanapján, amikor az állatorvossal vagy a pappal váltok egy-két szót, már keresgélnem kell az alkalmas kifejezéseket. Óvatosan formálok a mondatokat, nehogy beszélgetésem szegényt hozzon az egykori művelt társalgóra. És a nők!... Néhány egyértelmű évődő szó minden tudományom.

És mindennek mi az oka?

Ezek itt, ni! Ezek körülöttem, a Bodók, Dömék, az egész sóhajtozó, károgó, más jövőt váró, fejkendő rokonság. Ezek hálónak be, ezek kötnek magukhoz, ezekkel vert egy akolba a sors, ezekkel robotolok, ezek miatt megyek tönkre! A sár, a por, a falu, a trágyaszag, a szántás, a kapálás, a Vénasszony és Zsuzsi,

fülledt gyűlölet és ostoba nagyravágyás: — ezek gyúrtek le, ezek húztak a sárba és igen, ők az okai, hogy ez a sár már a lábamra is tapad, magához vonz és nem enged.

Mit lehet itt tenni?

Lám, a Vénasszony máris gondoskodik róla odabenn: Alighanem meglátta a cigarettám világító parazsát a sötétben és nem bírja elviselni, hogy munkátlanul tudjon. Nincs borzasztóbb érzés, mint az, hogy a vő tétlen! Egy pillanatra elereszti azt az infernóbéli kavart, odahagyja a fortyogó üstöt és két üres vödört lódít ki az ajtón.

Egy néma ujjmutatás a vödrökre. Ez nekem szól.

Vízre van szükségük. A szilvalekvár főzés ismeretlen istene szomjúhozik és inni kíván.

Cigarettám maradványa hulló csillagként, sercegeve ível lefelé egy kútmenti víztócsába.

Szöszmötölök egy darabig a kút kerekével, csörgetem a felhúzó láncot, nehogy azt higgye, minden parancsa tüstént teljesül. Aztán megtöltöm a vödröket és ahogy illik, engedelmesen beviszem a vizet.

Nyerges András

Falu

*Két fatörzs közt minden reggel
megszületik a nyár s a kócos
gyerekek futva itt dobognak
uszni a uszni a uszni a tóhoz
s megszületik az aranyszőrű
harangkongás is jámborabban
nem ballagna e bimbamoknál
egy falka nyalka göndör angyal*

*A lányok karcsúak akár a
kukorica s az isten sápad
ha káromkodni hallja őket
De álmukban a széllel szállnak
éjjel a hold traktorkerek itt
hajnalig a felhőket huzza
s fénylik sok csillag az ég hűvös
tenyerében akár a buza*

Bódás János versei

Erős legény volt

Oriás volt. A két térd, mint két hegy.
Közéjük vont, — bámész kisgyereket —.
Cigarettát sodort roppant kezével,
arcából két derüs szem nevetett.

Úgy néztem rá, akár egy félistenre,
ki egy rántással hegyeket ledönthet.
Leseperte térdéről a dohányport,
rágyújtott, nevelt, s mint pelyhet, fölvelt,

földobott a nyakára, a fejére,
vitt, mint a szél, csiklandott a belem,
átvitt a sáron, játszott velem, pedig
olyan volt, akár egy fejedelem.

Így nézem s látom ezt a Kort is, mint őt,
ámuló szemmel: az eget veri
feje, s a zengő elemekkel megbír
az ökle, — de szeme vig, gyermeki.

Roppant kezével, mint a cigarettát,
sodor, gyúr embert, földet és eget
új világgá — S ki kihull ellenállva,
azt a térdéről lesepri, lerázza,
mint a dohányport, mint a szemetet.

Te így képzeled?

Benned az önzés piszkos férgé rág,
s azt kívánod: téérted
bármí áron pusztuljon a világ!
Jöjjön az atombomba,
öljön ki minden népet,
és döntse mindazt romba,
ami nem kedves néked.

S míg dúl a halál, te úgy képzeled:
téged kímél, — de világrészeket
elpusztít, minden életet kiölve ...

S te meg nézed, ablakba könyökölve?

Karay Lajos

Az elveszett kismacska

Pénteken este már sehol se volt.
Talán a hold,
az ég ezüstöszőrű szép cicája
láthatta utoljára,
míg ágak közt csillagra egerészett
s félszemmel a kertbe lenézett.

Ott futhatott, a hontalan, deres
októberében, mozgó csöppnyi pont, —
s seregnyi táncoló, bolond
zörgő fehér-fekete lomb,
nyáréjek emlék-pajtásai
hívták magukhoz játszani.

Kedvenc ága kerek diót
dobott eléje, kergetni-jót,
de benn az árnyban várt, lapult
valami Rossz: rejtették torzra-nyúlt
karmosujjú cserjék, gonosz fák,
— s a dió fű közé gurult,
hogy holnap reggel eltapossák
a hívogatók, keresők,
s a gazdátlan, kőbor esők . .

S az éjen át egy vén fotel
ébren virrasztott idebent.
Fázni kezdett a langyuló
tejecske, lassan összement
a pléhtányérban, s reggelig
csendebb lett az egykori csend.
A porolatlan asztalon
pár összerágcsált kiflivég
maradt csak, s négy-öt pracli-nyom;
s az ablakban, fedő alatt
egy tízdekás, rezgő máj-darab
hiába várta végzetét,
a tágranyilt szemű, sötét
bundás, falánk kis állatot. —

A jégvártyás, vad hajnalok
cserjéi égetárt, halott
kezekkel úgy állnak ma ott
a kertben, mint ártatlanok.

De fönn az égbolt társtalan
ezüst cicája megfagyott . . .

Thiery Árpád

Két nagy szem áll az égen

(A házigazda)

Kántor Gyura a folyótól néhány kilométerre a tanyája előtt ácsorog. A borostás arc a langyos szélbe feszül, a kéz szórakozottan az eperfa leveleit tépi, a száj körül gonoszkodó, csufondáros mosoly rebben, tekintete beszorul a hosszú, szertelenül nőtt szemöldök alá.

A kötélén számbórt lenget a szél.

Kántor Gyura a távoli falut nézi, amely innen a dombról olyan, mintha a lábai előtt feküdne.

— Külön világ — dünnyögi, és bosszankodva a kommunista agitátorra gondol, aki a vasárnapi gyűlésen külön világgént elválasztotta tőle a falut.

Már nem fogadják be.

Gyűlöli a falut. Akiik még köszönnek neki, azok is csak kalapot biccentve, és sietve kotródnak a közeléből. A gyűléseken vérszopónak mondják, és emlegetik, hogy inkább a kutyáinak lökte a szalonnát.

Tavalyelőtt, a negyvenhetes választások idején a városi szónok mondta, hogy elérkezett az idő, amikor az ilyen kántorgyurák szavát le kell törni.

— Amíg Kossuth nótákat énekelnek, — mondogatta a plébánosnak — addig nincsen baj.

Ritkán jár a faluba. Templomba se, a magafajta gazdákkal is csak futólag beszél, ha találkozik velük.

Apja drótostót volt egy nyitrai faluban. Anyja belehalt a szülésbe. A szegény, özvegyen maradt tót egy ideig magánosan vesződött, egy reggelre megunt. A lábast telefőzte krumplival, szerszámaint a hátára akasztotta, a gyereket a karjába. Elindult le a hegyről. Fazekat foltozott, fát vágott, zsákot hordott, lábait a kutyák szaggatták, s ha két falu között ballagott, csendesen sirdogált.

Így érkezett a faluba. Ruha alig akadt a testén, tetvek csípték, és haját reggelente deresre meszelte a dér. Amikor a falu első házához ért, arra gondolt, hogy örökre ittmarad, vagy elpusztul.

Elpusztult.

Egyik reggel, amikor a kút előtt abban az évben először fagyott be a tócsa — a kisfiú egyedül ébredt az istállóban. Kapálózott, sírt, nyöszörgött a szalmában. Így találtak rá a házbeliek.

A drótostót elment, soha többé nem jött vissza. Néhány napig a csendőrök is keresték.

A gyerek a falura maradt.

A fiú hol ennél, hol annál nevelkedett. Nevét nem tudták: a falu adott neki. Az akkori jegyző árvaházba akarta küldeni, a falu nem engedte. A vita esztendőkön át tartott, s közben a kisfiúból szép szál, izmos legény lett.

A kupecnél dolgozott, s húszéves korában megnősült. Nem Lelkes Julcsát vette feleségül, hanem a negyven hold földet, s mellé a szokatlan hozományt: a szerelemgyereket.

Kántor Gyura tisztességben túlélte a háborút is.

Bizott az erejében. Ideges rettegéssel őrizte a negyven hold fekete rögöt, és negyvenötben éjszakánként élesrefent fejszével állt a földje szélén.

Kántor Gyura most ott ácsorog az eperfa mellett, s elgondolkozva simogatja a számárbórt.

— Olyan ez, mint a szép lány fara... — dörmögi és derüsen fürdeti arcát a szélben.

*

(Az első vendég.)

Antal Ambrus, a szódás.

A paróchia kertje mellett van a háza. A templomkert kerítése mellett áll, csak hosszúkás, tükrőfényes fejebúbja látszik a szöges drótok között. A kezében kapa, s arra vár, hogy a véletlen ismerőst üzzön az utcába.

Szomorúan sóhajt.

A harangozó lába alatt nyikorog a kiszáradt falépcső, amint a toronyba kapaszkodik.

— Megint harangoznak... — mérgelődik a szódás.

Mindenkivel elégedetlen. Szidja a szomszédokat, mert Antal Ambrust sűrűn mosdatják a szájukban, szidja a papot, mert már kora hajnalban harangoztat, pedig a szódás legszívesebben akkor alszik, és szidja a világot — mert van.

Családja nincs. Két fia a Don-kanyarban halt meg, feleségét a bánat vitte el. A szódásüzem berendezését a fájdalmas tivornyák.

Házvezetőnöje van és erre büszke, mert csak a bárónak meg a jegyzőnek volt hajdanában. Évente teherbe ejti. Néhány rosszindulatú utcabeli elhíresztelte, hogy a szódásnak a faluban három törvénytelen gyereke van, de gyerektartást senki nem követel tőle.

Antal Ambrus csak mosolyog, ha ilyen szóbeszédet hall.

Belenőtt a faluba és mégis kívül van, mint vizespoháron a virágfestés.

A szódás halkán krákog, a kapát bosszúsan a betonkerítéshez kocogtatja. Az utca kihalt. A nap a diófa ágai közé emelkedik.

Hosszú, lassú unalommal szuszog, és derekán megigazítja a széles vászonövet, amely mint az abroncs — a hordónyi pocakot öleli.

A keze elzsibbad a kocogtatásban, majd imbolyogva, fejét előreszegve az árnyékos verandára ballag.

*

(A második vendég.)

Kerekes Péter jegyző.

Egyedül ül a községháza irodájában. Arca fakó és mozdulatlan. Az utcáról hallatszik a félrevert harang kongása, s a jegyző összerезzen.

Menni kellene. Rohanni, ki a gátra, sovány mellével az áradó haboknak dőlni, visszaverni mindent. Az embereket. Az unalmat. A félelmet is.

A lábait mintha a padlóhoz szögezték volna. Nem mozdul. Arca beleolvad a füledt, olajszagú irodába, a kopott bútorokba. Csak a harangszó él, és bajusza helyén a vékony, vörös csík. A sebhely.

Talán még megmenthetné ezt az íróasztalt. Mást már nem. Nem érdemes. Ha a folyó habjai átdőlnek a gáton, akkor a hullámok a cellaajtóig ringatják. Ha nem, akkor kihűl a világból. Megfagy. Mindegy. Nem érdemes.

Kerekas a háború előtt, amint a jegyzői illendőség megkövetelte — jóhírű szoknyavadász volt.

Most mindent a háborútól számít. Ha azt kérdezik tőle, hogy mikor végezte az iskoláit, azt feleli: a háború előtt. Ha azt mondják neki, hogy az idegességtől sűrűn rebben a szemhéja, a válasz: a háború óta.

Tizenhat hónapig volt a fronton, az első vonalban. Amikor visszajött, azt hitték, hogy az apja jött helyette. Megöregedett, szótlan, emberkerülő lett. Az irodában alig hallották a szavát, s ha kérdezték — többnyire csak bólintott, vagy a vállát rándította. Amióta híre jár, hogy tanácsokat választanak, az aktákat is csak két ujjal érinti.

Ertelmes ember. Magános, mint a száradó fa a pusztában, és kétségbeejtő társtalanságát néha a közeli városka örömlányainál pótolja.

Dermesztő, gondolatot bénító titkai vannak. Mind sűrűbben ácsorog a családi örökségként hagyott tükör előtt, s tekintetét üresen, tébolyultan önmagába mélyesztí. Ilyenkor a szeme megüvegesedik, arcára ijesztően a csontjaira feszül, s elsápad. Kihull belőle az erő, moccanni se tud. Feje körül gránátok robbanása csattog, agyába fülsiketítő lármá szorul, s arcára megölt, idegen katonák vére fröccsen.

Három hónap óta — negyvenkét esztendejével — előre köszön a fiatal hivatalsegédnek.

A harangszó elnémul, csak a falak és a bútorok zúgnak. Kerekas kinéz az utcára. Néptelen a falu.

— Jó lenne berugni... — sóhajt bánatosan, s egy aktát két ujjával finoman összecsisztatva az asztal sarkára libbent.

*

(A harmadik vendég.)

Lajoska Pál fűszeres.

— Mit akarsz öcskös?

— Tóthné, ezt a kendőt vegye. Ilyent csak békében csináltak.

— Bátyám! A pipa bizalmi cikk. Rám nyugodtan hallgathat.

Mint a szöcske, pattog a pult mögött, s egyszerre háromfelé beszél. Fáradhatatlan. Házicipőjében polctól polcig suhan, fél kézzel szórja a pultra az árut, másik kezével a pénzt a fiókba. Egyik szeme a pénzes fiókon, másik a vevők kezén.

Mindent lát.

— Maga nincs a töltésnél? — kérdi az asszony gyanutlanul.

Lajoska meghökken, az udvarias mosoly egy pillanatilag az arcára fagy, majd váratlanul rávágja.

— Majd estére... hehehe... majd estére, mert ugye a vevőkre is kell valakinek gondolni... az emberekre... hehehehe — s amíg nevet, kihúzza az asszony kezéből a kendőt.

Az övé az egyetlen bolt a faluban.

Mindig mosolyog, üzleten töri a fejét. Az emberek szeretik, mert mindenkinek ért a nyelvén.

Többen állítják — általában a második liter kortyolgatása közben —, hogy Suhajda kupecot negyvennégyben az országút mellett, miközben nyugatra szökött, Lajoska rabolta ki. Suhajda az autó kerekei alatt meghalt. Tanú nem volt. S ha Lajoska hallja a kósza, borgőzös pletykát, csak mosolyog. Elnézően, szájbiggyesztve, kamaszos udvariassággal.

Ócska ruhákban jár. Bakancsa talpát a csizmadia már nem vállalja el javításra.

Apró, gonosz villámlású szemei mélyen a homloka alatt ülnek, s amikor a szemöldökét összerántja, szinte nem is látszanak.

A három vevő már a néptelen utcán rugja a port. Az asszony fején az új kendő, a bácsika agyarán új pipa lóg, s a gyerek egy marék cukorral nyargal a hűvös oldalon.

Lajoska beletúr a kasszába. Nem számolja a pénzt, csak a kezével akarja érezni. Görbült ujjai között zizegve gyűrődnek a bankók, s arra gondol, hogy meg kellene valakit kérdezni: mi van a vízzel, mert vésztjóslóan sír a harang.

Ujjaival mintha érezné a százforintosokon Kossuth Lajos körszakállát.

Tenni kellene valamit, csak a harang ne zúgna. Igaza van Ambrus bátyónak, hogy az a plébános a harangokkal akar a menyországba jutni.

Az órájára néz.

Féltizenegy.

*

(A számárvacsora.)

Kántor Gyura óvatosan, szelíd mozdulatokkal simogatja a számárbőrt.

Kezét a szívére szorítja, és az orra fájdalmas fintorba rezdül.

— Ez az átkozott nyílalás — morog, és a számárbőrre köp.

Ajkai hangtalanul mozognak, mintha beszélne valakivel. Halkan nyöszörög. A fa mögül előkotorja a favágó tőkét, és a számárbőr alá ül.

A falu felől harangszó-foszlányokat hoz a szél, s az áradó folyó, mintha a domb alatt morajlana.

Az ázott gátak között lomhán folyik a víz. A habok válla a gátakhoz feszül, a víz állathullákat, kidöntött fákat, szekrényt és ágyat sodor. A nyurga gátakon két falu néz egymással farkasszemet. A sóvár tekintetek szinte áttörik a túlsó part gátjait, s képzeletükben a megáradt folyó nehézkes, iszapos rohammal a másik falu tornyai alá gördül.

Kántor Gyura a számárbőr alatt ül.

Megint a szívéhez kap és rémülten megfogózkodik a tőkében. Mellébe markol az öregség.

Ellöki magát a tuskótól, a száradó bőr megreccsen a feje fölött.

— Te, Julcsa! — kiált a konyhába.

— Mi az?

— A számár egyik combját külön főzd meg nekem... pörköltnek!

Még imbolyog a szívészúrástól, de a konyhába tántorog.

Az asszony a tűzhely körül szorgoskodik, homlokáról sűrűn törli az izzadságot.

A férfi maga alá húz egy széket.

— Hallottad, mit mondtam?

— Hallottam. Enne meg a fene a szamaraddal együtt — mondja dühödt sóhajjal —, de a vendégeidet is! Tudd meg, hogy a moslékos vödörben főzöm a szamaradat! Én nem szennyezem be az edényeimet... Ha neked jó a döglött szamar, akkor nem számít, ha moslékos vödörben főzöm is... — A félszemével látja, hogy a férfi megmozdul a széken, mintha neki akarna ugrani. — Miért? Mit pukkadozol? Gyerekkorodban talán megverték, ha nem porcelánból ettél?

— Jó, jó, csak főzz. Az a te dolgod — dörmögi a férfi, és mosolyog. Megszokta már az asszony zsémbelését.

Noteszt, ceruzát szed elő a zsebéből. A papírra hosszú, szarkalábos betűket firkál, a széleit gondosan kicifrázza. Néha az asszonyra pislog. A ceruza végét a fogai közé fogja, és elgondolkozva nézi az asszony lábaszárát.

Kántor Gyura nagyétkű ember. Nem egyszer kilónyi szalonnát és egy házipipót megeszik reggelire. Az evés szenvedélye, mint dohányosnak a cigaretta vagy iszákosnak a fröccs. Mindegy, hogy mit eszik, csak rágható és nyelhető legyen.

A konyhában sistereg az étel, az asszony türelmetlenül csapkodja a fedőket.

Kántor Gyura felesége csúnya. Lapos orra alatt bajusz feketéllik, egyik-másik szála az ajkai közé lóg. Pofacsontján sárga gumók ülnek, tekintete hideg és vizenyős. Teste száraz és sovány, mint a szőlőkaró. A háború alatt nyavalya ütött a derekába az ijedtségtől, azóta nem tud lehajolni.

Apjához nem jár, rokonait gyűlöli, az embereket utálja. A templomnál a falu koldusát kikerüli, ha Lajoska a boltban tíz fillérrel többet számol, botrányt csap, és rendőrséggel fenyegetőzik.

A tanya és az irigység szívja belőle az életet.

Ha esős az idő, a konyhaablak mellé ül, ahonnan a néhány fehér sárga pislákoló tetetőre lát. Ott fekszik a gyerekek. Ha a nagy szoba ablakához telepedik, akkor a folyóparti fűzfák árnyékában a Sárközi birtokot látja. Húsz évig erre a hatvan holdra fájt a szíve, s egy hosszú, esős délutánon kiszámította, mennyi tejet kellene eladni, hogy a birtokot megvehesse.

A tűzhely fogantyújára támaszkodik.

— Ráfizettem — morogja a férfi, s várja, hogy az asszony megszólaljon.

— Mire már megint?

— A számárra.

— Miért?

— Eladhattam volna... jó pénzért — sóhajt a férfi.

— A döglött szamarat? — nevet gúnyosan az asszony, s a kendő alól kihulló hajfürtöket türelmetlenül visszagyűri.

— Dehogy a döglöttet... ha élne.

— Mit akarsz? Még így is nyerünk. Adtál érte egy fillért is? Az a nyomorult alighanem örült, hogy túladdt rajta ingyen... Lehet, hogy lopta.

Az asszony arcvonásai megenyhülnek, és tekintete mint a hűvös felhő, végigsimít a férfin. Kántor Gyura mellé ül. Karját átveti a vállán, s a papírra néz.

— Mit firkáltál ide?... Na látod! A bőrért adnak száz forintot. A húsát meg feleteted estére az éhenkórászokkal... hogy a fene enne meg benneteket rakásra! — s felugrik, mert az egyik fedőt megbillentette a gőz, és csörömpölve a tűzhelyre csúszott.

— Ne okvetetlenkedj annyit — mérgeledik a férfi és a teleírt noteszlapot gyors mozdulattal összegyűri, mintha szégyellné a szarkalábos betűket.

— Kit hívtál meg estére? — kérdezi az asszony.
 — Kerekest, Lajoskát, Antalt.
 — Azt az ájtatos Antalt, aki a templom mögött lakik?
 — Azt.
 — Pedig azzal azelőtt szóba se álltál.
 — Most más világ van.
 — Lassan már az alvégieket is idegyűjtöd — mondja bánatosan az asszony, és sóhajt.

Kántor Gyura tenyerével indulatosan a levegőbe csap.

— Ehhez te nem értesz! Nekünk most össze kell fogni!

— Kiknek?

— Akiknek van valamijük.

— Miért, tán Kerekesnek van? — s az asszony előrelép.

A férfi csüggedten sóhajt.

— Esze, az igen.

— Csak te ne ártsd magadat semmibe! A törvény az törvény. Most más, mint azelőtt.

— Hogy engem vérszopónak nevezzenek? Ki tűri el? — csattan Kántor Gyura hangja, és az orra mellett megrándul a bőr.

— Bánom én, ha belepusztultok is a döglött számárba — legyint az asszony, de az irigység görcsösen belemarkol, s a párolgó fedők fölé sziszegi: — Díszes társaság...

*

A díszes társaság este Kántor Gyuráék nagy szobájában ül.

Az ágyakat a fal mellé tolták, a padlóról felszedték a rongyból szőtt színes szőnyeget. A fehér abrosszal terített asztalon a szárpörkölt párolog, és edeskes gőze a vendégek orrát csiklandozza.

Kántor Gyura illedelmesen feláll, fontoskodva a torkát köszörüli. Szuszogva végigméri a vendégeket.

— Kedves barátaim! Együnk!

Kántor Gyura a meritőkanalat az asztalfőn ülő Antal szódás kezébe dugja. A szódás nem szól, de hálás fény csillog a szemében, és színültig tölti a tányérját. A kanál kézről kézre jár. Kerekes gyanúsán nézi a pörköltet. Nem tetszik neki, hogy cseréptányérból esznek, de ő is szed.

A negyedik falat után Lajoska két harapás között megtöri a szuszogó csendet.

— Gyura bácsi, milyen hús ez?

A gazda torkában megakad a falat, s dühösen a fűszeresre pislog.

— Marha.

Esznek. Kitartóan, csökönyösen, megfélelkezve faluról, az áradó folyóról.

Antal Ambrus az asztalfőn ül. Pocakját az asztal szélének támasztja. Mellette jobbról Kerekes. Szikár alakja, mint az íj megfeszített húrja, az asztal fölé hajol. A szódás másik oldalán Kántor Gyura falatozik. Mellette Lajoska a kanál fölött figyeli a többieket; ki mennyit eszik.

Bölcs beosztással esznek, hogy minél több férjen a gyomorba.

A szódás a jó evés reményében jött. Kerekest a vacsora csak azért érdekli, mert evés után inni szoktak. Fáradt. Délután a rendőrség telefonon a börtönt emlegette, mert nem tudott elég szekeret szerezni a rőzsekévék szállítására.

Lajoska üzletet szimatol. Ha mást nem, megveszi Kántor Gyura valamelyik házőrző kutyáját, mert az övé a télen elpusztult. Ivás közben olcsóbb az alku.

A számár húsa ízlik a vendégeknek.

Szájukról el-elcsöppen a zsíros lé, s ha a nyelvükkel nem érik el, kezükkel maszatolják szét.

Az első tányér ételt a második követi.

A szódás tekintete vadul villan, ha valaki egy-egy szebb, kövérebb húst kihalász a villája elől. Lajoska menetközben éles cuppantásokkal szívja ki fogai közül a számárhús szálkáit.

Kántor Gyura nyugodt és mosolyog. Gépiesen rakja szájába a falatokat. Egyet-kettőt rág, azután lenyeli. Végtelen nyugalommal, szenvedély nélkül. Rendszerint utolsónak szed, s ha a szódás villogó tekintete felfedez a tálban egy jó falatot, Gyura udvariasan a másik villája alá kotorja.

Lassan kiürül az edény. Az asszony elhordja a mosatlant, és bort tesz az asztalra. Apró habokkal gyöngyöző kadarka.

A számárhúsról könnyen csúszik az ital.

— Jó vacsora volt — nyalogatja Lajoska a szája szélét, s újabb bókka akarja elismerését kifejezni, amikor Kántor Gyura felesége a szobába lép.

Az asszony sápadt. Csendesesen beteszi maga mögött az ajtót, s szótlanul megáll. Szája idegesen rándul, merev, görcsös pillantásokkal méregeti a borozgató férfiakat.

Lajoska után Kántor Gyura is észreveszi. Homlokán bosszusan megreszket a bőr. Nem szereti ilyenkor maga körül az asszonyt.

— Mi baj?

— Azt hiszem, a víz... — mondja az asszony rekedten, és az ajtónak támaszkodik. — Kinn voltam az istállóban. A faluban félreverik a harangot... A gátat szakítja... Jó lenne, ha maguk is mennének — nyöszörög, és szeméből a hidegséget kioltja a félelem.

— Hová mennénk??? — horkan fel Kántor Gyura, s féloldalt fordul a széken. Kezébe borospohár, földre lötyten az ital.

— A gátra... Vagy legalább a faluba szétnézni...

Bambán, értelmetlenül bámulják az asszonyt.

Lajoska ha tágranyitja a szemét, két asszonyt lát.

Kántor Gyura egyetlen kortyintással lehajtja a bort.

— Én nem megyek! — robban nyersen a hangja és a poharat az asztalra gurítja. — Ide nem jön a víz, mert a tanya dombon van. Amióta világ a világ, itt víz még nem volt.

Kerekés kényelmetlenül megmozdul a széken.

— Én megyek — mondja csendesesen. — Engemet azóta a rendőrök keresnek — s tekintetét bánatosan végighordozza a többiekén.

— Micsoda???

Kántor Gyura megemelkedik a széken.

— Hogy magát keresik?... Keressék! Tegye be ide valaki a lábát!... Próbálja meg!

— Majd meg is kérdik, hogy beengedjük-e őket... hehehe — nevet csufondárosan a fűszeres.

— Hova menne? — mordul Kántor Gyura a jegyzőre.

— A faluba.

— Megbolondult? Kinek mentené a falut? Azoknak, akik elveszik tőlünk?

— Nem jön ide a víz!... Nem jön ide a víz!... hehehe — hahotázik Lajoska és az arcát a mennyezetre fordítja, úgy kacag.

— De a detektív, az jöhet. Délután is nálam járt.

Kerekes a kalapja után nyúl.

A többiek felugrának. A szódás a jegyző mellé lép és hatalmas kezét a vállára fekteti. A jegyző megrogyan alatta.

— Maradjon csak nyugodtan — mondja a szódás. — Ne menjen sehová jegyző úr. Maga már hiába megy... Késő... Ezt én mondom, a szódás.

A padlóra néz. Összeolvadnak előtte a tárgyak, s bizonytalanul nyögi.

— Majd kimentjük... Úgyis késő. Majd mondunk valamit. Beteg volt... vagy...

— Ha mégis inkább mennének — szól az asszony bátortalanul — ki tudja, még baj is lehet belőle.

— Baj? — s Kántor Gyura felugrik. — Lehet annál nagyobb baj, mint ami most van?... Mit védjek a víz elől? Kiét?

Az asszonyhoz lép.

— Ha ma nem a víz, akkor holnap az állam. Érted?... Annak védjem? Annak csurogjon a verejtékem?... Te meg a dolgod után nézz. Ha kedved tartja, hallgasd reggelig a harangot, de ide ma este be ne tedd még egyszer a lábad... Érted? — s mintha önmagának mondaná, halkan hozzáfűzi — Mert ehhez te nem értesz... Vagy mi, vagy ők... Na menj!

Az asszony fejét lehajtva, csalódottan kilép az ajtón. A szemében gyűlölet és megvetés. Irigylő a férfiakat.

Kerekes feje zúg. Vállán a szódás keze. A többiek megvetően nézik. Tehetetlenül a székre csuklik. Nem látja, hogy ki tölt a poharába, de a torkában érzi a fanyar italt.

— Esetleg imádkozhatunk — töri meg később a szódás a csendet.

Lajoska elvagyorodik.

— Attól ugyan vissza is szalad a víz.

A szódás a fűszeresre kapja a tekintetét.

— És ha nem? Számit az? Szódagyáram már nincs. Vigyen a víz mindent, amit akar. Akár engemet is. Vigyen!!!

A szódás két kézzel markolja az asztal szélét, mintha fel akarná dönteni.

— Vigyen a víz engemet is! Az állam megérti, hogy ötvenöt éves fejjel semmim sincs? Se szódagyár, se asszony, se gyerek... A víz hogyan értené?

Csüggedten lecsuklik a feje, alig hallhatóan nyöszörög.

— Vigyen a víz engemet is, ha tetszik neki...

A feszültség lassan felenged. Egyszerre nyúlnak a borospoharak után. Az ital csobogása elnyomja a harangszót.

— Nekünk már úgy sincs itt sok keresnivalónk — legyint a jegyző. — Vigye hát a víz... Az íróasztalt is. Másnak a földet, meg a szatócsboltot.

A többiek válaszolnának, de már unják a harangszót, az áradást, a beszédet. Lajoska fejében felködlik, hogy a jegyző szatócsboltot mondott, de már azzal se törődik.

Kántor Gyura utálja a vendégeket. Vigyorog a gondolatra, hogy döglött szamarat vacsoráztak. Titokban mindegyikben ellenséget lát.

A hangulat visszabillen, a részeg vendégek hangos röhögéssel összeborulnak.

Kántor Gyura nevet a leghangosabban. Elmúlt éjfél. Kitámolyog a szobából. Az asszony lefeküdt a másik szobában. Fejére húzta a takarót, hogy ne hallja a dorbézolást.

Kerekes ébren van.

Az ital neki ártott meg legkevesbé. Összeszorított fogakkal, görnyedt háttal ül, és várja a rendőröket. Karcsú, csontos öklével az asztalra üt, ha a többiek elbóbiskolnak. A kabátját leöntötték borral.

Ködös gondolataiban felrémlik a háború. Tekintetében égő házak szikrái pattognak, és rémült arcok rohannak a szemébe. Az arcokon iszonyat és halál-félelem vonaglik, és sárga, halott kezek szorítják a homlokát.

A részeg jegyző szemében az irtózat, a rettegés könnye csillog, homlokán a szundikáló Lajoska tenyere pihen.

A szódás alszik.

Duzzadt, kékes ajkából vékonyan szivárog a vér. Egyik kezében görcsösen poharat markol.

A szódás álmokat sző.

Hosszú, égígérő aranylétrán mászik. Körülötte vele emelkednek a fák és a házak. A levegőben égő hordók görögnek, valahonann a felhők közül szájába csorog a bor.

Lajoska ébred.

Bakancsait leveti és a fűzőkkel összeköti. A nyakába akasztja, és óbégatva sétál az asztal körül. Kezébe vesz egy poharat, a maradék bort a szódás szájába önti. Néha talpával az asztalba rug, egyszer véletlenül a szódást találja el.

A maradék bort kannába töltögeti. Hazaviszi a feleségének. Néhanyszor még körbesétál, majd egy székbe rogy.

Hajnalodik. A nagy szoba csendes. A három vendég összerogyva hever az asztal körül.

A részeg társaságból először a fűszeres ébred. Csodálkozva körülnéz, kedvetlenül törli szeméből az álmot.

A többiek még alszanak. A fűszeres felhúzza dagadt, összerugdalt lábaira a bakancsot.

Felébredtek. Aki nem a fűszeres csattogására, azt ő rázza fel.

Sápadtak. Összeszedelőzködnek.

A jegyző savanyú képpel a kilincset markolja. Ruhája bűdös és ragad a maszattól.

— Indulunk — mondja és a többiekre néz.

— Várjatok öcsém! — int a szódás és az arcát nyomkodja.

Lajoska imbolygó léptekkel a jegyző mellé áll. Karjára fűzve a kanna az összeöntözgetett borral.

A fűszeres ásít.

— Mehetünk, de Gyura bácsitól el kellene búcsúzni.

— Hol van?... Csak nem keresgéljük? — mordul rá Kerekes. Kinyitja az ajtót, megcsapja a tavaszi hajnal. Bánja, hogy eljött a vacsorára.

— Hol van az öreg? — s Lajoska már botorkál a másik szoba felé.

A szódás utánanyúl és visszarántja. A fűszeres a nagy lendülettől a falnak zuhan, s a feje tompán koppan.

— Hagyd. A felesége mellett alszik. Csak nem illetlenkedünk. Hazatalálunk magunk is.

A szódás hangja rekedten recseg a hajnali csendben.

Kitapogatóznak az ajtón. Egyik ajtófélfától a másikig dőlnek. Minden mozgulatuk bizonytalan.

Antal Ambrus a derekát nyomkodja és fájdalmasan szisszent, ha a füléhez nyúl.

A fészkerhez érnek.

Lajoska elől megy, és hirtelen megtorpan.

Kántor Gyura a földön fekszik. Szeme üresen az égre néz, mellette eldőlt a kormos bogrács. Kenyérmorzsa, lerágott csontok, a bogrács aljában fagyott pörkölt. A házigazda az égre néz, mintha a gyűrött bárányleveleket számolná. Szája félig nyitva. A kutyák szűkölve csörgetik a láncot.

Lajoskáék földbegyökerezett lábakkal állnak.

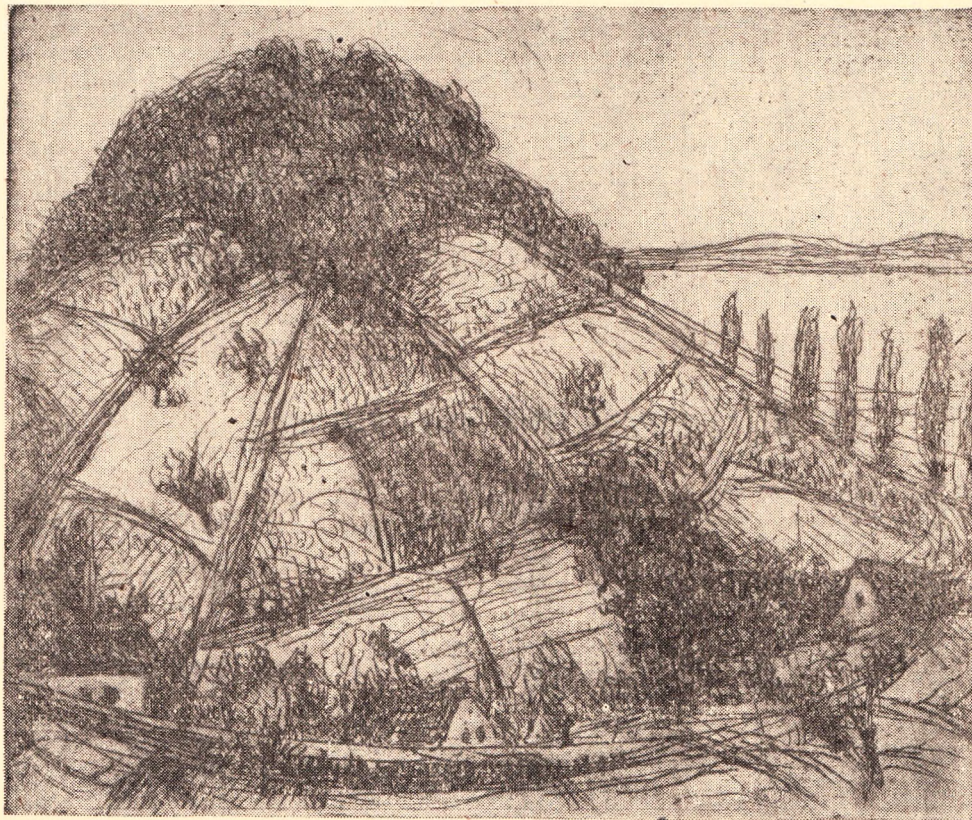
A szódás keresztet vet, és megborzone a háta.

A fűszeres hitetlenül lehajol, megfogja Kántor Gyura kezét, aztán undorodva elejti. A kéz, hideg, és puffan a földön.

Óvatosan, reszketve elindulnak haza.

A két konok falu még ott áll a gátakon. Álmosan, nyirkosan. A veszély elmúlt, és az emberek tekintete mintha a göndör felhők szélén ülne.

Kerekes látja is, ha felnéz, hogy két nagy szem áll az égen, és borzone a háta.

Diskay Lenke: Szigliget, Királynő szoknyája (rézkarc)

Két belga költő

Stetka Éva fordítása

Két belga költő verseiből mutatunk be néhányat az olvasóknak. *Geo Liebbrecht* hangvételében az egyik legmodernebb belga, holott az idősebb generációhoz tartozik. Verseiben a két háborút megélt s a harmadiktól rettegő, sok szenvedést, nagy magányt, különös sejtelmeket, izgatottságot hordozó ember humanizmusa szólal meg. Versei látomások a halálról, amelyet túlfűtött aszkétikus izgatottsággal idéz, éppen ezzel fejezve ki — a költészet ösztönös dialektikájával — az élet szépségét, a való világ tiszta csodáját, az életért való rettegést. Költészete tiltakozás a halál, a háború s némileg a szenvedés ellen is.

Yvonne Sterk a fiatal nemzedékhez tartozik. Verseit viharos gyermek- s ifjúkor érlelte, Wilrijkben született 1920. december másodikán, s Belgium egyik kis városában, Eidenben élt 1945-ig. A vidéki környezet, a természet közelsége átáramlott verseibe. A másik döntő élmény a Résistance, az ellenállási mozgalom. Yvonne Sterk öt évig harcolt fegyverrel a kezében az Ellenállási Front csapatában a német megszállók ellen. Jelenleg Bruxelles-ben él, a *Jalons* c. folyóirat — a belga fiatalok szépirodalmi folyóiratának a szerkesztője, a Belga—Magyar Társaság titkára.

Költészetére egyformán jellemző a gyermekes, szenzuális érzékenység és az intellektuális keménység. Nem kísérletezett tudatosan soha izmusokkal, divatos költői iskolákkal, spontán dallamokban áradnak életérzései, spontán, de lehalkított dallamokban, egy kert, egy virág, egy gyümölcs, egy vidéki cirkusz látványa gyöngéd zenékre ihleti. A világ látványaiban, az érzékelés mélyén föltündöklük benne az intellektus. Yvonne Sterk emberi szépségek, emberi fájdalmak, emberi értékek költője, nemcsak a természeté (almafáké, madaraké). A természet különben szenzuálisan és szimbóliumrendként is, valóságosan és vonatkoztatva jelenik meg egyszerre, egy funkcióval a verseiben. Ez különbözteti meg a szimbolistáktól. Képei tisztább, humánusabb világ óhaját sejtítik. Ez az, amiért életével is küzd. Különben figyelemreméltóak epigrammasztikus fordulatai, csattanói, áradó verseinek nagyon is zárt szerkezete van. Méltán nyerte el a két legjelentősebb belga költői díjat még negyven éves kora előtt, a „Prix Max Rose”-t és a „Prix Frans Wever”-t.

S. É.

Geo Liebbrecht versei

A TANYA

La ferme

Csönd honolt a tárt-nyílt tanyán,
átléptem a zöld kapuján.
Estét áhított az udvar,
hosszú falak, ereszaljjal,
hová begyűjtik a szelet,
üres volt az emlékezet.
Égnek állt a szekér rudja,
az idő szétmállasztotta,
s a kévékbe rozsda fogott,
a pázsiton rothadozott.

*Öregasszony kályha mellett,
hol gramineák telelnek
még az istállóra gondolt,
s székén bóbiskolva várta,
békén, hogy a gyümölcsösön átjön
háborúban elesett gazdája.*

KÖR

La ronde

*Ez az utolsó tánc, a végső,
a kulcs utolszor most forog.
Mit akartunk a létezéstől?
Bezárták mind az ablakot.
Kik megjárták a háborút, s kik
ízlelték, hogy a béke jó,
a földbe tértek, s nincs más nekik,
csak egy kis zúg a földgolyó.
Eljött a nagy utazás napja,
honnan meg nem tér senki se.
Poggyászaid mind összeraktad
ember! Lobbanj ki fény, vele!*

MADARAK

Oiseaux

*Madarakkal labdáztunk ketten,
felhő uszkált ujjunk között,
s a víz sejtelmes, mérhetetlen
üzenete a partra jött.
Szárnyát kibontó, nagy sirály,
rejtett vitorla éjszakánkban,
s az égről megtért a vitorlás
emlékként, bennünk, hajnaltájban.*

Yvonne Sterk versei

BÚCSÚ

L' été ouvre ses mains . . .

*A nyár kinyitja már ujjait, mint az asszony,
Ki szomorú s egész nap simítja a haját.
Nyárfám alá ülök, nincs, ki velem virrasszon,
Egy búcsúba szövi az eső moráját.*

*A fűre hull az este, a fűre hull a nyár is,
Vizes ruháiban vacog törékenyen.
De érzem, megmarad a füvek illatában
Az eső lassú tánca, zárt ajtós életem.*

ALMAFÁK

Les pommiers

*Ó, a gyümölcsös illata! Az élet!
Nagyapám, látlak téged, nagyapám, hallak is.
Rég volt. Imádkozom? Tehozzád így beszélek,
Gyermekkorom, hazám, te vagy világom is.*

*És alma, mennyi alma! A zöld fák mosolyát
A gyümölcsösön át lestem, vagy mire vártam?
Szerettem már az őszt, a földnek illatát
Kóstolta a gyümölcsben fanyarra szomjas szájam.*

*Nagyapa, hangodban indultak utazások,
Veled eveztem én, kapaszkodtam kezedbe,
És mikor a szemem egy szebbik partra látott
Almafákat talált ott, rálelt a tieidre.*

*Szeptember küszöbén ülök a sápadt napban,
Ki tudná elrabolni lélek, a boldogságod?
Almafa, szép idő! Ott élünk ágaidban
És súlyos a gyümölcs, mint szívünkön az álmok.*

BOLDOGSÁG

Un bonheur

Honnan jöttél boldogságom,
Új boldogság, fényes álom,
Vadbolond ló boldogságom...
Elengedtem kantárszáram.

Csillagos a ló sörénye,
Csókjaimat rejtem oda.
Új facipő! Öröm mélye
Ez a vágta, ez a csoda!

Átszelnek engem a tájak
S emelnek az ég peremén
Csillanó, nagy boronákat,
Viharzik már bennem a fény.

A HANG

La voix

Valaki hívott ma este engem,
Aki szomorú és szegény.
Üldögél, vár a végtelenben,
Ahol tán nincs is már a lét.

De én hallom mégis e hangot,
Átszeli lassan a szelet.
Remeg az estbe hulló alkony,
Ez a hang bennem reszketett.

Ez az esztelen fájdalommal
Teli visszatért vallomás.
Oly, távoli, mint messzi évszak,
Miattam mondja panaszát.

Könnyekből formált szavak árnya,
Mentaillatú szavak is.
Valaki meghal ott, halála
Elér lassan a szívemig.

Italo Calvino

A mérgezett házinyúl

Amikor elérkezik a kórházból való távozás napja, az ember már korábban értesül erről; ha pedig már meg is gyógyult, föl-alá bókászik az ágy sorok között, próbálgatja s újra megtalálja künti léptei ütemét, fütyörészik, úgy viselkedik a betegekkel, mint aki egészséges, — nem azért, hogy irigységet keltsen, csak a bátorítás okából. Kibámul az ablakon, megpillantja a napot — vagy a ködöt, ha köd van —, hallja a város zajait: minden más, mint még tegnap, s azelőtt, amikor reggelenként, rácsos kórházi ágyában ébredve, beáradt hozzá e hang s e fény — egy elérhetetlen világ hangja, fénye. Most megint övé a künti világ: gyógyultan fölismeri s természetesnek, megszokottnak látja; és hirtelen újra érzi a kórház szagát.

Ekként szimatolt s bókászott egy reggel Marcovaldo is immár gyógyultan, várva, hogy beírjanak egyet s mást a betegsegélyző könyvecskéjébe. Az orvos elvette tőle a cédulákat, majd így szólt: — Várjon itt! — azzal otthagytá, egyedül, a laboratóriumában. Marcovaldo elnézte az olyannyira gyűlölt fehér zománcos bútorokat, a félelmetes anyagokkal teli kémcsöveket, s igyekezett örülni, lelkendezni a gondolatra, hogy mindezt itt hagyja; — ámde amit várt, a boldogságérzet csak nem jött, nem sikerült magában fölszítania. Tán mert eszébe jutott, hogy visszamegy az üzembe s cipelheti újra a ládákat, vagy arra gondolt, mi mindent művelhettek csemetéi, míg ő a kórházban feküdt; de leginkább a köd lehetett e boldogság akadályá — a künti köd, mely azt az érzést sugallta, hogy ki kell menni az úrbe, fel kell szivódni a nedves semmibe. Ide-oda nézelődött hát, miközben olyasféle homályos kényszerképzeete támadt, hogy van itt valami, amit meg kell szeretnie...; de bárhová esett tekintete, mindegyre csak kényelmetlen, gyötrő dolgokat látott.

Ekkor történt, hogy megpillantott egy ketrecbe zárt házinyulat. Fehér nyúl volt, a szőre hosszú, puha, selymes, az orra rózsaszínű kis háromszög, piros szemében rémület, csaknem szörnyű füle hátracsapva. Nem volt épp kövér, de összekuporodott, gömbölyded teste szinte kinyomta a ketrecet, a rácsok közül enyhén remegő szőrpamacsok buggyantak elő. A ketrec mellett, az asztalon némi maradék fű s egy sárgarépa. Marcovaldo arra gondolt, milyen boldogtalan lehet ez az állat: bezárva, beszorítva, előtte a sárgarépa, s nem eheti. Kinyitotta a ketrec ajtaját. A nyúl nem moccan, ott kuporgott továbbra is, csak pofácskáját mozgatta, egészen könnyedén: úgy tett, mintha rágcsálna, csak hogy valami életjelet adjon. Marcovaldo fogta a répát és az orra alá tartotta, majd lassan el-

húzta, hogy ekként kicsalogassa a kis állatot. Az követte is az eledelt, óvatosan beleharapott, majd buzgón rágesálni kezdte Marcovaldo kezéből. A munkás meg-simogatta a hátát, közben meg is tapogatta, vajon kövér-e. Soványnak találta; csupa csont volt a bőre alatt. Ez, no meg ahogyan a répát húzkodta, arra vallott, hogy elég szűken tarthatták. „Ha enyém volna — gondolta Marcovaldo — addig tömném, míg olyan nem lenne, mint a duda!” Szerelmes szemmel nézegette, az állattenyésztő gazda szemével, akiben békésen egyesül a gondozottja iránt érzett szeretet a sült pecsenye látomásával. Lám, minekutána annyi és annyi napon át feküdt ebben a nyomorult kórházban, most, hogy mehet, egy baráti lényt fedezett fel, mely tartalmat adhatott volna olyannyira üres óráinak, kitölthette volna gondolatait. És itt kell hagynia, hogy visszatérjen a ködös városba, ahol az ember nem találkozik nyulakkal.

Már alig volt a répából; Marcovaldo karjába vette a kis állatot, körbejárta vele a helyiséget, további eledelt keresve. Odatolta orrát az íróasztalon álló muskátlis cseréphez, — nem kellett. Ebben a pillanatban felhangzottak a folyosón az orvos lépte! Mármost hogyan magyarázza meg neki, miért tartja karjában a nyulat? A munkazubbonya volt rajta, — gyorsan alája gyömöszölte az állatot, jó szorosra gombolta a derekát, majd, hogy az orvos ne lássa a gyomra fölött mocorgó daganatot, hátracsúsztatva, púpnak. A nyúl megijedt, jól viselkedett hát, nyugton maradt. Marcovaldo átvette az iratait, visszacsúsztatva gyomra fölé a nyulat, mivelhogy a távozáshoz meg kellett fordulnia. És ekképpen zubbonya alatt az állatkával, elhagyta a kórházat, s a munkahelyére sietett.

— No, meggyógyultál végre?! — fogadta a művezető, amikor beállított a gyárba. — Mi történt veled?... a melled?... — s Marcovaldo duzzadó keblére mutatott.

— Meleg borogatás a görcs ellen.

Ebben a pillanatban a nyúl megrándult. Marcovaldo ugrott egyet, mint valami epilepsziás.

— Mi esett beléd? — kérdezte a művezető.

— Semmi... csuklom... — válaszolta Marcovaldo és a hátára tolta a nyulat.

— Úgy látom, még kissé rossz bőrben vagy.

A nyúl elkezdett fölfelé kapaszkodni a hátán, mire Marcovaldo megrázta vállát, hogy az állat visszacsússzék.

— Ráz a hideg. Eridj haza, maradj otthon még egy napot. Holnapra aztán meggyógyulj!...

Házuk elé érve fülönfogta a nyulat, s úgy vonult be otthonába, mint afféle szerencsés vadász.

— Apa! Apa! — lelkenedeztek a gyerekek, miközben eléfutottak — Hol szerezted? Nekünk adod? Ugye nekünk hoztad ajándékba...? S már szedték is volna ki a kezéből.

— Megjöttél? — szólt a felesége s pillantásából Marcovaldo megértette, hogy betegsége csupán arra volt jó, hogy azalatt újabb okokat gyűjtsön a neheztelésre és ellenségeskedésre. — És mit akarsz evvel a döggel? Csupa kosz.

Marcovaldo helyet csinált az asztalon és a közepére rakta a nyulat; az meglapult, mintha csak el akarna tűnni, levegővé akarna válni.

— Jaj annak, aki hozzányúl! — mondta Marcovaldo. — Ez a mi házi-nyulunk, karácsonyra szépen meghízik.

— Vajon fel tud állni? — érdeklődött Michelino, a legkisebb fiú, és megpróbálta a két hátsó lábára állítani. — Hím vagy nőstény? — kérdezte.

Marcovaldo eddig nem gondolt arra, hogy nőstény is lehet. Rögtön új terv fogant agyában: ha nőstény, úgy hímet kell neki szerezni, hogy apró nyuszik szülessenek, — egész tenyészetet lehetne ekképpen létrehozni. Máris semmibe foszlottak lakása nedves falai, zöldellő mező közepén a gazdaság képe tűnt fel lelki szemei előtt...

Hím volt. Ámde a tenyészet eszméje immár befészkelte magát Marcovaldo agyába. Igen, hím, de gyönyörűséges hím! Feleséget lehet neki szerezni, s majd megosztozhatnak az újszülött nyuszikon...

— Aztán mit adunk neki zabálni?... hisz magunknak se jut!... — mondta az asszony élesen.

— Bizd csak rám... — nyugtatta Marcovaldo.

Az üzemben reggelenként az volt a dolga, hogy az igazgatóság irodáiból kivitte az udvarra a zöld szobanövényeket, megöntözte, majd visszavitte őket. Másnap, hogy bement, e növények mindegyikéről letépett egy-egy levelet: szép nagy levelek voltak, az egyik oldaluk fényes, a másik fénytelen; — be a zubbony alá! Elment előtte egy tisztviselő, kezében kis csokor virágot szorongatott. Ettől megkérdezte: — A vőlegényétől kapta? És nekem nem ad egy szálat?... — s már vándorolt a zubbony alá az a virágszál is. Egy fiú körtét hámozott. — Add ide a héját... — Itt egy levél, ott egy kis gyümölcshéj, amott egy lehullott virágszirom... buzgón gyűjtögetett, s remélte: majd csak jóllakik valahogy az a kis állat.

Egyszer csak jönnek érte — a műhelyfőnök hivatja. „Vajon észrevették, hogy leszaggattam a leveleket?...” — villant át Marcovaldo agyán; megszokta, hogy mindig bűnösnek érezze magát.

A kórházi orvos volt a műhelyfőnök szobájában, továbbá két vöröskeresztes ápoló és egy rendőr.

— Idehallgass — mondta az orvos —, eltűnt egy nyúl a laboratóriumból. Ha tudsz valamit róla, ne okoskodj, ne köntörfalazz... a saját érdekedben ne! Irtózat, pusztító betegség csiráit oltottuk belé, s most elterjesztheti az egész városban. Azt nem kérdezem, hogy ettél-e belőle, mert ha ettél volna, már nem élnél.

Odakinn vöröskeresztes autó várakozott; szaporán beugráltak s szüntelen szirénázás közepette robogtak végig az utakon, — haza, Marcovaldo otthona felé. A kocii útvonalán árva levelek, gyümölcshéj-darabok, virágszirmok heverték: Marcovaldo hullajtotta ki őket, szomorúan, a kis ablakon.

Aznap reggel Marcovaldo felesége igazán nem tudott már mit tenni a lábasa. A nyúlra nézett, a fehér házinyúlra, melyet férje előző nap hozott haza, s mely most papírforgáccsal teli rögtönzött ketrecben gubbasztott. „Kapóra jött éppen!” — gondolta. — Pénz nincs, a havibér mind elment orvosságra, a betegsegélyző meg nem fizet; és hitel sincs már sehol. Még hogy tenyészet! és hogy várjak, majd karácsonykor tepsibe rakhatom! Fölfordulunk az éhségtől s még hizlaljunk fel egy nyulat!”

— Isolina — szólt oda lányának —, te már eladósorba való lány vagy; meg kell tanulnod, hogy készül a nyúlpecsenye. Öld le s nyúzd meg, a többit majd mondom, hogyan csináld.

Isolina elmerült a képeslap olvasásban, egy ézelmes novellánál tartott éppen. — Nem... — morogta —, öld le és nyúzd meg csak magad, aztán majd nézem, hogyan sütöd.

— Az ám! — így az anyja. — Nekem nincs szívem megölni. De tudom, hogy

mi sem könnyebb: megfogod a fülénél fogva s nagyot ütsz a tarkójára. A nyúzással majd csak elboldogulunk...

— Verd ki a fejedből! — mondta a lány, anélkül, hogy felpillantott volna a lapból. — Éh ugyan nem ütök egy élő nyúl tarkójára. És meg se nyúzzom, eszem ágában sincs!

A három fiú tágra meresztett szemmel hallgatta ezt a párbeszédet.

Anyjuk rövid ideig gondolkozott, rájuknézett, majd megszólalt:

— Gyerekek...

Mintha csak összebeszéltek volna, egyszerre hátatfordítottak s kisomfordáltak a szobából.

— Várjatok, gyerekek! — szólt utánuk az anyjuk — Azt akartam mondani, nincs-e kedvetek sétálni egyet a nyuszival? Egy szép szalagot kötünk a nyakába, úgy vihetitek...

A gyerekek megálltak s a szemébe néztek.

— Sétálni?... Hova? — kérdezte Michelinó.

— Hát... sétálni. Aztán fölkeresitek Diomira nénit, odaadjátok neki a nyulat, s szépen megkéritek, legyen szíves, ölje le és nyúzza meg... hisz olyan derék asszony.

Jól fogta meg a dolgot. Tudvalevő: a gyerekeket lenyűgözi, ami legjobban kedvükre van, mással meg már nem törődnek. Találtak egy lila szalagot s póráz gyanánt rákötötték az állatka nyakára; ezt aztán egymás kezéből kapkodták, úgy húzták, ráncigálták maguk után a csökönnyösen ellenálló s félig megfojtott nyulat.

— Mondjátok meg Diomira néninek — kiáltott utánuk az anyjuk —, hogy ha megteszi, megtarthatja magának az egyik combot! Nem... mondjátok inkább: a fejét! Egyszóval, majd amit akar.

Alighogy elmentek a gyerekek, betegápolók, orvosok és rendőrök szállták meg a lakást. Marcovaldo is velük volt; halottnak látszott inkább, mint elevennek. — Itt van a kórházból elhozott nyúl? Mutassák gyorsan! Hová tették? De hozzá ne nyúljanak!... szörnyű betegséggel van beoltva! — Marcovaldo a ketrechez vezette őket, ám az üres volt. — Már megették? — Nem, nem! — Akkor hát hol van? — Diomira asszonyságnál! — Az üldözők folytatták a vadászatot.

Bekopogtak Diomira asszonyhoz. — Nyúl? Miféle nyúl? Bolondok maguk? — Látván, hogy lakását elárasztja a sok fehérköpenyes meg egyenruhás idegen, az öregasszonyt majdhogynem megütötte a guta. Marcovaldo nyuláról semmit se tudott.

A három kisfiú meg akarta menteni a nyuszt; úgy gondolták hát, elviszik valami biztos helyre, ott játszanak vele egy kicsit, aztán szabadon engedik; ezért elhatározták: nem állnak meg Diomira néni emeletén, hanem továbbmennek, föl az egyik tetőteraszra. Anyjuknak majd azt mondják, hogy a nyúl elszakította a póráz és megszökött. De állat még nem temett kevésbé szökésre, mint ez. Kinszenvedés volt vele a lépcsőt jární. Minden lépcsőfoknál ijedten kuporodott össze. Végül is karjukba vették, úgy vitték föl.

A teraszon azt akarták, hogy fusson egy kicsit — nem futott. Megpróbálták kitenni a párkányra: kíváncsiak voltak, vajon mászkál-e rajta, mint a macskák — ámde úgy tetszett, szédül, tériszonya van. Megpróbálták fölrakni egy televíziós antennára: vajon fönnt tud-e maradni? Nem. Leesett. A gyerekek most

már únták, elszakították hát a pórázát, és a terasz egyik sarkában, ott, ahol szélesen kitarulkozott a rézsutos és szögletes tetők sokasága, szabadon engedték, majd pedig elmentek.

Most, hogy egyedül maradt, a nyúl végre megmozdult. Néhány lépést előremerészkedett, körülnézett, irányt változtatott, megfordult, majd apró, suta ugrásokkal elkezdett föl-le sétálni a tetőteraszokon. Fogságban született — szabadságvágyának nem volt széles látóhatára, nem ismert más jót az életben, mint egy kicsit félelem nélkül élni. Most hát mozgolódhatott, anélkül, hogy bármitől kellett volna tartania, — tán úgy, mint még soha. A hely szokatlan volt; dehát arról, mi szokott s mi szokatlan, eddigi élete során nem alkothatott magának tiszta fogalmat; amióta pedig úgy érezte, hogy valami furcsa, titokzatos kór rágja a bensejét, mind kevésbé érdekelte a világ. Egy kicsit sétifikált hát a tetőkön; a macskák, látván suta kis ugrásait, nem tudták, ki lehet, s borzolt szőrrel, ijedten hőköltek vissza.

Ezenközben a nyúl ide-oda bókászása nem maradt észrevétlen a padlás-szobák lakói előtt. Salátalevelek jelentek meg az ablakpárkányokon, küszöbökön, míg odabent, a függönyök mögül kandi szemek lestek kifelé; volt, aki körtecsutkát dobott a tetőcserepekre, köréje meg hurkot vont, madzagból; másik útjelző barázdát szórtak sárgarépa darabkákból, mely a tetőpárkánytól lakószobájukig vezetett. S efféle jelszavak röpködtek a fent lakó családok körében: Nyúlpecsenye mártással... Becsinált nyúl... Nyúlpörkölt...

Az állat észrevette ezt a sürgés-forgást, az eledelek e néma kínálgatását. S noha éhes volt, nem evett; nem bízott a kínálókban. Tudta: valahányszor valami sötét és fájdalmas dolog következik: tűt szúrnak a húsába, vagy műtőkéssel vágnak belé, betuszkolják egy ketrecbe, vagy szalagot kötnek a nyakába s úgy ráncigálják... S e szerencsétlenségek emléke elvegyült azzal a rosszal, amit magában érzett, testének, szerveinek lassú romlásával — a halál előérzetével. S az éhséggel. De mintha tudta volna, hogy mind e kínok közül csupán az éhség enyhíthető, s fölismerte volna, hogy e kétes indulatú, megbízhatatlan emberi lények — a kegyetlen szenvedéseken kívül — valamiféle védekettséget, otthonos érzést is adhatnak, amire mégiscsak szükség van... Elhatározta, hogy megadja magát, hogy részt vesz az emberek játékában — aztán történnék, aminek történnie kell. Így hát elkezdte majszolni a répadarabkákat, követve a csíkot, mely, tudta jól, megint csak rabbá s vértanúvá teszi majd, de amelyen tán utoljára ízlelgetheti a kertek finom föld-zamatát. Íme, közeledik már a padlásszoba ablakához... íme, mindjárt kinyúl egy kéz, hogy megragadja... De nem. Ehelyett hirtelen becsukódik az ablak s őt kint hagyják. Ez különös, ilyet még nem tapasztalt: egy csapda, mely nem akar csappanni. A nyúl megfordult, kereste a fondorlat többi jelét, hogy kiválaszthassa, melyiknek adja meg magát. Ám a salátaleveleket gyorsan besöpörték, a hurkokat eldobálták, a kikönyöklő emberek eltűntek, bezárták, elretesztelték az ablakokat, ajtókat, a teraszok elnéptelenedtek.

Az történt, hogy egy rendőrségi autó keresztül-kasul rohángált a városon, hangosbeszélője pedig a következőket kiabálta világgá: — Figyelem! Figyelem! Eltűnt egy szörnyű métellyel beoltott fehér, hosszúszerű házinyúl! A húsa mérgező, és pusztá érintése is fertőző-veszélyes! Aki meglátja, azonnal értesítse a legközelebbi rendőrsöt, kórházat, vagy tűzoltóságot!

Rémület szállt a tetőkre. Az emberek lesben álltak, s aki megpillantotta a lomha kis ugrásokkal tetőről tetőre kóborló nyulat, tüstént fellármázta a többi, s máris eltűntek valamennyien, mintha sáskajárás elől menekülnének.

A nyúl ügyel-bajjal egyensúlyozott a párkányokon; a magány, mely épp akkor lepte meg, amikor fölfedezte az ember közellétének szükségességét, most még fenyegetőbbnek, elviselhetetlenebbnek rémlett.

Közben Clorindo könyvelő, aki öreg, tapasztalt vadász volt, sörétre töltötte puskáját, s lesben állt az egyik kémény mögött. Amint megpillantotta a nyúl ködből előbukkanó fehérés körvonalaait, lőtt; ám a szórás valamivel odább, a tetőcserepeket érte. A nyúl hallotta a körülötte visszhangzó dördülést; egy sörét át is lyukasztotta egyik fülét. Megértette: ez hadüzenet; az emberekkel való minden kapcsolatnak immár vége. Valamiféle megvetést érzett, megvetette azt, ami süket közönynek és zord hálátlanságnak rémlett. Eltökélte: véget vet az egésznek. Egy bádoglemezzel borított tetőrész részut ereszkedett lefelé — le az úrbe, az opálos, ködös semmibe. A nyúl ráállt a lemezre, mind a négy lábával, először óvatosan, majd teljesen eleresztve magát. S ekképpen csúszott lefelé, tönkretéve, romlástól körülkerítve — csúszott le a halálba. A peremen az ereszcsontra egy pillanatra föltartóztatta; aztán lefordult...

Hogy rögtön egy kesztyűs kézben találja magát. Az egyik tűzoltó fogta fel, aki tolólétrán mászott a tetőre. Az állati méltóság e legvégső gesztusában is megakadályozott nyulat a mentőkocsiba rakták, s az máris szágudott a kórház felé. Ott volt a kocsiban Marcovaldo is, feleségével s gyermekeivel együtt; megfigyelés és egy sor próbaoltás végett őket is magukkal vitték.

TELEGDI POLGÁR ISTVÁN fordítása.

FIATALOK

Németh Ferenc

Jeltelen kövek

Fű nő, lomb fakad, gyümölcs megéri,
levél lehull a barna avarba.
Tavasszal szétfutnak a vadvizek,
ökrök ballagnak őszi port kavarva,
a Sárvíz fölött elhúznak a vadludak
s a tél a földeket messze betakarja.
Merre jártok jó lovak, csengettyűs szánok,
Pista bátyám, János merre jártok?
Utatok befutta a hó, ti jeltelen kövek,
kihűlő emlékek, nyomotokon varju károg.

Nyoma tünt útnak
Ezüst színe ősznek
Vadludak húznak
Évek kergetőznek

Régi legények, ti bálványderekúak,
kalaptokon a pántlika kivirágzott.
Fekete haj csapzott homlokotokba,
nagy szemetekben rőt alkotnyvilág lángolt.
Tükrös csizmájú legények, villanó bicskájúak,
összefonódzó karokkal vágtatók,
szikrázó fehér ingek alatt piros pipacsok nyíltak.
Nyomotokban zörgő kövesút, nótaszó lobog
s kurjantások pántlikás üvegekről, kis katonák.
Belevágtattok a vadvizekbe vessző utakba.
Nyomotokban fű nő, gyümölcsöt szüretelnek.
Utatok befutta a hó a messzi mezőkön
Oroszország hatalmas földjén, kihűlő emlékek
a brjanszki erdő alján, a Don-kanyarba tüntek,
Oroszország végtelen mezőin nyomotokon varju károg.

Hó hull Száll a szán
Temető alszik csendesen
Deres tajték vasablán
Varju ül a köveken

Sztyeppék. Fűvek. Fekete föld. Alusznak a legények.
 Aluszik sok magyar fiú. Mellükön pipacsok nyíltak.
 Alusznak a rossebbakák, alusznak a szegények,
 baranyai bicskás, tolnai tarisznyás keményderekű legények.
 Pista bátyám, János aluszik, íme visszatértek
 s alusznak Oroszország nagy földedben a halottak,
 a népvápdorlás útjain szép-ükapáikkal találkoztak.
 Elhagyták a pántlikás kalapot, tükrös fekete csizmát,
 zsebkendő sarkába kötött pengőik mind elitták,
 elvesztették a villanó bicskát, szemük alkonyi fényét,
 kisimult fekete hajuk, csapzott szőghajuk kisimitották,
 összefogódzó karjaik egyszer eleresztették egymást,
 csontjaik megpihentek, akárcsak otthon az országutak mellett
 s kilobbant kurjantásaik a sztyeppén szétlebegtek.

Fű Fű Suhog a fű
 Lent a sztyeppe temető
 Fent az ég a szemfedő
 Víz Víz Locsog a folyó
 Lenn suhannak a halak
 Fenn fekete madarak

Ó égiterrülő sztyeppék! Ez lett hát végül a hazátok.
 Ez a föld osztatott ki néktek. Fölöttetek fű nő, varjú károg.
 Fölöttetek menyecske lépdél s azóta született legények,
 s ti megálltatok az időben, soha meg nem öregedtek.
 Ti fiatalöreges, nótaszóval elszálló szegények,
 a félszer alatt korhadó kapanyeleken kezetek nyoma fénylett,
 a szarufák közt rozsdásodó kaszákon kaszakövetek nyoma fénylett
 mert kapanyél helyett puska tusát adták tenyereitekbe,
 kaszák éle helyett szuronyokat adtak aratni tinéktek,
 nem szórhattátok a termő magokat, magtalan ölmot szórtatok,
 mert fegyvert fogattak veletek ti fegyver által elvesztettek,
 kik szemetekben a Sárvíz-menti mezőkkel búsan meneteltek.
 Árvalányhaj lengett sapkátokon, mikor elindult a vonat,
 s céltábla lett a rozmaringszál zubbonyotokon ti holtak.
 Pedig ha kedvetekre verhetnétek volna, akit kedvetekre verni kellett,
 hej ti Rákóczi kurucok, talpasok, Kossuth honvédek, legények,
 ti hősnék elvesztettek, nem lettetek volna ilyen hősihalottak,
 de lettetek volna hősei ősök csatáinak s eljövendő napoknak,
 lettetek volna szerelmes lányok férje, szabad fiúk apái, boldogság katonái,
 nyílt volna előttetek hímes virágok mezeje s győzelmek dáiái.

Elfáradtak szegény fiúk
 Be nagyon elálmosodtak
 Álmaikból lengő vetések
 Jó fűvek kalászosodnak

Ó bátyáim, unokatestvéreim, véreim, ti hiába halottak,
 Oroszország végtelen mezőin, susogó nyárfák alján aludjatok csak.

Szép álmokat tinéktek, a nagy föld békességében derűs álmokat,
 örködjék álmaikat, aki él, ha ti már nem élhettek békés napokat.
 Őrizze a földműves csontjaitok, fölé szelíd magokat vessen,
 őrizze az asszony, méhének gyümölcse gondtalan békébe ne vessen,
 őrizze a kovács, a fémekből ne verjen fegyvereket,
 őrizzék a mai legények, ne a fegyverek nyelvén énekeljenek.
 S ti jeltelen kövek, véreim, ti elfecsérelt szegény legények,
 őrizze emléketek az élők életét Oroszország messzi mezőin
 s a Sárvíz-menti halmokon, réteken, aranyló szőlőhegyeken,
 a vadvizeken, meg a kis falukon átfutó kövesutakon,
 hol ökrök ballagnak s ti mentek velük őszi port kavarva,
 míg jeltelen testeitekre levelek hullnak az őszi avarba.
 Érik nekünk a gyümölcs, nem kószolhatjátok már ti szegények,
 béke legyen már veletek s velünk békés nyáresti fények.

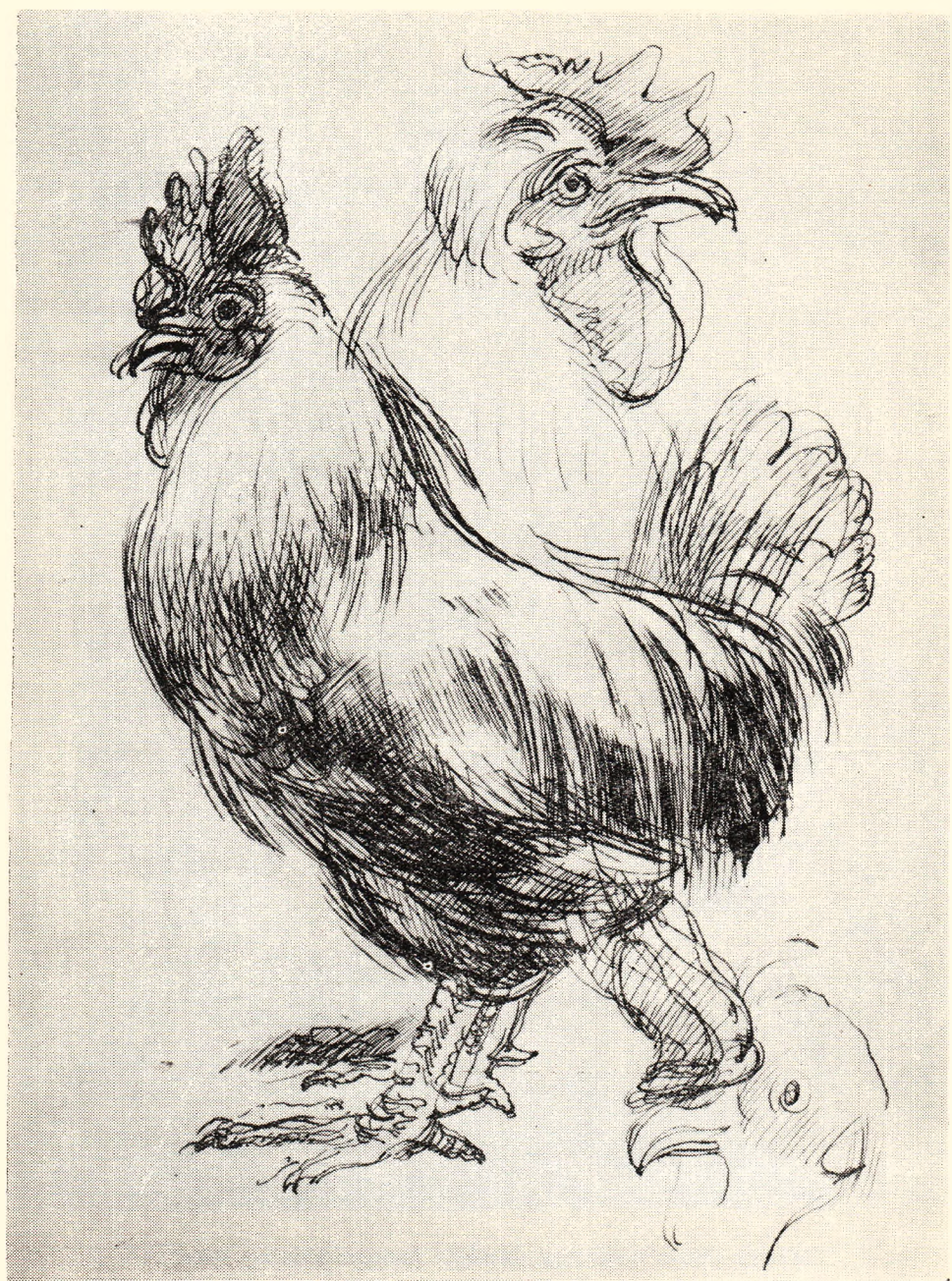
Búzás Huba

Nézz a Séd vizére

Nézz a Séd vizére kedvesem
 hűvös hajnalban, délben, estelen,
 mikor lassan a föld az égre nő
 és egyre kékebb lesz a levegő,
 tekints a Séd vizére néha, itt,
 mikor az ég egy felhőt lehajít
 s fehérre mossa már a víz, a hab
 és túl, a fák között lemegy a nap,
 ekkor szoknyádat húzd fel kedvesem
 és gázolj át a fodros vizeken,
 felhőkön lépkedj, hozd el a napot,
 vagy tán az első esti csillagot,
 no húzd fel már szoknyádat, kedvesem,
 öröm lenne, bizony, e perc nekem!

Márffy Ödön: Önarckép (Modern Magyar Képtár, Pécs)

Martyn Ferenc: Kakasok (Vázlat)

Sobor Antal

A fák nem harcolnak

Nagyobbra sikerült huppanás volt, mint ahogy gondolta. Mint a kő, lelapult a gödör fenekén, arcát a sáros földbe nyomta. Lélekzetét visszatartotta. Dübörgő szívdobogása ellen nem tehetett semmit. Várt.

Semmi.

Megúsztta. Lassan mozdult, csak éppenhogy megemelte fejét, aztán egyenként tagjait. Kézfejjével letörölte izzadt, csatakos arcát, lelökte a sisak peremére ragadt sarat. Aprókat köpött. Térde, könyöke talán vérzik is. Mindegy, sikerült. Ideért. Tudta, hogy mit kellene majd tenni, de hogy valójában mi lesz, ezt nem tudta biztosan.

Az ember nyolcszáz méteres laposkúszás után igazán nem tudhatja, hogyan ér egy gödör fenekére. Különösen, ha nyolcszáz méter minden sarát hozza. Sár, sár mindenütt. Az ember egy idő után maga is sár lesz.

Ovatosan az órájára pillantott. Tizenegy óra. Tizenegy óra húszkor meg kell indítania az akciót.

Felpillantott. Az éjszaka világos, nyugodt és csendes volt. Jobbról lapos, enyhe hajlat. Sima, sehol egy fedezék. Balról gyér erdő, fiatal fákkal. A fák sudáran merednek az égre. Szinte csodálkozva bámulta rendíthetetlen nyugalumukat, amint nyílegyenesen, magasan nyújtóznak. Az ember mindenhol fedezéket keres. A fák csak állnak egykedvűen. A fák nem harcolnak.

Es szemben a part. A sötét, meredek homokpart, tetején a bozót. Valahol ott fönt a bozótban van a géppuskafészek.

Ott fönt már ők vannak. Valószínűtlenül közel és kiismerhetetlenül távol.

Csak most kezdett tapogatni a puskája után. Vigyázva féloldalt fordult, felkönyökölt. A puska a lábánál lapult, magához húzta.

A gödör szélét nézte. Sáros. Kissé előre kell majd araszolnia, ha löni akar.

Izgalom fogta el. Szentigaz, hogy a huszonhét hónap alatt még ilyen nyomorult helyzetben nem volt. Lőni kell majd. Innen löni, ebből a málló falu sáros gödörből.

— Nem a lövés, a torkolattűz a lényeg!

Igen, a torkolattűz a lényeg. Ezt kellett megjegyeznie. Csak el kell sütni a puskáját többször, sokszor, lehetőleg helyváltoztatással, mintha többen lőnének. A part felé kell löni, lényeg az, hogy ott fönt jól lássák a torkolattűzet.

— Nem a lövés, a torkolattűz a lényeg! — magyarázta Kemenes, Kemenesnek meg az az istentelen hangú német százados, aki úgy beszélt az anyanyelvét, mintha máris géppuska ropogna.

Értette ő, nagyon is értette ezt az átkozott dolgot. De értették a többiek is. Amikor elindult némán, meredt szemekkel néztek utána.

Milyen régen volt, amikor eljött, mintha napok teltek volna el. Pedig dél-

után indult, alig néhány órája. Az erdőben kellett bevárni az estét. És aztán a sötétben tovább... A kis Szabó sűrűn pislogott utána. Aztán leszegte a fejét. Tudták, mindannyian, hogy mi a parancs.

— Kitörni, kitörni... — hajtogatta a géppuska hangú német tiszt szakadatlanul. A homokpart alatti sík lapály felé sejtette a kitörési lehetőséget. Ott, ahol a magas part bozótjában a géppuska van. A biztos halál. A géppuska kulcsa a terepnek, onnan be lehet lőni a lapos mezőt. Ha nincs a géppuska — magyarázta Kemenes zászlós, — megmenekültünk, kitörünk.

Igen. Megmenekülni. De vajon, ki menekülhet, ha van menekvés? A németek a csonka, tizenkét emberből álló magyar szakaszra bízzák a part felőli át-törést. Ha sikerül, nyomukba jönnek, ha nem...

— Egy ember az éjszaka magára vonja és leköti a géppuska tüzet. A torkolattűzek beszélnek. Innen is, onnan is. A mi aknavetőink bemérik a géppuska-félszket és végeznek vele. Akkor aztán, maguk előre!

— Jawohl! Jawohl, Herr Hauptmann! — jegyezte meg időnként Kemenes zászlós.

— Mi fedezzük magukat, legyen egészen nyugodt. Bízzék bennünk! Átkozott helyzetben vagyunk, de mindenkinek tudnia kell, hogy nincs még vége!

— Jawohl, Herr Hauptmann! — ordította Kemenes, mert a végére a Hauptmann is felemelte a hangját.

Az emberek maguk elé hámultak a sárba vagy a bakancsukra, amely négy napja nem került le a lábukról. Az isten tudja, mire gondolhattak ebben a dél-utáni szürkületben. Talán semmire, talán arra, hogy egy ugrás innen a falujuk, az otthonuk. A tehenet ilyenkor már etetni kell, az asszony fejéhez készül, a kut láncsa csörög, a gyerek vizet húz...

Itthon vannak. Huszonhét hónapi pokol után itthon. De ennyire távol még sohase voltak...

Újra hasrafele küldt a gödörben. Nagy vágy fogta el, hogy rágyújtson. De nem lehet. Valahol el kellett volna dobni azt a nedves félcigarettát, hogy ne is érezze itt magánál.

Az erdő felől apró neszek szűrődnek. Állatok — gondolta. A tavaszi éjszaka a háborúban is rejtelmes zajokkal telik meg. Az erdő tavaszra készül, a fák is ezért nyújtóznak. Még jó is, hogy nem az erdő felől próbálkoznak. Kemenes dél-előtt jelentette a Hauptmannnak, hogy az erdőn túlról, messziről páncélosok zaja hallatszik. Nyomulnak előre. Csak az isten a megmondhatója, hol áll a front.

A felhőrongyok közül megvillant a hold. Önkéntelenül lejjebb húzódott. Órájára nézett. Negyed tizenkettő. Tíz perc múlva meg kell kezdeni a tüzelést.

— Nem a lövés, a torkolattűz a lényeg! A torkolattűz!

Vajon, mi lesz?

Egyedül van. Kemenes őt jelölte ki. Már a bevonuláskor hosszan bámultak egymás szemébe. És a huszonhét hónap alatt Kemenes szakadatlanul nézte. Érezte ennek az embernek a tekintetét még a hátában is.

Most hát ide küldte. Tudta, hogy miért.

Mi lesz az első lövés után? Tud-e még lőni, vagy... A gödör omlatag fala fröcsögni fog, szeme-szája sárral lesz tele, a rohamsisakon pattognak a göröngyök, és alatta egészen úgy hallatszik minden, mintha egy dőlő, omló, visszhangzó pincében lenne...

Karját előre nyújtotta, a gödör málló mellvédjét tapogatta. Keze nyúlós sárban vájkált.

Nem mert mozdulni. Tudta, hogy fentről kirajzolódnak az alakok. Kirajzo-

lódik majd a tizenegy alak is. Tizenegy sötét alak, tizenegy célpont. Vajon, meddig lesz meg a világos háttérben a tizenegy célpont?

De miért, miért gondol erre? Hiszen átmennek. Legalábbis itt átmennek. Hisz az ő feladata, hogy felfedje a géppuskát az aknavetők előtt. Csak löni kell. Néhány lövést kell leadni, a géppuska akkor odafent megszólal. A torkolattűzek beszélnek. A német aknavetők bemérik a géppuskát és végeznek vele. És akkor ők tizenegyen átmennek.

Hogy hova mennek, mindegy. Megszokták már, hogy mindig a közvetlen kelepcéből kell szabadulni. Aztán mindegy. De van-e most már menekvés? Ki hiszi el, hogy van olyan gyűrű, amelyből ki lehet törni. És ha ki lehet is, ott van egy nagyobb gyűrű. A kis Szabó vajon milyen gyűrűből akar szabadulni? Semmilyen gyűrűből! Egyszerűen haza akar menni. És ahogy mondta egyik este, beülni egy dézsa meleg vízbe, és egy fakéssel levakargatni a testéről ezt a ráta-padt, véres, sáros rongyot. Aztán elfelejteni az egészet.

Es vele mi lesz?

Mi lesz? Most hasított bele igazán a gondolat. Eddig szinte ideje sem volt gondolkozni rajta. A sárral küzdött, míg ideért ebbe a gödörbe. Tudta, hogy körülötte sokan fekszenek így. Idejöttek a homokpart elé tegnap, tegnapelőtt. Egyenesen a géppuska torkába. Azóta itt fekszenek ugyanúgy, mint ő. Csak ők már nem mozognak.

Az óra tizenegy óra húsz percet mutat. Még öt perc. Öt perc múlva löni kell.

Löni. És tizenegy ember átmegy a homokpart alatt, hogy valahol a következő homokpartnál összerogyjon, mint egy halom zsák. És a tizenkettedik itt marad.

Nem. Nem, ebből elég volt. Neki is joga van a közvetlen kelepcéből szabadulni. Neki is joga van hazamenni. Tanító volt egy somogyi faluban. Vissza kell menni. Eddig nem bízott benne. Itthon van, a Dunántúlon van. Igaz, egy gödörben. De itt vannak mellette a fák, a tavaszra készülő fák...

Még két perc.

Most fogalmazta meg magában először egészen pontosan, hogy nem fog löni.

Nem lepte meg a gondolat. Tulajdonképpen, mikor elindult sem volt egészen biztos benne, hogy löni fog, de nem gondolt rá határozottan. Csak jött. Vagy inkább mászott.

Egy gödör fenekén azonban sok mindenre gondolhat az ember.

Tizenegy óra huszonöt.

Most fel kellene emelni a puskát és lassan lenyomni a billentyűt... Aztán...

Huszonhat... huszonhét... huszonnyolc...

Már nem várják ott hátul a lövéseket. A Hauptmann és Kemenes nem tudja mire vélni a dolgot.

De Szabóék... Szabóék értik. Megértették. Az utóbbi hónapokban nagyon összekovácsolódtak. Ismerik egymást. Talán, mióta itthon vannak.

Felpillantott. Egészen világos az éjszaka. Nem fognak indulni, és nem valószínű, hogy Kemenes újra küld valakit. Ha mégis, annál jobb. Csak Szabóék közül jöhet.

Megvárja a hajnalt. Most már korán hajnalodik. Van nála egy levél. Még hazulról kapta. Két hónapja itt hordja a zubbonya felső zsebében. Jó hosszú levél, sűrűn teleírt négy oldal. De azért fehér. Távolról fehér, ha majd meglóbogtatja.

Örült, hogy ebben a sártengerben, a maga mocskos, sáros holmija között akadt egy tiszta, fehér valami...

Farkas László

Braulio Cuervo Rodriguez

A disznótoros vacsorán velünk volt
 Braulio Cuervo Rodriguez,
 Spanyol barátunk. Amikor gyanútlan
 A kolbászhoz nyúlt, vártuk: most mi lesz?!...
 A paprikától kicsordult a könnye,
 Hispániában nem ismert ilyet.
 A másodszori kínálást köszönte,
 És jóízűen velünk nevetett.
 Exotikum volt mindnyájunk szemében,
 Szavára lestünk. „Igazi spanyol!...”
 A gyerekkora ott telt Madrid táján,
 A Jaram partján játszott valahol.
 S most itt él nálunk. Meséli, a nők itt
 Körülrajongják. Nagy szenzáció,
 Ha nevét hallják bemutatkozáskor.
 „Mondja még egyszer: ... Hogy? ... Külföldi? ... Ó! ...
 Spanyol? ... Ne mondja! ...” S aztán hamarosan
 Jön rá a sablon, hogy „örült spanyol”.
 Ismeri, várja, tudja már, hogy ez jön,
 Mosolyog csöndben, és egy szót se szól.
 Hispániára gondol, ahol apját
 Megölték. Utnakindult a család.
 Francia földön és Hollandiában
 Végezte el az alsó iskolát.
 És jönni kellett onnan is. Ma Pesten
 Egy gyárban mérnök. Töri a magyart.
 Elgondolkodva felel, hogyha kérdik,
 Mit vétett apja, mit tett, mit akart.
 „Mit akart? ... Békét. Én is akarok,
 Hogy béke lenni ... Majd visszamegyek
 Egyszer még én is haza, Spanyolország.
 Jó volt ott lenni boldog kisgyerek...”
 ... Ültünk soká a fehér asztal mellett,
 S már másképp néztünk rá, mint azelőtt.
 Megmerevült a nevetés a szánkón,
 A múltba néztünk, s hívtuk a jövőt.
 S teli pohárral ittunk a jövőre,
 Mikor egészen béke lesz,
 S a Jaram partján sétálhat nyugodtan
 Braulio Cuervo Rodriguez.

Szilágyi Ferenc versei

Kőfaragók

Öten nekifeszülnek
a dacoló anyagnak:
tömeg a tömeg ellen,
hogy izom és szív legyőzze
súrlódás, tömeg és súly
konok összefogását.
— Mint bolygó testét tartó
vonzás, súlyos erő,
úgy tartják a kötömböt,
s mint egy isten szavára
— rajta! — lendítnek egyet.
S vasgörgőin megindul,
mint meteor egy ujjnyit,
egy arasznýt a célhoz:
hogy verejtékcseppeknek
nehéz szivárványában,
bronz arcok izzásában
föllendüljön az égig —

s a lengő épületnek
homlokán büszke ékszer
legyen; szent jelvény:
híred
s nagyságodat dicsérni
emberi, hősi Munka!

Alkony

Az Alkony sorba leszedi
— lánykéz a száradó ruhát —
a színeket — —
fönn szikrát szór már
nagy ívben sötét vasalója —

s lebbszennek fenn holdfényes felhők —
ünneplője halk fodrai

Tavi zöld

Egy-két eső befonta náddal,
 arannyal a vizet —
 a reggel ezüst párájában
 álmodik a tavaszi kert —
 meggyfák fehér vitorlájában
 feszülnek a könnyű szelek —
 az aranyeső horgászbóján
 kis ezüst fények lengenek

hálóit emeli a reggel:
 a bokrok közén fény remeg —
 fickándoznak a friss virágok:
 pirosuló szárnyú keszegek —

Kiált a szél —
 piros bolyáját
 vonja egyre feljebb a Nap —

a kert vad zöld hullámain
 tajtékos szirmok torlanak —

*Szabó Éva versei**Álomkockák*

Nyitva volt az ablakom
 Felhő volt a paplanom
 Csillagokból volt gomb rajta
 Holdsugárral odavarrva
 Csillagsoda szétgurult
 Felhőn át a földre hullt
 Egyik volt a szerelem
 Azóta is keresem

Alkonyat pávatánccal

Szivárványos pávafarkon
 kertek alatt már az alkony.

Táncroppantó sárga lába
 térdig jár a holdvilágba.

Ringó rengő farkatolla
 kék párát hullat a tóra.

Csípője hullámozó bokra
 puhán lebben a habokra.

S érett sárga csillagokat
 szór a táj fölé e tánc.

Egry József néhány levele*

1951. június 19-én, tíz esztendővel ezelőtt halt meg Badacsonytomajon Egry József festőművész, akinek kristálytisza, átszellemült művészete a gazdag huszadik századi magyar piktúra egyik legnagyobb büszkesége. A mester sírjánál a barát és küzdőtárs, Bernáth Aurél joggal mondhatta, hogy az utókor „Egry József művészetének eredményeit, annak hitelességét és szépségét nem fogja megtagadni, hanem besorozza azoknak a nagy eredményeknek a sorába, amelyek a magyar kultúrát teszik.” (Szabad Művészet, 1951. július, 298. old.)

Halála 10. évfordulója alkalmából Egry József néhány levelét publikáljuk. Meg kell jegyeznünk azt, hogy Egry nem volt élvezetes s „jósvádájú” levélíró, nem tartozott azok közé a művészek közé, akik ügyesen bánnak az íróttal. Tudta ezt magáról Egry József is, — Gegesi Kiss Pálhoz írott egyik levelében a következőket mondja: „Örülök, ha képből ki tudom fejezni a lényegét, nemhogy írásban, szavakban.” („Az új magyar művészet önarcképe”, Európai Iskola kiadása, Bp., é. n., 18. old.) Egry levelei mégis nagyon érdekesek, mert bevilágítanak ennek a világ zajától elvonult, szemérmes-szerű, nagy művésznél küzdelmes életébe, s megismertetnek a művészetről vallott mély gondolataival. Leveleire is áll az, amit Bernáth Aurél már említett sírbeszédében így fogalmazott meg: „Hiteles volt minden gesztusa, minden ecsetvonását közvetlen szívéből írta ki.”

A közölt levelek és levelezőlapok közül az első három dr. Zombori (korábban Weber) Miklóshoz íródott. Zombori 1945 előtt székesfővárosi tisztviselő, a felszabadulás után a Kodály és Kassák vezetése alatt működő Magyar Művészeti Tanács előadója volt. Sok prominens művészhez, íróhoz fűzték baráti kapcsolatok, így Dési-Huberhez, Szőnyihez, Kállai Ernőhöz, Barcsayhoz. Finom kis műgyűjteménye is volt, Kmetty, Ferenczy Béni, Gadányi és más kiváló modern magyar mesterek munkáiból.

* * *

Az első levél a 30-as évek végéről való. Címzése: „Nagyságos Dr. Weber Miklós úr, Budapest, Ráday utca 4, Népjóléti Hivatal.” A levélboríték hátlapján: „Egry József Badacsony Zala m.” (Itt jegyezzük meg, hogy valamennyi általunk közölt Egry-levél, ill. lap feladói jelzése ugyanez.)

Kedves Doktor Úr — ne nehezteljen ha hirtelenében mingyárt [!] soraim elején azzal a kéréssel fordulok Önhöz, tekintettel nehéz körülményeimre, jelenleg égető fizetni valóimra, hogy legyen oly szíves és küldjön 40 p-t a birtokában lévő festményemért. Úgy remélem [!], nem terhelem túlságosan ezzel a baráti ár formával, ami nekem most hirtelenében — mint sajnos minden fillér — nagy szolgálatot tesz.

* Örömlénk, ha e publikációt — a művészettörténeti kutatómunka megkönnyítése érdekében — más Egry-dokumentumok közzététele is követné. (A Szerk.)

Hogy van egyebekben? Mi több ügyünk-bajunk elintézése végett még egy-két hetet itt töltünk Badacsonyan.

Minden szíves figyelmét előre is köszönve őszinte tisztelő hiva

Badacsony 939. IX. 25. Zala m.

Egry József

(A levélhez mellékelve fennmaradt a kért 40 pengő elküldését igazoló feladó-vevény. A levél érdekes dokumentum a művészek két háború közötti szociális helyzetéről. Amikor Egry 40 pengőért egyik festményét (nem rajzát!) eladta, 56 esztendő, ismertnevű művész volt, akiről már önálló monográfia is megjelent, és sok folyóirat-tanulmány.)

*

A következő levelezőlap már a felszabadulás után íródott. Címzés: „Dr. Wéber Zombori Miklós úrnak, Budapest, Szent István tér 15. M. Művészeti Tanács.”

Kedves Barátom, a visszaküldött rajzokat a 100 Ft-tal együtt köszönettel megkaptam. Csak azt nem értem, miféle számológédcédulákra sokszorosították a rajzot? Egyebekben örömmel látom, hogy a képzőművészetek körül sok szép eredményes munkálkodással tevékenykedtek és lehet remény a további legjobbakra. Ha a mai nehéz körülményeink egy kicsit javul [!] és egészségem engedi, felnézek Pestre, — akkor remélem találkozunk és élőszóval többet — —

Mégegyszer köszönve figyelmetek és a legjobbakat kívánva

őszinte tisztelő híved

Egry József

Badacsony 947 III. 11.

(1946/47-ben a Művészeti Tanács ízléses számológédcédulákat hozott forgalomba. Rippl-Rónai, Márfy, Egry, Szalay Lajos s mások egy-egy szép grafikájának reprodukciójával. Több vendéglőben s cukrászdában egy ideig ezek az artisztikus számológédcédulák voltak használatban. — A szövegből kitűnik, hogy Egry rokonszenvvvel figyelte a felszabadulás utáni évek magyar művészeti életét.)

*

A következő levelezőlap címzése: „Dr. Zombori Miklós úrnak, Budapest, VII. Madách Imre tér 4. Művészeti Tanács.” (A téves címzést a posta áthúzta, a Madách tér fölé írva: Szt. István tér 15.)

Kedves Barátom, szíves soraidra válaszolva, bocsáss meg, hogy a sok mindenre kiterjedő figyelmedre, kérdésedre ideges türelmetlenségem folytán ezúttal képtelen vagyok érdemlegesen válaszolni. Az elmúlt 2 év alatt alig tudtam munkáimmal foglalkozni és csak 1—2 kisebb nagyobb képet készítettem. Az idej telünk is rémes volt. Sajnos, most is sok gond, baj nyomja életünket. Pestre, ahogy a körülmények engedik, pár napra fölutazom s akkor élőszóval többet. Erről jut eszembe, az utazásra szeretnék a M. Művészeti Tanácstól valami személy igazolvány félért és hálás lennék ha lennétek szívesek küldeni — mégpedik [!]: Egry József, született: Zalaújlak 1883. március 15. Anyám neve: Höcs Katalin, apám neve: Egry József. Nem tudom, mi kell még az ilyesmihhez...? Majd itt a községházán is kérek valami ilyen félért ha utazom. Most csak ennyit K. Barátom. Mégegyszer köszönve minden szíves figyelmed és a legjobbakat kívánva ölel

Egry József

Badacsony 947. IV. 9.

Ha az igazolványhoz fénykép kell, kérlek, Rónai Dénestől légy szíves kérni vagy Pécsitől.

(Rónai Dénes az elmúlt évtizedek kiváló fotográfusa volt, Székely Aladár-szerű nagykulturájú egyéniség, frók, művészek — közöttük Gulácsy Lajos — jóbarátja, mecénása. Pécsi József — akiről Pátzay Pál egyik legszebb plakettjét mintázta — ugyan-csak a két háború közötti időszak élvonalbeli fotoművésze volt).

* * *

A következő levelek, ill. lapok címzettje Szalai Zoltán festőművész, a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnázium jelenlegi tanára. Mesterének tekintette Egryt, akit sokszor felkeresett Tomajon. Szalai Zoltán 1948-ban született kisfiának keresztapaságát Egry örömmel elvállalta. Szalai Egry 21 hozzáírott lapját és egy levelét őrzi. Az ő szíves hozzájárulásával közöljük két lap szövegét. Mindkettő címzése: „Szalai Zoltán festőm. tanár úrnak Nyergesújfalu.”

Kedves Barátom,

szíves soraidnak örültem. Nagyon köszönöm a följárlott szíves szolgálatkész-séged.

Mindenesetre, ha a közeli napokban, hazajönnél és Szücshez benéznél, egy kis csomag féle lenne részemre nála. Ugyan már írtam neki, hogy ezt a csomagot küldje postán. Különben a jövő hó elején magam is készülök föl Pestre. Valószínűleg, Borsos Miklósnál szállok meg egy-kettő napra (XI. Bartók Béla út 16.)

Örömmel veszem soraidból, hogy kedvvel dolgozol. Bizony a művészet, munka mindég a leghálásabb még akkor is, ha talán nem is találkozik kellő méltányolással. Persze, hogy sokat kell dolgozni, kinlódni, hogy eredmény legyen. Azonban a legnagyobb áldozat amit a művészetért hozunk, nem érhet föl azzal a kis örömmel ami a nyomában kel. Magunkról ezúttal nem tudok az ösmerteken kívül újabb valamit jelezni. Mintha egy kicsit javulna a helyzet itt is. Csak még a közelgő tél okoz némi gondot. Na de hát, reméljük a legjobbakat. Mégyszer köszönve minden szíves figyelmed és kívánunk mindenben jókat és ölel

Egry József

Badacsony 946. IX. 24.

(A lap második bekezdése Egrynek a művészetről vallott emelkedett szemléletét tartalmazza. — Az említett Szücs Józsefről egy korábbi lapon — 1946. március 29-én — ezt írta Egry Szalaynak: „ügyeim, bajaim intézi és egyébként is igen kedves, művészeteket istápoló barátom.” Szücs az 1945/46-os inflációs, élelmiszerben szegény időkben, nem egyszer küldött Szalai útján vagy postán étolajat, zsiradékot, cigarettát Egryéknak. — A lapon említett Borsos Miklós: nagy szobrászművésznk. 1945 végén és 1946 elején kelt lapokból kitűnik, hogy Borsosék is küldtek étolajat, babot, élelmiszerféléket Tomajra az idős házaspárnak.)

*

Kedves Barátom,

szíves soraid véve sajnáljuk, hogy az idei karácsonyt nem a közeliünkben tölthetted. Na meg, hogy valami esetleges Szücs féle csomagot sem várhattunk lejövetelledel. Sajnálom, hogy a hidegtől Te is szenvedsz akárcsak mi, a többi, más nem kívánatosokról nem is szólva. A kezem, most is úgy fázik, dacára, hogy a fűtött kályha mellett ülök, hogy alig tudok írni. Gerlőteinek írtam ama általában említettetkre nézve. Nem tudom, mi van Gerlőteivel, hogy eddig nem választolt. Valami nincs nála rendben. Valószínű állása körül. Majd elvállik. A lényeg az, hogy akárhogy is van, ne veszítsd el a munkakedved, mert csak a munkaeredmény jogosít igényekre. Különösen a művészetekben, ahol nagyon sokat kell adnunk, hogy kaphassunk valamit. A pesti kiállításokról másoktól is kapok vegyes értékelésű értesítéseket, és örömmel látom, hogy az ambíció, törek-

vés a legküzdelmesebb körülmények közt is él és a legjobbakra biztató. Most már csak az a fontos, hogy ezen a hideg, gonátherhes télen átvergődjünk és egészséggel bírjuk. Most csak ennyit k. Barátom.

Köszönve figyelmed és a legjobb Karácsonyt és újévet kívánva

ölel Egry József

Badacsony, 946. XI. (vagy XII.) 21

(Dr. Gerlótei Jenő, Egry ismerőse, a debreceni egyetem magántanára volt. Verhaeren-ről és Paul Valéry-ről jelent meg egy-egy kötete, képzőművészeti tárgyú esszéket is írt. — „A lényeg az...” kezdetű mondat és a következő az állhatatos művészeti tevékenységet tanácsolja, némi fanyar rezignációval, a fiatal pályatársnak.)

*

1949. máj. 21-i lapján Egry gratulál Szalainak, aki elküldte az egyik elismerő kritikát a mesternek. „...Tudvalevő, a piktúra teljes odaadást és egész életet kíván. Ami pedig a kritikákat illeti, sajnós a jó, illetve dicsérő kritika a fejlődésben lévőknek sokszor többet árt, mint használ.” 1949. június 7-i lapján ezeket írja fiatal barátjának: „Ne feledd, a művészet csak akkor hálás, ha nem boldogulni, hanem magasztosulni akarnak általa.” Egy 1949. szeptemberében írott lapon a következőket mondja: „A művészetet nem kell féltetni: annak gyökerei a legtisztább emberiekből táplálkozik [!] és gyümölcse nem terem megrendelésre, követelésre. Tehát dolgozz tiszta meggyőződésed szerint és ne essél a mai sokak bizonytalanságába.” Három hónappal halála előtt, 1951. március 10-én bizakodó hangon ír önmagáról: „Más egyebekben köszönöm az egészségem iránti érdeklődésed, hál Isten valamelyest javult. Az életjáradékomból fel-emelték és pontosan kapom. Most már csak az a kívánságom, hogy mielőbb jöjjenek a meleg szép tavaszi napok és munkáimmal foglalkozhassam.”

*

1956. júliusában az egyik folyóiratban — Egry József halála ötödik évfordulója alkalmából — Szalainak tanulmánya jelent meg, amelyet elküldött Egry József özvegyének, aki 1956. július 28-án igen érdekes levélben köszönte meg az írást:

Kedves Zoltán,

Minden sorából érződik, hogy Jóskát nagyon szerette és értékelte, hiszen igazán nem tudni sokszor, hogy mint ember, vagy mint művész volt-e kivéteesebb. — Mint művész minden esetre egyedül áll s vele együtt elmúlt az a csodálatos szemlélete és megérzése a Balatonnak. — Boldog vagyok hogy némileg hozzájárulhattam hogy idejének legnagyobb részét ott tölthette. — Mikor megismerkedtem 1916-ban mindjárt megéreztem nagy tehetségét de viszont azt is — hogy az adott körülmények között, majdnem társztalanul a pesti Dzsungelben, mindig kávéházban ülve elkallódik, nem fejlődik ez a kivételes tehetség. — Képzelteti milyen nehéz volt a csendes vidék felé fordítani figyelmét, de képei mutatják, hogy ez teljes mértékben sikerült. Sajnos, különösen (azt hiszem, a 20-as évek derekán, Fónagy —?— rendezte) a Belvedere kiállítás képeiről, bár mind el lett adva, nem tudtuk, Jóska sem, hogy ki vette meg. Legszebb dolgai Cseh-Szombathy főorvos, Radnai Béla, néhai Fruchter Lajos, Gegesi Kiss Pálnál vannak. — Péccett is van sok képe orvosoknál. Sajnos nem tartotta elég fontosnak, hogy jegyezze az eladásokat, pedig ugye ma ez nagyon érdekes volna. — Mindenesetre szép gondolat halálának 10 éves fordulójáról a megemlékezés — ide tartozna egy méltó, szép síremlék, mit saját erőmből nem tudnék megvalósítani.

A „Napba néző” ember képét szeretném bronz domborműben a síremlékbe illeszteni. Nagyon jó volna kedves Zoltán, ha alkalmilag felkeresné, olyan sok apróság van, mit megbeszélhetnénk, s amit így írásban nehéz elintézni.

Tehát a viszontlátásig szeretet

Egry Józsefné

Közli: DÉVÉNYI IVÁN

Rippl-Rónai József két levele

A Kner-kiadóról szóló könyvem készülése közben bukkantam rá Rippl-Rónai két levelére, melyet a neves gyomai kiadóhoz, Kner Izidorhoz intézett. A nyomdát a román imperialista csapatok igen rossz állapotban hagyták vissza 1920 nyarán, Kner Izidor és fia, Imre azonban rövid idő alatt újra régi színvonalára állította s megkezdtek a könyvkiadást is. Erre a hírré írók és művészek jelentkeznek, köztük Rippl-Rónai is. Egy album kiadásáról folyik a levelezés, s az alábbi két levél közlését nemcsak az indokolja, hogy belőlük a kiadó értékes munkájának elismerése csendül ki egy olyan művész tollából, akit mint festőművészt és iparművészt bizonyos értelemben hasonló művészi törekvések vezettek, mint Kneréket is, hanem magára Rippl-Rónaira jellemző egyéb adalék is. Az első levelet Budapestről küldi Gyomára:

I. Kelenhegyi út 12—14.
1921. febr.28

Eppen egy hónap óta akarok írni, válaszolni! Megköszönni a szép könyvet, a beígért finom italt és egy albumszerű dolog esetleges kiadását.

Mindenről fogunk beszélni, (én is azt hittem mindig, hogy Kagál lesz a legalkalmasabb hely) de ajánlanám — már a rajz miatt is — hogy találkozzunk nálam egyik de. 11 órakor, ha bejön Gyomáról.

Nem értek a pakoláshoz, nem szeretek a postára menni, de azt sem szeretném, hogy túlságos nyúlékony legyen a mi esetünk. Végezzünk. Üssük nyélbe a kiadandó rajzkönyvet — úgy érzem, hogy most nem idegenkednek az ilyesmitől az emberek.

Úgy emlékszem, hogy valami felette jó füstölt sonkáról és más effajtaokról is esett szó — ezekért is cserélnék egy rajzot. Kedves Barátom, Kner Izidor, üdvözlöm szeretettel és meleg köszöntéssel:

Rippl-Rónai József

Kagálnak a humorista Csicseri-Bors (Ágai Adolf) kávéházi asztaltársaságát nevezték. Ide járt Kner Izidor és Rippl-Rónai is.

*

A másik levelet egy hónappal később Kaposvárról küldi, a Róma-villából:

Kaposvár, Somogy, Róma villa,
26/III.

Sajnálom, hogy akkor nem voltam otthon — egészen kivételesen — legalább az ígért rajzot átadhattam volna. Köszönöm a finom italt, ami egy szép költeménnyel is felér.

Kedves Barátom! A másik dolgot, ahogy ajánlja, nem lehet megoldani abban a formában. Ha török, ha szakad, el kell jönnie hozzám, ha máskor nem, úgy a Kagál este után. Így is lesz, mert dolgaimra nagyon kényes vagyok, egy könyvnyen (!) nem adom ki kezeim közül még a Herkó Péternek (!) sem. Nagyon kényes portékák, többnyire pasztellképek, amelyek a lelkemből fakadtak. Értékesek nekem. Önnek, Szivem, látni kell az egész anyagot (most a kiadandó albumra gondolok.) Nagyon meggondolva, jól kiválasztva, még jobban megbe-

szélve fogjuk napfényre hozni az újszülöttet. Nekem lelki szükség egy új kiadás. Az, hogy erre ráadjam a fejem, szükséges az az érzés, hogy azt éppen az ön híres nyomdája csinálja, különben nem is gondoltam már ilyenre. Így még lehetséges.

A bizományba teendő képek elárusítása egyelőre nem aktuális, mert etekintetben meg van kötve a kezem. Különben a sonkás cserét a fenti időben megcsináljuk. Hive, tisztelője

Rippl-Rónai J.

[Beszúrás a mangón:]

Ha felmegyek, életjelt adok magamról

A tervezett újszülöttből, azaz albumból nem lett semmi, talán túl nagy feladat is lett volna ekkor még a romjaiból éledő nyomdának, mindjárt ily igényes művelkezdeni, amit a színes pasztellek jelentettek volna. Sajnos, a későbbi években sem került sor a kapcsolat felvételére a kitűnő művész és a művészi könyvek mestere között.

Közli: SZÍJ REZSŐ

SZÉLJEGYZET

EGY KÖNYVBÍRÁLAT MARGÓJÁRA

Amilyennek én valaha a műbírálatnak sarkalatos elveit megismertem és alkalmaztam, közöttük az volt a legfőbb: elsőrendű tehetség írásáról nem jut eszedbe más szerző munkája, csakis ő maga, és a körüle zajló élet. Másodrendű tehetség lehet a nyomdaiparnak meg egyéb intézménynek értékes, de irodalmilag nem számottevő, amellettt kérész-életű.

A mai magyar alanyi költészet túl termékeny. Sok becses alkotása mellett képtelenül sok a közepesen jó vers, mondhatnám futószalagon gyártott, átlagosan nem rossz költemény. Ennek hatása, sajnos, bizonyos csüggedés, unalom, elteltség a műfajjal szemben.

Ritka az olyan verseskötet, mint amilyen ez a Vihar Béláé. Dícséretét könnyen, egyszerű bővített mondatokba lehet foglalni. Elűt az átlagtól. Hangja egyéni, tartalma változatos. Ezért miért ne lehetne így mondani: olyan érdekfeszítő, hogy nem elteltség támad az olvasójában a műfajjal szemben, hanem buzdulás, egyáltalán a *költemény* élvezésére. Semmi becsvágy, semmi erőlködés nincs ezekben a versekben azt illetőleg, hogy a mai életszemlélet szokványos kérdéseit, mint sohsem hallott újat és mindenhatóat árássa a lelkekre. De ennek a kötetnek néhány költeményét, ha akarod, ha nem, megjegyzed, magaddal hordod. A költő szelleme nyugőz és foglalkoztat, noha modora szerény, olyanféle mintha a régműlt költői nyelvével és tematikájával akarna rokonságot tartani, nem a ma divóval.

Két olyan költemény van Vihar Béla kis könyvében, amit irodalmunk bármelyik remekével össze lehet vetni, mint vele egyenrangút. Az egyik: *Az isten halála*. Ez a vers megrendít, megráz, beléd idegződik, ahogy csak nagy mesterek írásától kapod ezt. De talán még ezt a költeményt is túlszárnyalja a: *Látsz-e a halálból?* című. Ebben a „tűlvilág”-nak, a megmosolygott, kétségbeesés szűlte mesének új értelmezését nyújtja a költő, amint lelkében édesanyja emlékét hordja... Ez a vers szinte kényszerít rá, hogy újra és újra belemélyedj!

Egyébiránt nem vagyok nagyon egyedül erről a verskönyvről való vélekedésem-mel. Nagyonis elsőrendű kartársaim kritikái értenek egyet velem. Ha ezenkívül néhány gáncsoló és lekicsinylő szó is hangzott Vihar műve ellen, ezek csak önmagukat neveltetik ki.

Tersánszky J. Jenő

EGY HIÁNYZÓ FILMRŐL

Filmgyártásunk a felszabadulás után jó ideig egy helyben topogott, majd a kezdeti bizonytalankodás után határozottabban új életünk ábrázolása felé fordult. Csakhogy a kivitel minősége évekig messze a jószándék mögött maradt, a szematizmus gyengéi hol halványan, hol rikítóan megmutatkoztak az új alkotásokon. Az élet lehiggadásával, a keretek megszilárdulásával filmjeink is lassanként megjavultak. Ha ebben a neorealista, életközelséget kereső külföldi filmgyártás eredményei szerepet játszottak is, az nem von le semmit abból a nagy haladásból, amit egyes utóbbi, kitűnő alkotások elértek. A Szakadékra, a Körhintára gondolunk, melyek már magas művészi fokon,

szinte maradéktalanul oldották meg feladatukat. A szocialista realizmus azonban nem állhatott meg az agrár átalakulás kérdéseinél. A gyárak élete is vászonra került, de itt még olyan nagyigényű képet nem tudtunk teremteni, mint pl. a Talpalatnyi föld. A műhely valóságos élete és filmábrázolása között még mindig feltöltetlen az űr. A termelés csak mennyiségileg fejlődött. Minőségileg az elmúlt években csekély a javulás, a jobb képeken is rajta vannak a szematizmus kisebb-nagyobb rozsdafoltjai. Még mindig nem tudjuk megvalósítani József Attila tanítását: „Az igazat mondd, ne csak a valódit!”

Részben ezért történhetett, hogy erősebben a szépirodalom rezervoárjába nyúlt filmgyártásunk. Nem kifogásoljuk, kimeríthetetlen és művelésre nagyon is érdemes kincses bányája a filmnek a regény. Csak azt találjuk különösnek, hogy a legnagyobb lehetőséghez mind a mai napig nem nyúltak. Nem sorolhatjuk itt fel, amit már megvalósítottak, sem amit elsősorban érdemes volna, csak egyetlenegyre utalunk, Madách: Az ember tragédiájára. Szinte érthetetlen, hogy irodalmunk tán legnagyobb fajsúlyú alkotásának megfilmesítését tudtunkkal eddig még csak tervbe sem vette senki. A Tragédia rendkívüli irodalmi értékeit itt méltatni fölösleges volna. Csak annyit jegyzünk meg, hogyha Paulay Ede 1883-i, akkor egyenesen vakmerő vállalkozása, mellyel a Nemzeti Színházban színrehozta, az akkori kezdetleges technikai eszközök mellett is sikerült, vajon micsoda óriási lehetőséget rejtett a mű egy mai tehetséges filmrendező számára?! Micsoda forgatókönyvet lehetne írni egy olyan cselekménysorozatról, amely tömören az egész emberi történelmet felöleli? Az egyes színek önmagukban is az érdekes feladatok egész halmazát kínálják, hát még az egész mű egységes keretbe foglalása micsoda gigantikus és csábító feladat! Ha ezt a művet jól visszük filmre, filmgyártásunk olyan világsikert arathat, mint még soha. Az sem mellékes, hogy irodalmi rangunkat mennyire emelné, mert sajnos, a Tragédiát a külföld kevéssé ismeri. Játszották ugyan már, leginkább német színpadokon, de mit jelent az a film nemzetközi nyelvéhez képest? A Tragédia pályafutását napjainkig sok viszontagság és az ellentétes értékelések egész sora kísérte. De nem lehet kétséges, hogy irodalmunk egyik legidőtállóbb értéke. Mai életünk ábrázolásának nem lehet kárára, ha ezt a régi adósságot lerójuk. Filmgyártásunk nem találhatna ennél ígéretesebb és magasabbrendű feladatot.

Werner István

100 REGÉNY, SOK KIFOGÁS

A kultúra terjesztéséért folytatott harcunk újabb fegyverrel dicsekedhet, bár kérdés, hogy az interkontinentális rakéták korszakában lehet-e igazán büszkélkedni egy olyan ósdi fegyverrel, mint a *puska*?

Igaz, a kiadó nem annak szánta a gyűjteményt, szándéka nemes és dicséretre méltó, ámde vállalkozását nem igen koronázza siker; a kimustrált fegyver nem talál biztosan célba. A széles olvasó közönség lenne a cél? Szerintük igen, szerintünk nem! Hiszen ők elsősorban a cselekményért, az izgalmas, lebilincselő — mert váratlan fordulatokat tartalmazó — meséért olvasnak. Ha most ezt röviden megkapják, eltűnik az ismeretlenség varázsa, az érdeklődés lelohad. Ugyan kinek lesz kedve — mondjuk — a *Tom Jones* igen frappáns ismertetése után nekivágni a két vaskos kötetnek, ha már úgyis tudja, hogy mi lesz a főhőssel? Vagy ki az, aki úgy képzei, hogy *Az eltűnt idő nyomában* sovány cselekménye e regényóriás elolvasására ingerli a „nyájas olvasót”?

De fogjuk a „fegyvert” a kiművelt ínyenc irodalmárra, hátha eredményesebb lesz próbálkozásunk. Hasztalan! Hiszen ezt az olvasó típust nem a cselekmény érdekli elsősorban, olvasási ingerét sokkal jobban felkelti egy ügyesen kiválasztott részlet, vagy egy pár oldalas esszé, mely a regény eszmeiségét boncolgatja.

Ha oda sem lő, ide sem lő ez az új gyártmányú kultúr-puska, mire lehet egyáltalán használni? Arra, amire a neve is utal. O, Kiadó, a lusta diákok és egyetemisták hálalimája száll feléd. De örömmel veszik — vásárolják — kiadványodat azok a

sznobok is, akik azt hiszik, hogy az irodalmi műveltség Parnasszusára valami könnyű és rövid út is vezet, melynek íme, kezükben a beadekkere.

Ez a fegyver nagyon kétélű s nem tudhatjuk, hogy ártani vagy használni fog-e többet. A kritikusai rosszmájúság persze az előbbire szavaz, mint ahogy a kiválasztott művek mellett sem tud szó nélkül elmenni.

A világirodalomnak van száz (vagy még több) *híres*, de nincs ennyi *nagy* regénye. Ha a *hírességet* (a kiadások, fordítások, olvasók számát) vették figyelembe — amire a *Quo vadis* és a *Három testőr* példája utal — hogy maradhatott ki Graves, Mereskovszkij, Wilde, Wells, Remarque, a *Kaméliás hölgy*, a *Tamás bátya kunyhója* vagy a *Fáraó*? Ha meg — erre viszont a bevezető utal — az irodalomtörténeti jelentőséget, a szerkesztés tökéletességét, a stílus újszerűségét és nagyságát tartották szem előtt, hol maradt Rabelaire, Voltaire, De Coster, Joyce, Powys vagy Camus és Moravia?

Miután ennyi rosszat elmondtunk, nem szabad azt sem elhallgatni, hogy e kifogások ellenére is élvezetes volt forgatni ezt a kötetet. Élvezetes és hangulatkeltő azok számára, akik már olvasták az idézett műveket. Egyik-másik összefoglalás — *Tom Jones*, *Üldözött vad*, *A Vatikán titkai* — igen ügyesen kelti fel a regény emlékét, néhol még a stílus hangulatából is átmentve valamit. Olyan érzés ez, mintha valami kedves barátal találkozoznánk újra, vagy még inkább mintha hírt hallanánk róla. De vajon mit jelent azok számára, akik nem ismerik barátainkat? Szimpátiát nem kelthet egy ismeretlenről szerzett hír, csak a személyes találkozás!

Simon Zoltán

EGY ELOADÁS TANULSÁGAI

A pécsi Nevelők Háza irodalmi színpada azok közé a művészeti csoportok közé tartozik, melyekre joggal büszke a város közönsége. Sok helyi, sőt országos siker van a háta mögött, s ma már úgyyszólván elképzelhetetlen Pécsen olyan nívós irodalmi est, melyen az irodalmi színpad tagjai ne lépnének fel. Tegyük hozzá: mindig sikerrel, mindig bizonyosságát adva kulturált, ízléses versmondásuknak, művészi fejlődésüknek. Működésük jelentőségét igazolja néhány kiragadott számadat: 1960 második felében huszonegy alkalommal léptek fel, ebből kilenc olyan irodalmi műsor volt, melyet kifejezetten munkásközönség számára rendeztek.

Az irodalmi színpad tehetséges, rokonszenves gárdája értékes művészi „múlttal” érkezett el a múlt évi utolsó produkciójához, bemutatták *Bornemisza Péter Elektra* drámáját Pécsen, majd Komlón. Az előadás értékelése helyett inkább tanulságairól, és az ezekből levonható következtetésekről szeretnék elmondani néhány gondolatot.

Az előadás megszólaltatott egy négyszázestendős, Shakespeare előtt írott, nagyértékű magyar drámát, melynek történelmi és irodalomtörténeti értéke felbecsülhetetlen. A magyar irodalom egyik legértékesebb gyöngyszemét emelte ki irodalomtörténeti kincstárunk poros zugából s nyújtotta át — gondosan fényesítve — a hallgatóknak. A vállalkozás szépsége, merészsége, a művészi munka tisztelői parancsoló őszintesége egyhangú elismerést váltott ki. Az irodalmi színpad megtette a magáét. Mégis, mi volt az oka, hogy — bevallottan vagy anélkül — minden jelenvoltban maradt valamelyes hiányérzet? Vajon nem vállalkozott az irodalmi színpad ezúttal erejét és hivatását meghaladó feladatra? Egyáltalán feladatuk lehet színházszzerű előadás megtartása?

Talán már a kérdések iránya is mutatja, hogy a kérdező válasza, valahogy így hangoznék: — Nagyon jó, hogy Pécsen megszólalt Bornemisza Péter tüzes-rebellis drámája, az a tömör, gyönyörűen kifejező magyar nyelv, mely az évszázadokon át eltiportak, de meg nem alkuvók örökségét közvetíti hozzánk. Ebben a városban annyira a diák, aki az iskolában tanul Bornemisza művéről, milyen remek lehetőség, ha hallhatja is, láthatja is! Viszont mennyivel teljesebb lett volna az élmény, ha olyan előadásban láthatták volna, mely a rendes színházi előadásokkal összehasonlítva nem minősül műkedvelő színvonalúnak (ha abban mindjárt a legmagasabbnak is!), hol nem szélesül sokszor szakadék az írott mű és a színészi tolmácsolás között!

A színház természetesen nem engedheti meg magának azt, hogy ehhez hasonló drámai ritkaságokat, egy-két előadás kedvéért bemutasson. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az irodalmi színpad sem oldhat meg teljes értékűen ilyen, feladatkörébe nem is tartozó vállalkozást. Nyugodjunk meg ebben, s a jövőben ne is kívánjunk látni hasonlókat? Ez aligha volna helyes.

A megoldást — szerény javaslatom szerint — az jelenthetné, ha sikerülne létrehozni Pécsen a színház keretein belül amolyan helyi Odry színpadot, melyen stúdió-előadások során mutatnák be a színház művészei azokat a műveket, melyeknek egy-egy előadása iradalomtörténetileg, pedagógiailag, vagy kísérleti szempontból indokolt. Evi két-három ilyen bemutató talán nem jelentene túlterhelést, és nyilván érdekes művészi feladatokat nyújthatna a színház közismerten kitűnő, fiatal művészei és rendezői számára. Aligha szorul további bizonyításra, hogy így mennyit nyerne a közönség, az immár tekintélyes számú irodalmi érdeklődésű dolgozórétég.

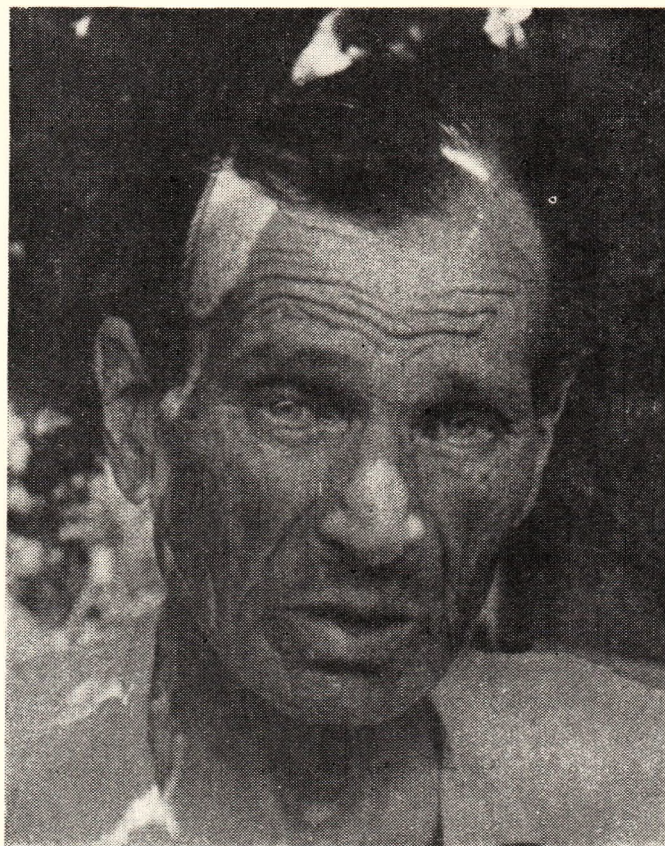
Ha a javaslatot az illetékesek vitára érdemesnek találják, bizonyára adódni fog a kivitel módja is, és ezzel Pécs rohamosan fejlődő kulturális élete egy jelentős értékkel gazdagodnék.

Az irodalmi színpadot pedig várja az előadói pódium, az irodalmi estek közönsége, melynek annyi szép élményt szereztek már.

Futaky Hajna

Egrý József: Táj (Modern Magyar Képtár, Pécs)

Egry József 1950-ben (Szalai Zoltán felvétele)

Szabó Lőrinc összegyűjtött versei

Egyetlen levelet őrzök tőle. Még 1949 októberéből.

Van ebben a levélben egy fél mondat, mellyel nemcsak tanácsot adott az éppen hogy elindult embernek, hanem akarva-akaratlan néhány szóban összefoglalta saját törekvéseit is:

„... csak maradj hű magadhoz, csak írd valóságos érzéseket és igaz gondolatokat, pontosan, tömören, reálisan (a maga hihetetlen gazdagságában és titokzatosságában értelmezve ezt a realizmust).”

Milyen volt az út, melyet bejárt s a magasságok, melyeket birtokba vett e „fegyverekkel”? Hogy jutott el a *Mondják, hogy szép* gúnyoros, kedves fintorától az 1953-ban született *Ficseri-füsti*-hez, költészetének eme remekbeszabott darabjához? Eletműve, összegyűjtött verseinek köteté kezünkben van. Csak faggatnunk kell. Elárulja alkotóját.

A *Föld, erdő, isten* 1922. keletkezésű, a *Kalibán* 1923., a *Fény, fény, fény* 1925., a *Sátán műremekei* 1928. Az ellenforradalom terrorjának, a bethleni konszolidációnak és az újjászervezett párt Horthy-fasizmus elleni harcának éveiben vagyunk. S a vidékről Pestre került, az „Isten mezejéről” jövő fiatal költő hangjában már jóval több van, mint a világvárosnak kijáró csodálat. Már lát és érez. Érzi — azt hiszem, nyugodtan mondhatjuk: a saját bőrén! — a huszas évek elejének valóságát:

a forgalom, az üzlet, a szürke kín,
a magát őrlő emberi kín,

a pénz...

(Hajnal a nagyvárosban.)

Es rögtön utána a *Meghalni ilyen fiatalon* ege:

fiatal szemmel nézni, hogy
festik át az igaz eget,
hogy pusztulunk rakásra és
hogy hiznak, hiznak a siberek.

Majd A szörnyeteg városa:

s éljük mind, ami volt,
s folytatjuk a rablást, szégyeneket,
üzletet, alkoholt,

gyilkos kést, járványt, pénzek és
párázások piszkait,
a kihasznált nyomort...

és befejezésül

*építs új várost és idézd
az új istent, aki
jön és vihara csákányával
a múltat szétveri!*

Lázadás ez? Mindenképpen az, mégpedig akkor, amikor a csendőrszurony a kor iszonyú jelképe lesz. József Attila ugyanezekben az években írja a *Nem én kiáltok* című kötet verseit. Nem véletlen, hogy a „külvárosok költőjét” emlegetem most. De még belőle forradalmár lesz, Szabó Lőrinc csak lázadó marad, aki végül korától megcsömörlik, s hiába szomjúsága a még meg nem hódított új után, az élet részleteinek és a belső világnak feltárása, birtokbavétele, egyre szomjasabb marad. Szinte önkínzás már, amit csinál: testi és lelki kínját varrálja különböző hangokon; így jut el végül *A bolond igazsága*-ig. De még tart a nagy felismerés: „Nézz szét: valaki kilopja / szemedet a homlokod alól / friss vágyaidat hintója elé / fogja paripának, meleg szívedet / feltalpalja a cipője alá / s nyomorodból arany palotát / épít magának —”. *A Sátán műremekei*-t újra és újra átolvasva, fülemben dobol intelme: „...„csak írv valóságos érzéseket és igaz gondolatokat”. *A Sátán műremekei*-nek igazsága nemcsak Szabó Lőrincé. De azé is, aki *A Bazilikában zúg a harang* két vitatkozója mellé oda áll harmadiknak, aki „munkás lehetett, vagy munkanélküli”. S realizmusa? — Vegyük csak sorra néhány verscímét: *Negyedóra Isten és Hivatal közt, Operába indul az autó, Nincs pénz és enni kell, Játzópajtások, Grand Hotel Miramonti, Töprengés egy körúti padon, Bérletjegy a MÁV vonalaira*. S a versek indítását: *A Játzópajtások* például azzal kezdődik, hogy „A finomlelkű hölgy csaknem sírvafakadt, / látván, hogy a / bádorbélelte társzeker / cigarettázó kocsisa / mily unottan zötyögteti / a leütött / kis borjut végig az utcán,” / — vagy „Operába indul az autó, / s mintha a puha nagyúri szalon / gördülne vele,” — s lehetne sorolni tovább. Frissen, feszélyezetlenül adja vissza mindazt, amit érzékei szállítanak. S annyira hűen tükröződnek az élmények, hogy a „gyönyörű reggel” valóban az is volt.

Fentebb már említettem *A bolond igazsága* című versét. Már túl volt a *Te meg a világ* (1932) közel száz intellektuális fűtöttségű versén, amikor megírta. A „Mérget, revolvert, gyorsvonat elé!” hang megcsillapodott, de ugyanakkor nemesedett is e kötetben. „Soha a magyar gondolati líra addig ilyen csúcokra nem jutott” — írja Illyés Gyula. Öszinteségéből mit sem veszít lírája, s akár az ősfenyők gyantája a rovar, megőrizte számunkra a harmincas évek Szabó Lőrincének szemlélődését, kétségbeeséseit. Már nem szólít fel, nem hív tetterre: a „gyorsvonat elé!”, hanem a magára maradt ember bölcsességével megállapít:

*Forgunk, mint műhelyben a g'pek,
mint malomban a kő kopunk,
s jön végül, bármibe fogunk,
jön a revolver, Duna, méreg.*

(Célok és hasznok között)

E hangváltás készülődés lenne Dsié Jü igazságára? Lehet. Valahogy annak érzem. Mert a mondanivaló ott még mindig ugyanaz: a kétségbeesés — csak a hangszerelés más, misztikus, Budha, Jang Dsu, Szun Vu Kung, Dsuang Dsi társaságában. A vers egyszerűen, sallangmentesen indul, mint a legtöbb, s a párbeszédben jönnek az ellentétek, míg végül az egész szoba hirdeti Dsié Jü igazát:

*ordítva, hogy pfuj erő! pfuj tehetség!
és boldog a silányság és betegség*

Mert az erősnek, tehetségesnek, szépnek mi jöhet? „jön a revolver, Duna, méreg” vagy a belenyugvás, hogy silánynak érdemes lenni. Ezzel a versével fejeződik be

tulajdonképpen az a témakör, amit a *Kalibán*-ban kezdett el. Tizenegy év múlt el, mert 1934-ben vagyunk, a *Különbéke* idején.

Valamit azonban már jóval korábban megtanult. Azt, hogy nem a „költői” képek, jelzők, hasonlatok teszik a verset verssé, hanem a belső drámai feszítettség. Ha összeszámolnánk a kötetben előforduló jelzőket, azt hiszem, arra a megállapításra jutnánk, hogy költőink közül ő a legszegényebb, leghuribbabb használatukban. S kicsoda rímek: névelőt csendít össze szóvéggel, *a-éjszaka* vagy névelőt névelővel, *a-a*. Mégcsak véletlenül sem fordul elő nála, hogy a ritmus ihlete vinné előbbre a sorokat. Nincs „üresjárat”. A tartalom nem engedi, mert maradéktalanul, minden félreértés nélkül, pontosan akarja velünk tudatni érzéseit, gondolatait. — ...„Írj pontosan, tömören”... adta a tanácsot.

Örökös vergődése és keresése, bizonyos fokú elszigeteltsége, a világtól való elszakadása a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején veszélyes utakra viszik. Nacionalista eszmék áramkörébe kerül. Rokonszenvező verseket is ír. S aki valamikor az ellenforradalmi világ ellen lázadt, most a történelem megítélésében súlyosan téved.

Két nagy mű következik még, a *Tücsökgzene* és *A huszonhatodik év*. Az első ötös jambusok és valamennyi vers tizenhatsoros. A második százhusz szonett. S a második mű az első vívmányának továbbfejlesztése: *Rajzok egy élet tájairól* a tücskök monoton, örök-egyforma hangján és a legmélyebb emberi fájdalom szonettekbe vésve.

Hogy mi tulajdonképpen a *Tücsökgzene*, ő maga adja meg a választ:

..... s évek, negyvenöt,
lobognak körül, s mindegyik mögött
ott a többi, ott cirpel, ami csak
enyém volt
.....
mind, ami voltam, pénz és szerelem
és halálvágy, és ami sohasem,
az is, kétély, játék és képzelet,
a zűrzavar, amit most rendezek,
hogy értsem magam s hogy megértsetek:
.....

(Táj épül, omlik)

E „rendezés” minden apró kis részletre kiterjed. *Etel'ka néni*, a szülők, ismerősök, nap- és holdfény, fák, madarak, szerelmek, *Porcelánkutya*, az emlékek színes sokaságát felvonultatja elének. De csak mozgog, s nem tud feloldódni.

Csak *A huszonhatodik év* mélyen emberi fájdalomában. Az, aki annyiszor pórere vetköztette érzéseit előttünk, most sem tud mást adni: csak fájdalmát mutatja fel. S a *Piros kis húsborlang a szád* költője épp azzal lesz most megrendítő, hogy el meri mondani testiségét gyászában is.

Hang sutog: „Bűnben s ezen a napon
lettem, huszonöt éve, az övé.
Ez még átsajog. Hogy fejfám fölé
hajlik-e néha, nem látom-tudom.”

(Kár volt, vagy megérte?)

Akár a rögök egyhangú dübörgése a koporsón, úgy hat most az egymásutáni szonettek fegyelme.

Nehéz a tévedést beismerni. Neki sem sikerült. Bár lehet, hogy az a kör húzta vissza, amely épp különállásának, sértődöttségének örvendezett. De az is, amely

elfelejtette *A Sátán műremekei* Szabó Lőrincét. Az *Országos eső*-ben, de különösen a *Ficséri-füsti*-ben érezni, hogy mozdulni akar:

*Fecske, te ficseri, füsti fecske,
futár az egek meg a konyha között,
ki a tárt ajtón ki-beszökve-repesve
szemünket a tiszta azurba kötöd,
mi csalt ide, tavalyi
tanyádra, ficseri,
villafarkú, dalrópke vándor,
a nagy vizek és hegyek felett
Magyarországra Afrikából:
micsoda hűség, mily szeretet?*

De ez csak szándék marad.

„...csak maradj hű magadhoz, csak írd valóságos érzéseket és igaz gondolatokat, pontosan, tömören, reálisan” — írta még 1949-ben tanácsul.

Úgy érzem, ezt elfogadhatjuk örökségül.

PÁL JÓZSEF

Kende Sándor: Közel a mennybolt

(Jelenkor)

Nem ez az első regénye Kende Sándornak, mégis van benne valami első regényszerű, annak minden erényével és néhány hibájával.

Érdekes témát ölel fel ez a közepes terjedelmű írás. Weisskopf Csaba, jellegzetesen pesti polgárember, felnőtt a Horthy-rendszer éveiben, szenvedő részvevője lesz a második világháború előtti és alatti eseményeknek, átéli ezeknek az éveknek szorongásait, bajait, ennek a vajudó századnak minden válságát. Nem válik acélos keménnyé, nem törik össze, nem lesz lázadó, és nem ő irányítja az események menetét, hanem — ahogy a regény mondja egy helyen —, minden csak történik vele.

Van ebben az alakban valami alapvetően reménytelen. Az események átsuhannak rajta, és nem hagynak más nyomot benne, mint hogy mindinkább védtelenné válik. Barátok, szerelem, csalódás sohasem ölik ki belőle a jószándékot, de annyi erőt sem adnak neki, hogy valamit tegyen, vagy új fordulatot adjon életének. Amikor cselekedni kezd, mindig valami baj éri. Szerencsétlen keze van, mondanánk rá, ha ennyivel megelégednénk.

Mondhatnánk azt is, hogy magyar Obломov, de ez sem igaz. Obломov álomvilágban él, a számára lehetséges egyetlen boldog világban, ahol nem kell tennie semmit. Nincs igazi lelkiismeretfurdalása, mert minden jobb számára a tevékenységnél. Kende regényének hőse modern ember, kinek állandóan az az életérzése, hogy elmulaszt valamit. Tehetséges, tenni szeretne valamit és ha nem tesz, az bántja; de ha tesz, akkor megrémül a kiszámíthatatlanságtól. Otthontalan, sőt otthon teremtésére képtelen ember, aki egy nyüzsgő, bomló és egyszerre épülő században sem ide, sem oda nem tartozik; már nem elég neki a tétlenség, de cselekvésre képtelen; vagy ha mégis nekirugaszkodik, nem lesz belőle semmi.

Ha kutatjuk, miért ilyen, egy okra bukkanunk, arra, hogy az idegei miatt védtelen. Pillanatok alatt minden érzést magáévá tud tenni, mindennek meglátja a másik oldalát, és ráadásul — mint akinél az ingerküszöb is alacsonyabb, mint másnál, — olyan semiségekre is fokozottan reagál, amelyek naponta megesnek mindenkivel és közlegyintéssel elintézhetőek. Tehetetlen, mert mindent megért, és tehetetlen,

mert nem tud átlépni olyan érzések és események fölött, amelyeket észre sem kellene venni.

Betegesen érzékeny, akit végül valódi sérelmek is érnek. Bár ezek a sérelmek játszva elháríthatók volnának, ha volna némi ereje hozzá. Hiába segít neki barátja, felesége; amikor már magának kellene tenni valamit, bénává válik.

Elveszti állását, felesége otthagyja, egyik-másik barátjában is csalódik. Pedig ezek a gyermekkori barátságok nála nem csupán kellemesen felidézhető gyermekkori emlék-sorozatból állnak, hanem egy irreális Alan Fournier: Elvesztett birtokához hasonló nosztalgikus vágyódásból. Ez nem a gyermekkor visszfénye, hanem egy, ma is a gyermekkorban élő, és onnan a mába csak véletlenül s többnyire kelletlenül visszatért, tévedésből nagyranőtt ember világa. Ezek a barátok valami mítikus fényt kapnak, az elvesztett paradicsomot jelentik számára.

Ez az ember az 1956-os októberi események előtt szabályos útlevelemmel meg látogatja Párizsban élő anyját. Közben idehaza elszabadul a pokol. Az eseményekről ott kinn hall. Már nem sok köti az itthoni világhoz, és ott kinn van kis-sé démoni, önmagához is kegyetlen, magányos, keserű anyja. Ez az asszony örökösen ugyanazt a sértődést érzi a világ ellen, mint ami a fiát is eltölti. Minden vágya, hogy megnyerje azt a csatát, amelyet egyszer már elvesztett, hogy fia az övé maradjon testestől-lelkestől, feleségestől. Ez az önmagát is kínzó asszony szerencsétlen zsarnok, aki a legtöbb rosszat saját magának köszönhet. Nincs benne melegség, megalkuvóképesség, csak kötelesség és a puritánok embertelen szeretete. Ez a sokkal erősebb akaratú, egészen másfajta ember magához láncolja fiát, még második házasságáról is gondoskodni akar, és kivirul abban, hogy ha sérülten is, akarattalanul is — hisz éppen így szereti — viszszerakapja.

A fiú egyelőre Párizsban marad. De ugyanezzel az erővel menne is, ha meglökné valaki. Pedig érzi — hisz ez a regénynek legfontosabb gondolata — hogy jobb lenne visszajönni, mert a kinti, párizsi világhoz nincs és már sohase lesz köze. Ez a magános és elviselhetetlenül magáramaradt ember tudja, érzi, hogy

a mi új társadalmunkban eltöltött tizenöt év minden pórúsába beitta magát, és még egyszer a régi nyelven nem beszélhetne, mert úgysem értené meg senki. Hosszú hetek beszélgetése után jön rá erre, mikor anyjának gyerekként gyónja meg sérelmeit, és az abból semmit sem ért. Más szemüveg volt rajta, amellyel ennek az új életnek színei nem láthatók, vagy csak torzítva.

Mégis marad, mert nagyobb benne a tehetetlenségi nyomaték, és itthon amúgy sincs keresnivalója. Kiegett házasság, reménytelen, megalázó, képtelenségénél alacsonyabbrendű állás; elvesztett barátok és kilátástalanság várja, vagy legalábbis ezt hiszi.

És ekkor jönnek az októberi események. Egyik barátja, akihez szintén ez a nem e világból való gyermekkori nosztalgia fűzi, tárgyalásra hívja a másik barát ellen, aki könyörtelen érvényesülési vágyában tragédiák okozójává válik, és akinek végül is valamilyen közvetett úton saját szerencsétlenségét is köszönheti. Ekkor, az otthoni hírek, és egy felzaklató levél hatására megváltozik. Ez az a lökés, ami kell ahhoz, hogy először lázadjon föl saját tehetetlensége ellen. És hiába a közben megtalált fiú birtokában kivirult anyjának minden kétségbeesett ereje és görcsös ragaszkodása, ha ez még az anyja pusztulását is jelentené, mennie kell. Mennie kell vissza, haza, az egyetlen helyre, ahol élnie lehet. Hazaindul, hogy kiperelje azt az igazságot, amit részben saját gyöngesége miatt, de elorozták tőle, és megy vissza harcolni is, ha kell, azért az új életért, amit csak ott kinn tanult meg becsülni.

A regényben a főhősön kívül még sok élesen és jól megrajzolt alak él. Miklós bácsi, a megkeseredett orvos; az anya, a maga nyomasztó alakjával; az idegenbeszakadt építész-mérnök, a barátok, a feleség sokszor csak néhány vonással, de jól jellemzett figura. A *Közel a mennybolt* izgalmas, érdekes, jól szerkesztett, olvasmányos könyv. Persze fogyatékoságai is vannak.

Ez elsősorban a főhős alakjában mutatkozik meg. Ez az alak több szubjektív élményanyagot hordoz, mint amennyire a hitelesség érdekében szükség lenne. Az író túlságosan is belülről né-

zi. Nagyon sok kedves, személyes élmény tapad hozzá, és így nincs meg eléggé az írói kontroll. Ami az írónak — mert ez az alak jóismerőse — a múlt emlékei miatt motivált, az az olvasónak kevésbé. Így fordul elő, hogy a főhős az író minden jószándéka ellenére sem válik az olvasó előtt rokonszenvessé. — Úgy kell neked — gondolja az olvasó. — Miért vagy ilyen élehetetlen! Hiába is fordulsz vissza, nem hisszük el neked, hogy te valamit kipróbálsz. Te úgysem változol meg! Hazahozott egy hősi elszánnás, de épp oly élehetetlen leszel, mint eddig! Sajnáljuk, de nem vagy igazán hős, nem vagy igazán jó sem, gonosz sem, te csak egyszerűen balek vagy. Akár ott is maradhattál volna! Ugyan — az leszel te ötvenhat után is, mint előt-

te! — Így beszél az olvasó a főhőshöz, és ez baj. A pokol útjai jószándékkal vannak kikövezve, és az író nem hiteti el velünk, hogy hősenek ennél többre telik. Így — őszintén szólva — sokkal jobban érdekel bennünket, hogy mi lesz a volt feleségével, a barátjával, Pistával.

Ismerem Kende Sándor régi könyveit is. Hosszú uton jutott el idáig, ahonnan már csak feljebb vezet az út. A Közel a mennyboltoknak vannak hibái; de az, ami jó benne: — az olvasmányossága, alakjainak biztos és színes rajza, atmoszférateremtő ereje, szerkesztőkészsége — biztosíték arra, hogy még sokat, még ennél is többet és jobbat várhatunk Kende Sándortól.

SZÖLLÖSY KÁLMÁN

Tóth Endre: Az elszálló ifjúsághoz

(Magvető)

Régóta ismerem mint embert, egy időben mint tisztviselő-társat is. Sokszor feltűnt, magával ragadott nyers igazmondása, gerincessége. Ál-pátosz, köpönyegforgatás, olcsó lelkesedés ismeretlen fogalmak voltak előtte, szikár, kesernyős embersége előtt gyakran meghátráltak a túlzók, az őt nem egy esetben méltatlanul háttérbe szorítók is.

Mint ahogy már annyian megírták róla, a debreceni szegénység dobta fel, hogy néhány középiskolai év elvégzése után hosszú-hosszú évek fizikai és szellemi inségmunkája várjon rá. Kezdetől fogva felfelé, a költészet, az irodalom világába vágyott, de ezeket az elképzeléseket a kor vastörvényei összetörték. Tóth Endre a múltban ott maradt a „gyár előtt”: „A gyár előtt állok újra, de bemenem már nem szabad” — írja 1943-ban *A gyár előtt* című költeményében. Elszakadt a munkások, a nép világától, de nem fogadja be a munkások, a nép feletti világ sem: „De láttam: a kínai falnál is sokkal magasabb az a gát, mellyel az ember az embertől elszánolja szent önmagát.” Nem hagyta magát legyűrni, hanem kiépítette a maga külön költői világát. Hagyományként ott lebegett előtte Csokonai európai

és magyar gyökerű embersége, Fazekas népszerűtete, tárgyias lírája, apróságokat, finomságokat észrevező és megéneklő költészete, hivatkozás nélküli nép- és közösség-szeretete, szolgálata. A régi debreceni irodalom e két őriása ihlette már a múltban is az olyan egyszerű népszerűteltől áthatott vers megírására, mint az 1943-ban alkotott *Szegények és magyarok*: „Jönnék egyre, szakadatlan, nyár hevében, téli fagyban. Szegények és magyarok... Vad pusztá lesz Magyarország, ha e népet eltiporják, s míg ő izzad, más henyél.” (Jellemző az ellenforradalmi korszak irodalmi viszonyaira, cenzurájára, hogy a költemény nem jelenhetett meg a felszabadulás előtt, jóegynéhány társával együtt, s így került most a jelenlegi kötet *Raadás* című fejezetébe.) Példaképként állott még előtte Arany vívódó, puritán, kesernyős egyénisége, szemérmessége, fegyelmezettsége, s ezért kap mind máig oly kevés helyet a költő életművében a szerelmi költészet, a szenvedély költészete. Csak hűvös objektivitással izzik fel itt-ott egy-egy versben a belső világ, a szenvedély világa, mint például az 1958-ban írt *Negyvenéves férfiakkban*: „Mozgásuk lassul már, hajuk fakul, s emléke-

zetük is kihagy, de vágyódnak olthatatlanul a negyvenéves férfiak." Ifjú költő korában személyes kapcsolatban állt az újabb debreceni irodalom örökösen vívódó, harcoló, magányos óriásával, Oláh Gáborral, akinek utolsó időszakában naplóját is vezette, de sikerült elkerülnie — minden tisztelet mellett — Oláh szinte önemészti alkotási szenvedélyét, szakadatlan és sokszor indokolatlan tüzet, pártosztát. A magányosságban, vívódásban, belső harcban persze példakép maradt számára a poros és kúvárosi debreceni Kar utca vergődő író-gigása, szenvedése, azonban háborgása „emberibb”, puritánabb, és éppen ezért kevésbé anakronisztikus is. Ezt például a 43-ban írt *Ép úgy látom* című vers is tanúsítja, mely különben Tóth Endre lírájának egyik legnagyobb hitelű és ihletésű alkotása: „Mind den eszményem meggyalázva, elmerült már a vérbe-sárba. Az idegszálak oly kuszáltak, szívemben vad zűrzavar támadt s nem teremtem már harmóniát sem az idő, sem a világ.”

E vallomása nyomán előttünk áll a költő a maga tiszta, magányos, kesernyész és hallatlanul etikuss szemléletével. E képet még csak aláhúzzák, élesebbé teszik az életmű eddigi állomásai, az oly jellemző címet viselő kötetek: *Egyedül a tömegben* (1936), *Örökké viharban* (1941), *Se kint, se bent* (1944) és a felszabadulás utáni egyetlen kötet a most megjelent könyvön kívül, az 1955-ben kiadott *A forrás dala*, melyben újból hitvallást tesz a nemes célokat szolgáló, tiszta, erkölcsi területen a maximumot adó költészet elve mellett: „Forrás leszek megint, tiszta, megújul, ki vizem issza... Oh szomjazó emberiség, keresd meg az élet vizét!”

Életútjával, életszemléletével szoros kapcsolatban áll gondolati lírája, mely ebben a legújabb kötetben is mind mennyiségileg, mind pedig művészileg a legjelentősebb helyet foglalja el. Ars poeticáját hirdeti például a 47-ben írt *Kifakadás*: „...zsarnokot tollammal sohasem dicsértem... más népet fajáért sohasem gyűlöltem... népemet szerettem s okkal ostromoztam... Hitem a szívemben, nem a számon hordtam. Igazság, térted be sokat lakoltam...” Etikuss és szociális ez az ars poetica, ilyen értelemben nem is különbözik a nagy debreceni vagy kortárs magyar költők költészetről alkotott

felfogásától. Tóth Endrénél a nép, a társadalom szolgálatának gondolatához azonban legtöbbször hozzákapcsolódik valami dacos kiállás, szembenállás is: „Lábam a földön jár, szemem a csillagon, Akit megszerettem, soha el nem hagyom. Szeretem, ki harcát életre-halálra a félvilág ellen egyedül is állja.” (*Két tűz között*). Hasonló gondolatot fejez ki, csak a képszerű ábrázolás hűvösebb, a költőre annyira jellemző objektívebb szemlélet keretei között a *Jegenyefa* vagy a *Kút a pusztán*: „Deres-havas a határ, kinn a mezőn ki se jár. Csak az árva csordakút mutatja, hogy hol az út.” A társadalom, a nép szolgálata s a magányos, szenvedélyes elkülönülés amolyan strázsa-állás a vártán: ez a költő feladata Tóth Endre szerint, s ahogy a kötet mutatja, e felfogása nem változott meg a mai napig sem. Nem hivalkodó vagy patétikus szerepvállalás, „csakazértis” prófétáskodás ez, inkább puritán szemléletével, életfelfogásával van összefüggésben. Csak az sajnálatos, hogy ez a küzdelmes életút s küzdelmes, előrehaladó korunk nem olvasztotta fel e rokonszenves költő-ideál jégpáncélját, nem lazított fel egy pillanatra sem a vártán-állás kemény tartását...

Tóth Endre politikai költészete minden harsányságot, erőltetettséget nélkülöz. Tudja, hogy honnan jött, s az is világos előtte, hogy származása kötelez: „Hiába csalt fényes, szebb út a világban: a Rigó utcát én sohase feledtem” — vallja meg hűségét a városszéli utca földmunkásai iránt (*Rigó utca*). Elítéli az ellenforradalmi korszak társadalmi igazságtalanságait, s rámutat arra, hogy Horthy Magyarország hárommillió koldus országa. Világosan látja, hogy új világ épül a mai Magyarországon a régi romjai felett, s föltétlen hittel küldi nemes rohamra az ifjúságot: „Jöjj, ifjúság, te drága, elszánt, diadalmas, friss hadsereg, és teremtsd újjá a világot a régi romjai felett.” (*Jöjj, ifjúság!*) Hisz az emberi értelem győzelmében, s bátran vallja, hogy: „Szabadság, Szépség, Haladás, Szeretet, Igazság, Emberség, Egyenlőség, Megújulás: ti vagytok a mi isteneink. Vezessetek hát s óvjatok, amíg meghódítjuk rendre mind a többi bolygó csillagot.” (*Új kor, új élet*.) Még arra is akad példa költészetében, hogy milyen is az igazi békeharcos költészet, amelyből hiányoznak az erőltetett

szempontok, patétikus kifejezések és lélek nélküli mondatok, de ott van az emberi-ségért és családjáért aggódó költő tiszta, egyszerű és emberi szellemisége: „De nem bocsáthatom meg soha, hogy eltűnt gyermekem mosolya, mert ágyúkat küldtek ellene...” (*Nem bocsáthatom meg.*) Politikai költeményei közé sorolhatók kitűnő szatirikus versei is, melyekből féltreérthetetlenül kicsendül, hogy Tóth Endre mennyire végsőkig etikus alkat; a politikai problémákat is legtöbbször erkölcsi oldalról fogja meg. Ide tartozik a egyszerű, antiklerikális *Vasárnaptól vasárnapig*, a szektás magatartást gúnyoló *Egy irodalompártolónak*, az ellenforradalom után megzavarodott értelmiségieket csúfoló *Egy huszonnyolcéves Matuzsálemhez* s a köpönyegforgatást ostromozó *A fregoli-ember* című.

Sajátságos, hogy a fehéren izzó, keserűnyés szemléleten alapuló gondolati líra s a politikai költészet mellett alig vall valamit önmagáról Tóth Endre. (*Keserű őszi dal*, *Perceg a szű, Tünnemény a városban*), s a magáról írt versek ritkán hagynak

mélyebb nyomot az olvasóban. Mintha a magány, a dacos szembenállás bűvös köréből még mindig nem sikerülne teljesen kitörnie. Kevés tájázó költeménye közül pompás ritmusával, villódzó, eleven szemléletével, szimbolikus valóság-megjelenítésével *A debreceni zsidóvásár* emelkedik ki. A kötet legértékesebb darabjai közé tartoznak még azok az alkotások, amelyekben a költő egyszerű intuitív erővel képzeletileg bele magát nagy alkotók remekműveibe, életművébe, hangulatába: Csokonairól, Munkácsy Mihály képeiről, Gulyás Pálról, Holló László debreceni festőről, Sibeliusról szólnak e versek, tanúságot téve alkotójuk finomságokat, mélységeket észrebevonó lelkületéről.

Rokonszenves lelkialkat és magatartás, kissé zárt és „feltörés előtt álló” belső világ, fehéren izzó gondolati líra jellemző Tóth Endrére. Hisszük, hogy további kötetekben még szélesebbre tárul és mai szemléletűvé távol világá.

BÖGEL JÓZSEF

Orbán Ottó: Fekete ünnep

(Magvető)

Ahogy visszaemlékezem, egy gyorsléptű fiatalember jön elő az eszpresszó füstös homályából. Vajszínű kabát van rajta, fürkésző tekintettel pillant végig a törzsvendégeken, láthatóan keres valakit, majd, mivel nem találja, sebesen indul az ajtó felé, kilép az utcára és elmerül benne. Csikos gyapjúszála pár pillanattalig ott lebeg szememben.

Ez volt első találkozásom ennek a kötetnek a költőjével. Akkor még nem láttam mögötte a második világháború kínzóinak és megkínzottainak „fekete hadosztályát”, a gyötrő szenvedést és tüzes ölését, a lélek fekete ünnepeit. Nem sejtettem még akkor, hogy ez a fiatalember pontos és fehér látomásokat őriz magában és hogy igazi „poète voyant”. Egy divatosan öltözködő pesti fiatalemberrel találkoztam csak.

De e sima felszín alatt visszhangzó tárnák és morajló mélységek rejlenek.

Nem lehet feledni az igazságtalanságot és a véres tetteket, a gyerek nem tudja ezeket soha sem feledni! S ha ebből a gyerekből aztán még költő is lesz, annak szemében ezek az emlékek megnőnek, folyton a múltba emlékeztetőn ragyognak és előbb-utóbb versekben csapódnak ki. Ami az emlékekben enyhe fény, az a versekben izzás lesz, átvilágítja és megmelegíti a verssorokat, míg a költemény megkapja szükséges hőfokát. A költő leszámol az emlékekkel, megírja az utóiratot a szenvedéshez:

*én élek és fogalmazok!
így válik értelemmé
és megváltássá bennem —
és benned védelemmé,*

*amit éltem s ami már kerek látomás:
árótkerítés, áram, bomba és rom-fal
s egy földrésznyi huzat, mely vitte az apám
szívemmel, otthonommal.*

(Félúton)

Az apa meggyilkolása, a KZ-lágerek szörnyű levegője, az 1944-es év és a jelenből a gyötrelmes múltba való visszatekintés, valamint ennek a múltnak a le-
mérése: ezek a témái az első ciklusnak. De aki sokat átélt és sokat tanult, rendet tud teremteni a nyomasztó emlékek között, mindent a maga helyes arányában lát, nem túlozza el és nem csökkenti le:
En boldog így vagyok. Oszthatatlanul és egészen.

*Se kín, se öröm, csak a bizonyosság leng
[lát, hogy bevégezem
megkezdett sorsunkat, mint falba ajtót
szememmel nyílást vágok az évbe. Vagyok.
[Fejet se hajtok.
(Tünődő nyár)*

A másik vers, mintha csak felelne az előbbire:

*Várok. Míg fut az év, ne szólj, hisz úgyis
[félreintlek,
figyelek még, az ugrásra kész kő szemem-
[be néz,
megértem gyötrelmes törvényeinket
s mint élet a halálban úgy vagyok egész.
(Utóirat a szenvedéshez)*

A szerelem sokféle motívuma csendül fel a versekből: az egyszerű pasztellkép-től (*Lány az utcán*) az extázison át (*Szemek, A végső gát*) egészen a kegyetlen, megsemmisítő ítéletig (*Egyszerű átok*) és a boldog megadásig (*Nyár, villám*). A szín tarka és élénk. A *Levél Nyugatra* rövid, tömör végkövetkeztetése, a *Fekete hadosztály* megrázó történelmi freskója, az *Óda egy Van Gogh-képhez* mély filozófiába hajló illusztrációja és *A megérkezett* hatalmas, zárt kompozíciója változatossá és egyben harmonikussá teszik a kötetet. Mint kikiáltót (nemes értelemben) képzelem el a szerzőt, aki különféle varázslatokat szikráztat és röppent fel az ámuló szemek előtt.

Ami elsőre megragadja az olvasót, az a csillogó technika, a telitalálat-képek és metaforák. Íze és zamata van ezeknek a képeknek, merészek és újak. Sokat tanult a költő a mai nyugati költőktől, Weöres-től és Pilinszkytól. Modern képalkotás, modern líra ez. Szinte nem is tudja en-

nek a rövid ismertetésnek írója, honnan idézzem, mert bárhol csapja fel a könyvet, bármelyik versnél, folyton ragyogó képekre bukkan.

*én többre vágytam: mint a hibátlan testű
[lovak
teljes fehér harapással füvet és csókokat.
(Egyszerű átok)*

*Bölcs pad fölött egy madár ül a fán
s kiáltoz a halálnak
torkából az ezüstös cérnák
láthatatlan távoli tükbe szállnak.
(Kék csend)*

A kép, a fogás sohasem öncélú. Az intellektualizmus mindig helyes arányban van jelen a versekben. Ez másik erőssége a tehetséges fiatal költőnek. Tud bánni a modern költészet izgalmas eszközeivel. Gondolok itt a *Katonák*, 1944 és a *Fekete hadosztály* című versekre. Mintha film peregne: nagy kavargás a szem előtt, hangokat, zajokat, beszéd-töredékeket hall a fül, minden látomásszerű és igaz. Csiszolt és kimunkált technika és módszer ez.

Egyet hiányolok csak: a mának, a jelennek konkrétabban, kézzel foghatóbban kellene megnyilatkoznia a kötetben, körülbelül olyan mértékben, mint amilyen erővel a fájdalmas múlt van a versekbe szorítva. A következő kötet, reméljük, meghozza ezt.

Kétségtelen, hogy a fiatalok között előkelő helyet vívott ki magának ezzel a könyvvel Orbán Ottó, és ahogy a tünődő nyártól eljutott a kibomló nyárig, úgy villan fel és rajzolódik ki markáns vonásokkal a megérkezett ember arca. Így kíséri el a költő verseit, bocsátja útjukra őket, miközben még egyszer számba veszi mindet és visszapillant rájuk. Szépen felépített, arányos; egységes egész érzetét kelti a vékony kis könyv. Vannak vezerszólamai, melléktemái, mint egy zeneműnek, de mindenképpen továbbbrezeg az olvasóban. Fiatal költő első kötete, s aki olvasta, megjegyzi nevét, újabbat vár tőle, hogy még több szépséggel lepje és ajándékozza meg.

ARATÓ KÁROLY

Mednyánszky László naplója

(Képzőművészeti Alap)

Érdekes emberi, művészi és művelődéstörténeti dokumentum jelent meg nemrég: Mednyánszky Lászlónak, a századforduló nagy festőjének naplója, azok a jegyzetek, amelyeket a művész a maga különleges modorában, görög betűkkel, magyar vagy német nyelven írt be kis füzetkéibe, 1892 és 1917 közt. Brestyánszky Ilona gondozta a kiadást, ő is írt hozzá igen tanulságos előszót. Legérdekesebb azonban maga a — sajnos csak szemelvényesen — közölt szöveg.

„Naplóról” sokszor csak átvitt értelemben beszélhetünk Mednyánszky-nál. Persze, gyakran előfordul, hogy egy-egy napjának eseményeit vázolja röviden, de legalább ugyanolyan gyakoriak esztétikai vagy bölcséleti elmélkedéseinek, töprengéseinek leírásai. Ami e reflexiók eszmei tartalmát illeti, megállapíthatjuk, hogy az arisztokrata Mednyánszky báró merészen átlépte osztályának korlátait, s a „konvenciókkal bátran szakítva, „alámerült” a csavargók, a szegény emberek, az élet kítaszítottjainak világába. Vonzották őt „a rakodó part félelmetesen festői, félelmetesen megvilágított alakjai, amelyeken kiütközik a nyomorúság és a szenvedés” (1896.) A „millennium” idején írja ezt, s szinte már a „rakodó part kövén ülő” József Attilát idézi! Az arisztokrata rokonság és a finnyás „közvélemény” természetesen csóválta fejét. Mednyánszky-nak, a művésznek zsenialitása azonban erősebbnek bizonyult az előítéleteknél: alkotásainak nagysága, emberségének mélysége előtt még a kissé sznob Ferenczy Károlynak, az „úriember” szerepét élvezettel játszó festőnek is elismeréssel kellett meghajolnia.

Merész elemzések, újszerű meglátások egész sorát idézhetnők Mednyánszky naplóból. Nem egy részlete arról tanúskodik, hogy már a XIX. század végén megsejtette az elkövetkezendő háborúkat és forradalmakat. 1898. február 20-án, Pesten kelet bejegyzésében pedig Ady Endre meglátásához jut el: „Szlováknak, magyaroknak, svábnak, zsidónak: közös a nyomorúsága”. Érdekes az is, hogy a sovinizmus és nagyhatalmi ábrándok korában

mennyire mentesíteni tudta magát a nacionalista illúzióktól. Mednyánszky magyar ember és művész volt, de szeretettel és érdeklődéssel fordult a szláv világ felé is. A Kárpátok lengyel—szlovák határvidéke, az Adria délszlávok lakta partjai kedvelt céljai voltak utazgatásainak, körborlásainak: Krakkót oly jól ismerte, mint Cetinjét. Nagyon szerette Tolsztoj alkotásait — főleg a *Szevasztopol*-t — s ielkesedéssel töltötte el az 1908 novemberében látott orosz képzőművészeti kiállítás. „Az orosz képek gyönyörűek” — írja ekkor naplójába. Dalmácia mind emberi, mind művészi szempontból igen közel állt hozzá. Milyen kitűnően jellemzi például az adriai horvátokat: „A parton tanyázó emberek brutálisak, telve erővel és energiával. Jóindulattól sugároznak. Nehezen megközelíthetőek, de ha egyszer megértésre találunk, akkor már meg is barátkoztak velünk” (1901. május 27.) — Elmondhatjuk: 1900 körül kevés magyar író, művész ismerte annyira a környező szláv népek életét, mint Mednyánszky.

Azonban remekül ismerte a kor európai művészi törekvéseit is. Szinte meglepő, mekkora figyelemmel kísérte korának művészetét. 1909. június 12-én, egy bécsi tárlatlátogatása után például Van Gogh, Denis, Vuillard, Corinth neveit jegyzi fel, tehát a modern francia és német művészet kiemelkedő alkotóit. Maga is ezt vallja 1911-ben: „A modern életet kell visszaadni, nagy és festői ellentéteivel”. S ő, aki festői pályáját a kései realizmus és az érett impresszionizmus körében kezdte, 1910 körül eljut az expresszionizmusig. 1911. december 6-án ezt jegyzi naplójába Bécsben: „Azon bizonyos általános idegenkedést a fotografikus realizmustól, melynek nyoma mindenütt érezhető, én is osztom. Azon sokszor érdekesen egyéni törekvést, a formák és színek egyszerűsítése által egyéni stílust keresni, én is szükségesnek érzem.”

Ne felejtjük el: a német nyelvterületen München és Drezda mellett éppen Bécs volt 1910 körül egyik központja az expresszionizmus művészi és irodalmi törekvéseinek. Érthető, hogy a Bécsbe mindig

vissza-visszatérő magyar művész is belekerült ennek a maga korában haladó, új irányt adó áramlatnak a sodrába. Már az expresszionizmus „O Mensch”-pátosza is felcsendül jegyzeteiben, a kassági „végtelenbe derülő ember”: „Ott kezdődik a magasabb élet, ahol az ember csak másokért él, mert akkor élete kiterjed, kiszélesedik, sokakban él, a nagy kozmikus élet részese lesz és többé nem kell az önmaga földi jövőjével törődnie. Beletnyugszik mindenbe, de kötelességét mindvégig teljesíti.” (1912. február 22.)

Mint emberi dokumentum és mint irodalmi alkotás egyaránt érdekes könyv Mednyánszky naplója. Stílusa ugyan, akárcsak a kortárs Rippl-Rónaié, néha kissé idegenszerű: ez egyrészt intellektuális divat volt a századfordulón, másrészt a művész arisztokrata származásával és hosszas külföldi tartózkodásával magyarázható. Azonban ezeket a korlátokat is le tudja rázni, s ilyenkor remek, valósággal költői mondatokat ír le: „Rozsdaszínű az elátkozott kastély, mint egy keselyű, mintha temérdek áldozat vére festette volna ilyenre. Rozsdaszínű az erdő, rozsdaszínűek a hajsztoltak árnyai és rozsdaszínűek a rohanó felhők.” (1896). Festő szemre látta, de író vetette papírra ezeket a szavakat!

Mednyánszky egyéniségének, korának, saját emberi és művészi helyzetének képét gazdagítja a napló közreadott szöve-

ge. Azt sajnálhatjuk csupán, hogy a válogatás eléggé hézagos, s nyilván az *ad usum delphini* elve alapján készült. Pedig amikor Wolfgang Köppen vagy Alberto Moravia regényei megjelenhetnek, Mednyánszkyval szemben sem volna szabad a prudéria mércéjét alkalmazni! A Kurdy Bálintra vonatkozó — legtöbbször igen költői és igazán díszkréten megfogalmazott — szövegeket a kiadás csak nagyon hiányosan s mintegy némi „szégyenkezéssel” közli.

Hiányoljuk Mednyánszky lengyel és délszláv útjainak részletesebb adatait is. Fontos lett volna azokat a nyilván szintén fennmaradt naplójegyzeteket is bővebben közölni, amelyek a művészt a szláv világ közepette mutatják be. Igen. Párizs és Bécs sokat jelentett számára, de Krakkó és Cetinje, a Boka Kotorska és a lengyel Kárpátok ugyancsak! Nagy kár, hogy az ezt illusztráló részleteket olyan hézagosan közölték. Művészettörténet-írásunk különben sem szentel még mindig elég figyelmet régebbi és újabb művésztünk szláv kapcsolatainak. Amikor tehát még egyszer megdicsérjük Brestyánszky Ilona szerkesztői és kiadói munkásságát, akkor egyúttal azt a reményünket is kifejezzük, hogy a talán nem nagyon távoli jövőben alkalmunk lesz a Mednyánszky-naplók teljes, csonkítatlan szövegét is olvasnunk.

ANGYAL ENDRE

Két dunántúli monográfia

Szántó Imre: Egy dunántúli falu (Alsópáhok története) Tankönyvkiadó.

Szij Rezső: Várpalota. (Fejezetek a város történetéből). Gondolat Kiadó.

A szocialista társadalom alapjainak lerakása közben nélkülözhetetlen az építés tervezését és irányítását végző helyi és országos vezetők számára az adott közösség társadalmi útjának áttekintése, a fejlődés eredményeinek számbavétele. A szocialista építés irányítójának ugyanis nemcsak a társadalom fejlődésének általános törvényszerűségeit kell ismernie, hanem e törvényszerűségek érvényesülését is az adott közösségekben. Az egyre-

másra születő monográfiák ezért jövőt építő jelentőségűek, ha szerzőik valóban értékes művet alkotnak. A vezetők szükségletén túl indokolja a monográfiák megalkotását és széleskörű terjesztését a szocialista nevelés igénye is. Nemcsak azért, mert a szülőföldismeret iskolában tanított tantárgy, hanem mert a szülőföld szeretetével kezdődik a szocialista hazaszeretet és a nemzetközi szolidaritás érzésének kialakulása. Helyesen állapítja

meg Szántó Imre könyve előszavában: a jó monográfia azon munkálkodik, hogy a szülőföld és a nép szeretete a szocialista hazafiság színvonalára emelkedjék. Ezért kapnak jelentőséget a szocialista építésben, az iskolai nevelésben és az iskolán kívüli népművelésben a monográfiák.

Példamutató ebből a szempontból Szántó Imrének Alsópáhok történetét feldolgozó munkája. A könyv bemutatja egy dunántúli jobbágyközösség történelmi útját a feudalizmus kezdetétől a szocializmus küszöbéig. Jelzi a közösség alkotó munkájának eredményeit, a nagy társadalmi-gazdasági erők hatását, s mindezt úgy, hogy az élet konkrét helyi tényeinek részletes ismertetése közben pillanatra sem téveszti szem elől a nagy egészbe való beilleszkedés igényét. Szántó Imre könyve kandidátusi értekezés, a történettudomány legkorszerűbb eredményeit és módszereit alkalmazza: széleskörű adatgyűjtést, a források anyagában való elmélyülést, a marxista történet-szemlélet következetes alkalmazását és az ebből következő biztos ítéletet.

A szélesebb társadalomrajz célkitűzése sokszor teszi szükségessé a szűkebb falukeret átlépését, ezért a mű Alsópáhok történetén kívül a szomszédos községek társadalmi életének rajzát, az Alsó-Zalamellék társadalomrajzát is adja az egyes korokban. Ezen túl az egész dunántúli parasztság életét is közelről és jól megismeri az, aki áttanulmányozza a könyvet. Hogyan élt a nép a török háborúk éveiben, milyen sorsra jutott a dunántúli parasztság a Rákóczi szabadságharc alatt, mit jelentett a szabadságharc leverése után a Habsburg gyarmatosítás és a feudális restauráció, mit jelentett e korokban a parasztnak a robot, háziadó, hadiadó, beszállásolás, milyen volt az úrbéri rendezés idején egy falu pontos társadalmi tagozódása, hogyan állott a kapitalista fejlődést megelőző időben a termelő erők, termelési viszonyok fejlődése, mik voltak a soha nem szűnő osztályharc eseményei, indítékai, következményei a faluban, hogyan jelentkezik mindez sokszor egyes családok életéig lenyúlva: minderre világos, nyílt feleletet ad a könyv. Azt is megállapítja, hogy az 1945-ös sorsforduló, a felszabadulás mellett milyen jelentősége van 1959 novemberének, amikor az egész parasztság a közös

mezőgazdálkodás útjára lépett a községben.

Szántó Imre könyve módszereiben rendkívül tanulságos mintaként szolgálhat kutatóinknak, akik községük monográfiájának megalkotásán munkálkodnak.

Bizonyos mértékig más igénnyel, más módszerekkel készült SziJ Rezső könyve Várpalotáról. Az alcím azt jelzi, hogy nem ad teljes történeti monográfiát a városról. Valóban, annál részben kevesebbet, részben többet nyújt. Az egyes korokról nem kapunk teljes társadalomrajzot, de változatossá teszi könyvét irodalmi eszközök alkalmazásával és — különösen az Új Várpalota ábrázolásánál — széleskörűen használja a szociográfia lehetőségeit. Egyik jelentősége könyvének, hogy a monografikus és a szociografikus módszert kombinálva alkalmazza, s ezzel sikeres eredményekre jut. Eszközeiben a Horthy-korszak nagyhatású irodalmi igényű szociográfiáinak folytatója, tartalmában a szocialista építés eredményeinek megmutatója. Egyik új, szocialista városunk múltjának és megremekedésének képei után napjainkban kibontakozó hallatlan fejlődését, mondhatni felvirágzását teszi mondanivalója középpontjába. A szénbányászat fejlődése szemléletesen, jól megírt fejezet, mindenütt igényes a kultúrtörténeti részek kimunkálása. Különösen magasszínvonalú az új városkép elemzése és értékelése. Adatismerete, adatbiztonsága lenyűgöző, ítélekező biztonsága különösen az esztétikai vonatkozásoknál imponáló. Helyesen domborítja ki a lényegét a műemlékvédelem részletes, szakszerű fejezete. Olyan fejezetei, mint az élet-színvonal alakulása, az új társadalom — közösségi ember, a két világ mérlege — úttörő jelentőségűek, izgalmasak és alapvetően pozitívek. Néha azonban felvesz bizonyos védekező álláspontot s feleslegesen indokolja, hogy miért értékeli ilyen pozitívan az eredményeket. Ez abból adódik, hogy könyvét nem elsősorban a szakemberek, hanem a széles olvasórétegek számára írta, akik között szép számmal vannak társadalmi szemléletükben elmaradtak is, s SziJ Rezső hivatásának érzi a jószándékú, elmaradt olvasók téves nézeteivel való vitát. Könyvének szép nyelv-

vezete, eleven, szemléletes stílusa olvasmányossá teszik a művet. Nagyon érdekes és úttörő jelentőségű a bányász hagyományokból bemutatott csokor.

Műve fontos eredmény a szocialista társadalomrajz hazai kialakításának útján. Jobban kell azonban alkalmazkodni a haladó társadalmi rétegek igényéhez, következetesebbé kell tenni a marxista társadalomfelfogás alkalmazását. A közösségi ember megmutatásánál fel kellett volna mutatnia például a munkásosztály

új típusait, bátrabban megmutatni a szocialista típusú új vezetők és munkások portréit. Több figyelmet kellett volna szentelnie az emberen belül folyó tartalmi változásnak.

Kezdetén vagyunk a szocialista monográfia-írásnak. A két ismertetett mű ezért úttörő jelentőségű. Tudomásunk van róla, hogy nem marad el a folytatás, várjuk ezért a további eredményeket.

PÁLDY RÓBERT

A XVI. század újjászületése

Történeiszek és nyelvészek nem ok nélkül foglalkoznak egyre tüzetesebben a XVI. századdal, az irodalomtörténeti kutatás is indokoltan fordul a mozgalmas és érdekes korszakhoz: a későbbi fejlődés csirái ezekben az években bontakoznak ki. Engels Frigyes megjelölte a humanizmus nagy jelentőségét, s ez a megállapítás a magyar fejlődésre is vonatkozik.

Különösen két író vonzotta az utóbbi másfél évtizedben a kutatókat, a század vitathatatlanul két legérdekesebb egyénisége: Bornemisza Péter és Balassi Bálint. Bornemisza irodalmunkban a modern ember egyik első képviselője — lélek-elemző szenvedélye, egyéniségének tárulkozása, sőt a mai ember szorongása, embertársainak és az életnek kiábrándult szemlélete miatt. Az már csak érdekesség, korából kinőtt emberségének következménye, hogy irodalomtörténetünk első botrányának középpontjává válik; az első magyar, akit könyve miatt üldöznek.

Ezt az üldözött és tanulságos könyvet, az „Ördögi kísértetek”-et csak mostanában, 1955-ben adták ki, majdnem négy évszázaddal első megjelenése után (1578). Eddig merész hangját, őszinte társadalombírálatát nem bírta volna ki az uralkodó közönség. Eckhardt Sándor, XVI. századi irodalmunk egyik legalaposabb szakértője gondozta a kiadást. Nemcsak a szöveg megállapításában mintaszerű, hanem a nagy prédikátor forrásainak kutatásában is új eredményeket ért el, s életrajzi adatainak tisztázásához is hozzájárult.

Ugyancsak 1955-ben jelent meg a *Magyar Könyvtár* kissé ötletszerűen szerkesztett sorozatában — mint jó ötlet — Nemeskürty István jegyzeteivel és szerkesztésével a „Bornemisza Péter: Válogatott írások” c. kötet, amely összes versein és Elektra-átdolgozásán kívül postillámból (prédikációiból) is bőven közöl részleteket mai helyesírássra átírva, tehát a nagyközönség számára hozzáférhetőbben. Az *Ördögi kísértetek* érdekesebb részletei is helyet kapnak a kötetben. A válogatás sok szempontú, és hű képet ad a nagy íróról, jegyzeteiben azonban kelleténél takarékosabb.

Nemeskürty István nagy monográfiát is írt Bornemiszaról (Irodalomtörténeti Könyvtár 4. szám. 1959.). Schulek Tibor gondosan és a tárgy szeretetével megírt úttörő könyve után húsz évvel nem annyira új adatokkal, inkább az ismert tények világosabb rendezésével és frissebb szempontokkal közelíti meg az érdekes embert és írókat (Schulek könyvében az egyháztörténeti vonatkozások néha háttérbe szorították az irodalmi szempontot). Felhasználja Koltay-Kastner Jenő és Eckhardt Sándor újabb eredményeit, gyakran eredeti gondolatokat is vet fel, különösen Bornemisza forrásainak feltárásában és a kortárs írókkal való összehasonlításában. Általában jellemzi a könyvet a szerző rokonszenves becsületessége és jóindulata, de a szabatos fogalmazásban és az igazi elmélyülésben ingadozó óvatossága is. Például nem meri használni a „barokk” jelzőt, amikor a fólio-

postillák megváltozott stílusáról beszél (358—67. lap). Leírja a „korszellem” szót, a „levegőben volt” világosnak nem nagyon nevezhető közhelyet, átveszi Eckhardt Sándor lektori véleményéből a cicerói stílusra utalást, de nem önt tiszta vizet a pohárba. Eckhardt pallérozott stílusérzékel keresgél Ciceró körül, de Nemeskürty nem fejt ki, hogy az ítélőszék elé állított és otthonából kiüldözött Bornemisza aligha jutott ideje Cicero olyan alapos tanulmányozására, hogy stílusát átalakíthatta. Ellenben alighanem alaposan átolvasta Telegdi Miklós püspök vitairatát, amelyben többek között az *Ördögi kísértetek* miatt leckézteti veszedelmes szomszédját. Néhány lappal előbb Nemeskürty is megállapítja, hogy Telegdi körmondatos, humanista stílusban ír, rámutathatna tehát itt is, hogy valószínűleg megismétlődik az irodalomtörténetből jól ismert fordulat: ellenfelétől tanul az író, tehát a megváltozott, körmondatos, választékosabb stílus sejthető forrása a humanista, már-már barokkba hajló ízlésű ellenfél. A téma és a szerző megérdemelné, hogy alaposabban foglalkozzunk a könyv többi részletével is, folyóiratunkban azonban nem illik a szakmai részletekbe vesző bírálat.

A Bornemisza iránti érdeklődésről tanúskodik, hogy hamarosan Nemeskürty könyve után egy ugyanakkora terjedelmű kötet (558 lap) jelent meg, amely antik vonatkozásaival foglalkozik (Borzsák István: *Az antikvitás XVI. századi képe* 1960.). A sokat ígérő címet az utána vetett két szó (*Bornemisza-tanulmányok*) megszorítja ugyan, könyve végén (526. és 527. lap) mégis azt hangsúlyozza a szerző, hogy a nagy prédikátor műveiből teljesen megismerhetjük az antikvitás XVI. századi képét. Nem értem, hogyan feledkezhetett meg Balassi lényegében eltérő állásfoglalásáról, akinek műveiben az ókori műveltség arra is szolgál, hogy a szerelem jogosultságát igazolja, tehát a Bornemisza által is képviselt prédikatori antikvitás-szemlélettel határozottan szembe fordul, valamint a széphistóriákból miért csak azokat a részleteket szemelgeti, amelyek Bornemisza könyveiben is szerepeltek? Akad közöttük olyan merész témájú is, hogy az *Ördögi kísértetek* szerzője heves megbotránkozással emlegetné. A közismert *Lucretia-ének*-en és Enyedi

György *Gismunda és Gisquardus*-án kívül (ezek csak humanista történetek, nem igazi antik témák, noha a szerelem jogait emlegetik) hadd emlékeztessék Szakmári Fabricius István antik szerzőt átdolgozó *„Historia ex Parthenii Nicensis de amatoris affectionibus collecta”* (1577) című énekére, amelyet a versfők szerint akkor szerzett, amikor „de amore impudico cogitabat” (szemérmetlen szerelemről gondolkodott), vagy a Czegei Névtelen *„Effectus amoris”*-ára, amelynek tanulsága is hirdeti antik történelemből vett és merészen leírt szerelmi jelenetein kívül, hogy

„Istennek is törvénye ellen vagyok,
Egymástól szeretőket hogy elválasszon
Ember, kiket Isten egyben szerzett...”

Ez bizony nem „alkalmi bővülés”, hanem „alapjaiban más attitűd felfedése.”

A nagy tudású szerző jó filológusra valló gondossággal szedegeti össze Bornemisza műveinek antik vonatkozásait. Értékes eredményekre jut (pl. bebizonyítja, hogy az *Elektra*-t görög eredetiből dolgozta át az író, nem pedig latinból), több szövegrész és szó értelmezését helyesbíti, s néha szinte mellékesen találóan jellemez (pl. 529. lapon Bornemisza stílusát), de itt-ott, nemcsak az említett példában könnyedén intéz el problémákat.

A század nagy lírikusa, Balassi Bálint az újabban megelevenedett érdeklődés másik célpontja. Összes műveinek kritikai kiadása jelent meg először Eckhardt Sándor gondozásában (*Összes versei: 1951, prózai művei: 1955.*). A kiadás filológiai alapossága miatt is kiválik (a szöveg lelkiismeretes rekonsztrukcióján kívül az eddigi forráskutatás eredményeit is feldolgozza a verseket kísérő jegyzetekben), de legjobban a versek időrendjének megállapításával segítette a későbbi kutatást. Lehet, sőt valószínű, hogy Eckhardt Sándor sokszor szellemesen megszerkesztett kronológiáját itt-ott módosítják, akik nagy katonaköltőnkkal foglalkoznak majd, de bizonyos, hogy általában végleges eredményre jutott.

Az érdeklődés — ahogy történni szokott — felidézte a véletlen segítségét. Stoll Béla felfedezett öt Balassi-versrészletet, a költő saját kézírásában, ame-

lyek közül kettő eddig ismeretlen volt. Majd Eckhardt Sándor közölte új, a költő életét megvilágító adatokat (*Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből* 1957.), különösen a botrányait követő pörök iratait. Nemsokára megtalálták Balassi eddig csak töredékesen ismert pásztorjátékát. A lelet azért is értékes, mert eléggé szegényes régi drámairomdalmunkat gazdagítja, továbbá mert a lírikus mellett megismerhetjük a művészi magyar próza művelőjét, különösen azonban a „*Szép magyar komédia*” teljesen eredeti ajánlása és prologusa termékenyítheti meg a kutatást. Az ajánlásból kiderül, hogy Erdély számára írta Balassi vígjátékát, tehát kortárs erősíti meg azt a határozottan ki nem fejezett véleményt, hogy XVI. századi irodalmunk igazi gócpontja — legalább a korszak végén — a kis magyar fejedelemség. A prologus a költő tudatos humanizmusáról tanúskodik, hisz részletesen — antik példákra is hivatkozva — bizonygatja a szerelmi költészet és a szerelem jogosultságát. Az értékes kéziratot Fanchali Jób-kódexnek nevezték el (Misjanik-Eckhardt-Klaniczay: *Balassi Bálint szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versci*, 1959.). 1960-ban a pásztorjáték újabb kiadása jelent meg, amelyben Eckhardt Sándor mai helyesírással és a hiányokat kiegészítve közölte a szöveget.

A kódex legnagyobb részének írója, Fanchali Jób János a Thurzó-család írástudó belső embere, deákja lehetett, aki alighanem maga is adott elő énekeket, tehát udvari mulattató szerepet is játszhatott a főúri házban. Ennek nem mond ellene nemessége és esetleges vagyunkája. A fennmaradt kódex műsorfüzetnek látszik, amelybe az énekes deák feljegyezte a közönsége által kedvelt széphistóriákat és énekeket. Közli a kiadvány rövidebb feljegyzett énekei közül a legérdekesebbet, a Klaniczay Tibor által elemzett, eddig ismeretlen *Pajkos ének*-et, amely nemcsak rokonítható az úgynevezett hegedős énekekkel, hanem maga is az. Erre mutat műfaja (líra és epika vegyítése), a szöveg több zavaros részlete és magát gúnyoló, hányveti modora. Ezzel ötre emelkedik ismeretes hegedős énekeink száma. Értékét növeli korai keletkezése (Klaniczay Ti-

bor 1545—50 közötti évekre gondol, de azt hiszem, helyesebb: 1539—50); csak a *Szendrói hegedős ének* öregebb.

Nagy részben XVI. századi anyagot közöl az utóbbi évek egyik legszebben kiállított könyve: a *Régi Magyar Drámai Emlékek* két album alakú kötete. (Sajtó alá rendezte Kardos Tibor és Dömötör Tekla, 1960.) Alszeghy Zsolt tizenöt drámai emléket ismertető régebbi antológiája (1914) bizony szerényen háttérbe szorul a majdnem félszáz (49) szöveget felölelő új gyűjtemény mellett. E nagyarányú szaporodás négy okkal magyarázható: 1) Több új emléket fedeztek fel az utóbbi évek folyamán, mint például Balassi pásztorjátékát, amelyek immár harmadik kiadását kapjuk az első kötetben. 2) Szerepelnek az első kötetben a latin nyelvű emlékek is, mint pl. Bartholomeus Frankofordinus Panonius két komédiája, amelyek a régi szűkebb körű szemlélet szerint nem tartoztak a magyar irodalomba. Sajnos azonban ezt az elvet csak a középkori és humanista anyag feldolgozásában érvényesíti a gyűjtemény. A XVII. századi kibontakozó latin iskoladráma létezését és hatását a bevezetés megemlíti, de a játékoknak még címét sem sorolja fel, pedig nem ártott volna rövid ismertetésük, ha közlésükről technikai és egyéb okok miatt le kellett mondani. 3) A középkorban az egyházi szertartásokból újjákeletkező dráma csírát is összegyűjtögeti, mint a *Csillagjátékot* (Tractus Stellarum) vagy a dramatizált predikációkat. 4) Különös szorgalommal és lendülettel kutatja át kódexirodalmunkat és a XVI. századi epikát (sőt a bevezetésben a gesztusirodalmat is), és megkeresi azokat a részleteket, amelyek feltehetően drámai játékok emlékét őrzik. Ezek a „felfedezések” idéznek majd fel valószínűleg nagyobb vitát, mert bizony szokatlan, hogy drámát lássunk az ó-magyar Mária Siralomban, Beöthy Zsolt kedvelt Halálhimmuszában, Benczédi Székely István vagy Heltai Gáspár egy-egy fordulatossabb prózai részletében.

A szövegeket bőséges bevezetés (237 lap) előzi meg — szinte a magyar dráma fejlődését ismertető könyv —, amelyben Kardos Tibor beszámol kutatásairól és kifejti felfogását. Ezzel indokolja is a gyűjtemény szerkesztési elveit.

Dömötör Tekla okos, mértéktartó értékelését elcsúfítja, hogy valóságos gyűjteményt közöl a mai hírlapi stílus lomposágaiból, amelyben az „akadályát képezheti” (199. l.) után szépen felsorakozik a „tűnik”, az „erőtéljes” (199. l.) a „keresztül” (219. l. Kétszer egymás után két sorban) és a „közvetítik a falu felé” (208. l.).

A közölt emlékek filológiai gondozása mintaszerű, sőt példamutató. Lehetőleg a legrégebb és legmegbízhatóbb szöveget adják ki újra. Ha változtatnak (pl. központosítást), a jegyzetekben megemlítik. Megkönnyíti a kutató munkáját, hogy a jegyzetek nem a kötet végén, hanem mindjárt a kiválasztott mű után következnek, és az adatok állandó rendbe sorakoznak. A szövegre vonatkozó bevezető felvilágosítás után a lelőhely

(a kódex vagy kötet) pontos leírása következik. A közlésmód ismertetése után elmondják, amit a mű történetéről és jellegéről tudni kell. A bibliográfiában külön csoportosítják az eddigi kiadásokat, a méltatásokat és esetleg a külföldi vonatkozásokat. Végül a megértést elősegítő (szövegkritikai, nyelvi, tárgyi) jegyzetek zárják a sok munkát, gondot összefoglaló kutatói apparátust, amely a jövő munkát bizonyára hathatósan elősegíti majd.

Az ismertetést nem szabad befejeznünk a jól megválasztott, szép és új illusztrációs anyag, valamint a gondos, ízléses nyomdai — különösen tördelő — munka dicséréte nélkül.

FÁBIÁN ISTVÁN